

SOBOTNA PRILOGA

Simbolno in sicer

Pojurišnjem bo Prešernov dan. Dejstvo, da je 8. februar na Slovenskem državni praznik in celo dela prost dan, ni samo po sebi umevno in tudi ne samo po sebi dobro. Takega praznika, vezanega na avtoriteto s področja nacionalne umetnosti, pravzaprav ne pozna nobena od bližnjih in znanih, »frekventnih« držav. Nemci nimajo Goethejevega dneva (primerjava je kar ustrezna), imajo pa, kot je dobro znano, Goethejev inštitut, ki je izrazil delovna in v duhovno imperialističnem smislu učinkovita inštitucija, nikakor le reprezentativna in sploh ne praznična. Tudi Španci nimajo Cervantesovega praznika, imajo pa ugledno Cervantesovo nagrado, ki pokriva celotno hispanistično področje. Kako je z Američani, seveda vemo: kulturni praznik imajo, ampak družinski, kadar odpeljejo svoje otroke v Disneyland. Kako je glede tega na primer pri Burmancih — ne vem.

Praznik, kakršnega smo si (že med vojno, ko je partizanska elita kulturniške provincije postavljala svet na novo) omislili Slovenci, je vsekakor nekaj posebnega. Zadnje demokratske spremembe so — zanimivo, to je bila ena redkih stvari, ki je nihče ni postavljala kot problem — Prešernov dan celo dodatno ustoličile za praznik, saj je bil prej to kljub slovesni avroci delovni dan. Gre za travmatičen anahronizem romantičnega izvora, za čisti refleks slovenskega kulturnega sindroma? Ali za inertno, v tem

primeru pač spoštljivo razmerje do socialistične tradicije, ki je načelno, deklarativno zmeraj kulturo glorificirala? Po tej logiki je stvar inercije najbrž tudi tale uvodnik; ker je kulturni dan, ga pač piše »kultura«, ki bo svojo komisarsko nalogo seveda opravila, potem pa — nasvidenje čez leto obsorej.

Hočem reči, na simbolni ravni kultura na Slovenskem ni problem. Ko je lansko jesen zakrožil reorganizacijski predlog o vladi, po katerem naj bi ostali Slovenci brez kulturnega ministrstva, je bilo jasno, da tak predlog nima skoraj nikakršnih možnosti. Ne zato, ker bi imeli kulturniki, ki svojo vrhovno administrativno inštitucijo zaradi vrste (še) neurejenih praktičnih reči vsekakor potrebujejo, tako veliko politično moč, ampak predvsem zato, ker si nobena oblast ne more privoščiti tako velikega in permanentnega konflikta s kulturno javnostjo, ki črpa svojo moč iz tradicionalnega — in simbolnega — razmerja do kulture kot bistvene substance slovenstva. Načelnega, simbolnega izrekanja za kulturo je bilo več kot dovolj v celotni predvolilni jeseni: mi smo kulturni narod (ne smetimo po tleh, noče uporabljamo samo v gospodinjstvu). »Kulturnost« je tu ena od priročnih distinkcij, ki je treba vzpostaviti predstavo o lastni identiteti in eliminirati, kar je tuje, zlasti, če je južno». Kultura v vulgarno nacionalni varianti je pomemben in trdovraten del simbolne razsežnosti slovenske kulturniške erotike.

Toda, Toda kako je na konkretni ravni, ko je treba sestopiti iz nacionalno-metafizičnega razmerja do kulture, se v imenu nacionalne kulture odreči družbeni moči ali, kar je še huje, v imenu lastne kultiviranosti seči v lastni žep? Kar zadeva prvo, je omenjena politična jesen večstransko svetel zgled, kako je kultura kot simbolna, ritualna vrednota pravzaprav globoko zasenčena s pragmatiko in primarnim biologizmom mladega državnega telesa. Ko imamo polna usta svoje »išočelnosti« na tem »ubornem koščku zemlje«, ne smemo pozabiti, da se v predvolilnem času (še ena omemba zato, ker gre za čas, ko so najbolj vitalne in konjunkturne, a tudi tradicionalne in kolektivne vrednote vendarle na nekakšni preizkušnji) kultura ni pojavljala kot trdno nacionalno blago, kot dobra politična valuta. Niti malo. Vse stranke so bile prepričane, da je ideologija kurantnejša roba od kakršnegakoli kulturnega koncepta (ki ga seveda v resnici nihče ni imel), zato se niti delale niso, da ni tako. In — dalje — ko so demokrati, ki so edini vsaj na zunanji kazali na kulturo kot na del svoje izvorne politične ontologije, dobili mandatarjevo ponudbo, naj zasedejo kulturni resor, so se mu gladko odpovedali, čeprav je jasno, da so bili »izvorno« zanj prav oni najbolj poklicani.

A imeti vrhovni državni kulturni urad pač ne pomeni imeti tudi politične moči.

Z drugimi besedami: ko se kultura kot apriorna vrednota prečeli s simbolne ravni na zanikrno poligono vsakdanjega utelesanja, financiranja, distribuiranja ali celo dialogiziranja z vsakršnimi Cinjaki, je njena angelska podstava spodmaknjena do te mere, da izgubi vsako epohalno privlačnost. Jasno, kulturo je mogoče instrumentalizirati v okviru velikih projektov le, dokler ta ne zapusti svojega simbolnega statusa in trona, dokler je mogoče upravljati njen mitološki potencial. Ko gre za kulturo v njeni konkretni, vsakdanji in sitni pragmatični razsežnosti — tedaj je praznik seveda delovni dan. V tem smislu ni nujno, da je kulturni praznik sam po sebi nekaj zanesljivo dobrega.

Prepad med simbolno in pragmatično ravni kulture — epizoda z Demokratsko stranko je pač njegov posrečen označevalec — je v današnji slovenski situaciji očiten in bo postajal vedno bolj nevzdržen, če se ne bo zgodilo nič od tistega, kar ponavadi pač naredimo v zvezi s prepadi. Vprašanje je, koliko časa lahko slovenska kultura zdaj, ko se je znašla znotraj samostojne politične entitete, se zdrži na način svoje simbolne, introverirane, nimbicne — toda navzven zaprte forme. Se pravi brez evidentnih vpisov v svetovne registre. Zadnjih deset let smo se hranili s Plečnikom; je hraniva dovolj še za eno dekadno?

Kajti, to že moramo vedeti, s slovensko kulturo kot produkcijo ni nič narobe. Narobe: živa umetniška ustvarjalnost poka po vseh sivihi. Preteklo leto je bilo, na primer, skoraj osemsto likovnih razstav, samo v preteklem mesecu je bilo osem gledaliških in plesnih premier. Poka zlasti v generaciji, ki je stara trideset let in manj; njena energija je po intenziteti primerljiva z avantgardistično vročico z začetka stoletja. In po dolgem času smo spet v tistem blaženem položaju, ko teorija tudi slučajno ne zmore sproti kanonizirani brbotanja umetniških praks. Vse to seveda ne pomeni, da je sedanja slovenska kulturna »obsesija« v sorodu z nesmrtnostjo, pomeni pa zanesljivo, da ima slovenski obraz, skrit za sedanjim pajčolanom, izklesane kulturne poteze.

Kar zadeva državo, je njena kulturna naloga jasna. Iz varuhnje simbolnega tržorja se mora spremeniti v spretnega agenta, ki skrbi za omogočanje, zbiranje in menjavo kulturnih premičnin. Sicer nas čaka dvoje in oboje je slabo: popolna provincializacija, se pravi krepitev simbolne ravni, ali kultura kot lepota simbol novega podjemskega, se pravi popolna pragmatizacija. Čez dva dni bo torej kulturni praznik, že jutri pa polna luna.

Peter Kolšek

VSEBINA PP poštni predal 29

Miha Jenko
Brez financ ni države
Pogovor s finančnim ministrom Mitjem Gasparjem
Mitja Mesel
Warren Christopher
Portret tedna

19

Alenka Leskovic
Naprej žig, potem papirji
Tujci v Sloveniji
Marko Kos
Prej obnova kot dekadencia

20

Darja Verbič
Otipati košček kruha v žepu
Glavne stavke
Marjan Sedmak
Nacionalizem in časnikiarstvo

21

Peter Potočnik
Pogubni Vanceov načrt
Sefko Omerbašić o hrvaško-muslimanskem sporu

Gordana Pipan
Polži na tirih
Sanacija in razvoj železnice
Karel Natek
Kilava država
Crne gradnje

22

Slava Partič
Scene zgodnjega kapitalizma
Prestrukturiranje podjetij in odvečni zaposleni

23

Peter Glavič
Časi za genije, genijev ni
Državnemu zboru in prenovljeni vladi na pot

Franci Božič
General bo skočil
Nogomet in vojna

Andrej Flajš
Sociala čez prepovedano mejo
Dohodnina in osebni dohodki ali medze in plače

24

Vojko Flegar
»Tn v srcu«
Jörg Halder

25

Peter Kolšek
Na široko zavajeni
v postkomunizem ali vendarle na poti v pametno pokrajino

Pogovor z Dragom Jančarjem
Darian Košir
Veronica v vseh srcih
Ruska kultura pod Jelcinom

26

Slavko Pezdir
Prestopanje v druge galaksije
Pogovor z Mileno Zupancičevo

Tone Freligh
Producent zavarovan kot medved
(No)komercialnost slovenskega filma

27

Človek à la carte
Nevezljema genitika

Moja domovina je zmedena
Anton Gurjevič
Vsakdo svoj Gutenberg
Revolucija v tiskarski obrti

28

Borut Šauts
Kje ste, ljube Alpe?
Smaučanje po japonsko

29

Boris Tež
Pred rdečim semaforjem

Jure Mikuž
Bi in ne bi, in če bi, bi tako, da ne bi ... ali slovenski muzealci prodirajo v svet
Glosa

Marko Pečauer
Dolgačas

32

Sporočilo bralcem

Uredniški kolegij je zaradi čedalje večjega zanimanja bralcev za sodelovanje v rubriki PP 29 in upoštevaje priporočilo delegatov Skupščine ČGPP Delo z dne 8. maja 1985 sklenil, da prispevki v Poštnem predalu načelno ne smejo biti daljši od dveh tipkanih strani (60 vrstic), v rubriki Prejeli smo pa jim obsegajo do največ tri tipkane strani (90 vrstic). Namen tega je, da bi čim več bralcem omogočili izražati mnenja, stališča, pripombe, ugovore in predloge; zato smo hkrati odmerili še več prostora rubriki PP 29. Avtorji predolgi prispevkov, podpisani s polnim naslovom, pa v skladu s tem prepustijo uredništvu pravico do krajšanja oziroma manjših predelav (strništev), ne da bi bila tako bistveno okrnjena vsebina njihovega sporočila.

Delo, 30. januarja
Druge revolucije v gozdovih

V zadnjem času je v javnih medijih opaziti nekakšno dviganje temperature v zvezi z vračanjem gozdov Cerkev. Pred časom smo bili priča nekakšni razpravi, ki je bila v novem valju poizkusov diskreditirati Cerkev način argumentiranja nekotičnega državnega vsehakoar vsaj toliko problematičen kot prejšnji.

Kritiki dela zakona o denacionalizaciji, ki se nanaša na vračanje imetja Cerkev, se tokrat sklicujejo na kanonsko pravo. Žal je treba ugotoviti, da niti pisci zgoraj omenjenega članka (podpisani Marija Šostarič, Damjan Slabe in Mojca Držar-Murko) niti prof. dr. Stojan Petinar, na katerega se avtorji članka sklicujejo, ne poznajo kanonskoppravne zakonodaje v zvezi s cerkvenim in njegovim upravljanjem v Cerkv. Pri tem se sklicujejo na nekatere kanone Zakonika cerkvenega prava in jim privedajo popolnoma drugačen pomen, kot ga ti v resnici imajo. Pri tem trdijo, »da postajajo v Sloveniji tudi gozdovi predmet prestiznega političnega boja«, kar »potiruje tudi negotovost posameznikov v vladi, ki v čakanju, kam bo pravzaprav bolj ponesel veter, sedajni »čudni« koalicijski, ne želijo javno povedati svojega mnenja o dvomljivem vračanju gozdov Cerkev po zdaj veljavnem zakonu o denacionalizaciji. Mimogrede bi se lahko vprašali, zakaj je avtorjem članka nova viadna koalicijska »čudna« morda le zato, ker jim ne usreča, kot tudi zakon o denacionalizaciji ne, ali pa morda zastopajo drugačne politične interese in jih s svojimi članki podpirajo. Vsaj kar zadeva zadnjega v Sobotni prilogi Delo, vsaj v delu, ki se nanaša na Cerkev – predstavlja zavajanje javnosti in nasilje nad kanonskoppravnim sistemom.

Ob izidu zakona o denacionalizaciji je Slovenska katoliška konferenca izdala posebno izjavo, v kateri je natančno razložila upravičenost zahtev Cerkev po odvzetem premoženju. Poleg tega smo hoteli tudi na drugačne načine razložiti njen materialni položaj pri nas in pokazati neupravičenost napač na račun vračanja premoženja Cerkev. Vsa ta pojasnila so bila očitno brez koristi in preslišana, pri tem pa se še naprej pojavljajo obtožbe, ki nimajo nič skupnega z resničnostjo in jih zato res moramo opredeliti kot politične manipulacije brez plemen.

Če se za hip ustavimo pri številkah. Kar naprej se pojavlja spornih 36.000 ha gozdov, ki naj bi jih Cerkev denacionalizirala. Prava številka je 23.091 ha, torej več kot za tretjino manjša. Vsa površina gozdov pomeni 2,14 odstotka vseh slovenskih gozdov. Ti pripadajo ljubljanski nadškofiji. V nekatere prejšnjih zapisih so se pojavljali mnogo višji deleži, ki so bili seveda plod popolne neobveščenosti.

V prvotnem osnutku zakona o denacionalizaciji je bil 14. člen res nekoliko daljši, namreč za stavek, ki ga v zdaj veljavnem zakonu ni in ki ga premar. Tako pomeni: »Drugo premoženje se vrne le v obsegu, ki je upravičenec potreben kot gospodarska podlaga za opravljanje dejavnosti. Pri tem je bilo jasno izpostavljeno vprašanje, kdo bo določal, kakšna gospodarska podlaga je upravičenec (Cerkev) potrebna za opravljanje njene dejavnosti. Naj spominimo na naslednja dejstva:

Po zadnji vojni se je ekonomski položaj Cerkev zaradi različnih posegov – eden izmed teh je nacionalizacija njenega premoženja – poslabšal do skrajnosti. Globlji razlog takšnih postopkov v zvezi s Cerkvijo je bil, poleg odvzema njenega premoženja, napraviti Cerkev odvisno in šibko. Cerkev, ki je ostala zvesta svojemu poslanstvu, je v danih razmerah s skrajnimi napori, pa tudi s pomočjo pomočnikov, ki ji prihajala iz tujine, mogla vsaj nekoliko vzdrževati svoje dejavnosti in zavarovati številne kulturne spomenike, ki jih upravlja. Na področju Slovenije je več kot 2500 cerkvenih sakralnih stavb, od katerih jih je več kot trideset kulturnih spomenikov. Poleg teh so v upravi Cerkev, ki je v Sloveniji razdeljena na tri škofije in 791 župnij, še druge stavbe, ki jih ta nujno potrebuje za normalno delovanje. To so župnišča, veroučni prostori, mečarje, samostani, itd. Danes deluje v Sloveniji 12 moških in 15 ženskih redovnih skupnosti s 155 redovnimi hišami. Za zadovoljivo sanacijo kulturnih spomenikov v upravi Cerkev, ki veljajo tudi za narodno bogastvo in dediščino, bi morali imeti na voljo veliko več sredstev. Teh pa Cerkev nima; tudi zato, ker ji je bil odvzet veliki del premoženja, ki je bil namenjen tudi vzdrževanju sakralnih stavb. Še bolj kritičen je položaj v zvezi z novogradnjami, ki so marsikje nujno potrebne.

Pomembna razsežnost dela Cerkev v družbi je njeno vzgojno in izobraževalno poslanstvo. V povojnem obdobju je z izrednimi napori za silo vzdrževala svoje verske šole (teološka fakulteta, srednje verske šole, noviciati, itd.). Dobro vemo, kako zahtevno in pomembno je vzgojno in izobraževalno delo znotraj nekega naroda. K temu so poklicani prav vsi dejavniki v družbi, tudi Cerkev. Njej pa primanjkuje tako ljudi, kot sredstev za to delo. Če bi bila ta na voljo, bi lahko zaposlili vrsto ljudi, oskrbeli potrebne prostore in opremo.

Od vsega začetka je bila pomembna naloga Cerkev njena karitativna dejavnost. Ta je nekakšni oporoki, ki s socialno dejavnostjo civilne družbe, pač pa si morata obe – Cerkev in država – v medsebojnem sodelovanju prizadevati za človeka v stiski. Cerkev mora reševati mnoge socialne probleme tudi v lastnih vrstah. Za marsikaj se ni poskrbljeno, ker za to ni potrebnih sredstev. Pri tem mislimo na neprekrbljene ostarele gospodinjice in druge cerkvene uslužbenke. Karitativna dejavnost je za Cerkev tako temeljna, da jo izpolnjuje tudi takrat, ko ji primanjkuje osnovnih materialnih sredstev za najbolj nujne druge stvari. Če bi se njeno gmatno stanje popravilo, bi se ta njena dejavnost gotovo okrepila, od česar bi imela slovenska družba le korist.

Končno je treba omeniti tudi položaj, v katerem živijo mnogi slovenski duhovniki, redovniki, redovnice in drugi uslužbeni v Cerkv. O tem v javnosti nismo hoteli govoriti, ker se nihče, ki se je posvetil delu v Cerkv, ni odločil za to iz materialnih razlogov. Vendar pa osnovna pravičnost in tudi čast družbe zahtevata, da so ljudje, ki imajo v tej družbi iz zgoraj povedanih razlogov svoje višnje mesto in za to družbo izvršujejo mnoga važna opravila (vzgojno-izobraževalno poslanstvo, varstvo kulturnih spomenikov, karitativna dejavnost), za katere bi sicer morala družba poskrbeti sama, deležni vsaj osnovne socialne varnosti.

Duhovnikov, ki jih je v Sloveniji 1150, nihče ne plačuje in žive od dobrote vernikov. Imajo skromne dohodke, ki so povečini vezani na mašne darove, od katerih morajo plačati prispevke za pokojniško in socialno zavarovanje, poleg tega pa so tudi obdavčeni. Povečini vsi dohodki mnogih duhovnikov ne dosegajo niti zadržanih osebnih neto dohodkov. Do leta 1945 so duhovniki prejimali od države posebno »kongruo« (dopolnilno plačo), s čimer je bila vsaj delno izravnana razlika med njihovimi dohodki in življenjskimi potrebami. Danes večino duhovnikov materialno še vedno podpira domača družina. Ob vrtni premoženja, ki se vsaj nekoliko izboljšalo tudi to vprašanje. Enako velja za redov-

nike in še zlasti za redovnice, ki nimajo, če niso zaposlene v civilnih službah, prav nobenih dohodkov.

Na podlagi povedanega se je res treba zamisliti, kako vrtni Cerkv »samo tisto«, kar je potrebno za opravljanje njene dejavnosti.

Zdaj pa k določilom kanonskega prava. V omenjenem članku avtorji nepopolno citirajo člena 1254, 82, ki govori o namenih, ki si pri upravi premoženja Cerkv lastni. »Nameni, ki si jih lastni, pa so predvsem: opravljanje božje službe, dostojno vzdrževanje klerikov in drugih služabnikov, opravljanje del svetega apostolata in krščanske dobrodelnosti, predvsem do ubogih.« Cerkev na podlagi besede »predvsem« lahko neodvisno od državne oblasti, kot pravi š1 omenjenega kanona, sprejema tudi druge namene, ki so ji v določenih časih in krajih lastni. Ponovno naj spominimo, da je skorajda trideset sakralnih objektov na Slovenskem kulturnih spomenikov prvega reda, kot smo povedali že zgoraj, in če pri tem realno gledamo na dohodke, ki bi jih Cerkev pridobila z vrnjenim premoženjem, so seveda vsi strahovi odveč. Za osvetlitev gornje trditve naj navedemo, da bi morala ljubljanska nadškofija vse dohodke iz vrnjenih gozdov na področja G.G. Bled vlagati kar 60 let samo v obnovo Škofjivih zavodov, da bi imeli ti vsaj tisto podoba, kot so jo imeli takrat, ko so ji bili odvzeti.

Dalje hoče sporni članek pojasniti, da gre v Cerkv za eno samo cerkveno premoženje. Ali lahko govorimo o cerkvenem premoženju? V samem premoženju obstajata dva vidika, objektivni in subjektivni: po eni strani govorimo o materialnem mnoštvu in subjektivni enosti. V tem pomenu ima vsaka pravna oseba v Cerkv svoje premoženje. Kolikor pa ima cerkvena premoženja podobne namen in ga ureja enotno kanonsko pravo, moramo govoriti tudi o enem cerkvenem premoženju.

Cerkveno premoženje v strogem pomenu besede je tisto, ki pripada javnim pravnim osebam, v našem konkretnem primeru pa Cerkv. Vse pravne osebe, ki imajo velike novosti. Te deli na zasebne in javne. Ob vrsti pravnih oseb morata biti ustanovljeni s posredovanjem pristojne cerkvene oblasti, le da javne pravne osebe delujejo v imenu Cerkev in v korist vseh. Zato so akti teh pravnih oseb na neki način akti same Cerkev. Javnost pravne osebe torej veča njen pomen v kanonskoppravnem sistemu, po drugi strani pa ji nalaga večjo odgovornost pri njenem delovanju. Iz zgoraj povedanega je razvidno, da Cerkev daje večji pomen ureditvi in funkciji takšnih pravnih oseb, predvsem zaradi večjega pomena, ki ga imajo v Cerkv. Zato Zakonik priznava samo premoženju javnih pravnih oseb naravo cerkvenega premoženja.

Izhajajoč iz pojma javne pravne osebe daje kan. 1258 pojmu Cerkev zelo širok pomen, kadar gre za povezavo s V. knjigo Zakonika, ki govori o cerkvenem premoženju, ne pomeni sama vsešne Cerkev, pač pa začenši z Apostolskim sedežem tudi vsako drugo javno pravno osebo.

Vsaka javna pravna oseba v Cerkv je torej nosilec cerkvenega premoženja in je torej njegov lastnik v polnem pomenu besede. S tem je odstranjena vsaka bojazan, da bi šlo za nekakšen novi fevdalizem ali veleposelsko pravo, ki bi bil Cerkv. Premoženje v cerkv je torej toliko, kolikor je javnopravni oseb, ki ga posedujejo.

Morda je najbolj sporen kan. 1273, ki govori o pristojnosti rimskega papeža v zadevah premoženja v Cerkv. »Rimski papež je po pravici vrhovni upravitelj in oskrbnik vsega cerkvenega premoženja.« Načelo, ki ga povzema kan. 1273, zasledimo že pri Tomažu Akvinskem, ki pravi: »Rex Ecclesie sunt Pape, ut principalis dispensatoris, non ut domini et possessoris« (Summa theol., II-II, q. 100, art. 1. ad 7). Rimski papež je vrhovni upravitelj in lastnik premoženja v Cerkv. Cerkev na Slovenskem bo torej denacionalizirala svoje premoženje za posamezne javnopravne osebe znotraj Cerkev, ki so škofije, župnije, samostani, šole, itd. in ne za papeža ali apostolski sedež, kot je bilo mogoče prebrati v navedenem članku.

Ko govorimo o pristojnosti rimskega papeža v smislu kan. 1273, gre torej za pristojnost za uprabo premoženja in ne za lastništvo v smislu. Rimski papež ima v moči svoje vrhovne oblasti v Cerkv dolžnost skrbeti za pravo disciplino v zvezi s cerkvenim premoženjem, dolžnost nadzorovati in koordinirati uprabo premoženja, bedeti nad njim, da bo to dosegalo cilje, ki so Cerkv lastni. Kajti so ti cilji, smo že povedali. Takšne poudarke najdemo že v ZG in že leta 1917. Novi Zakonik ponavljajo spisek starega Zakonika, oziroma se na določila koncilja (prim. D. 17), ki daje še nadaljnjo razločbo področij, za katere Cerkev z upravičenostjo potrebuje časte dobrine. Vrhovna uprava, ko jo izvaja rimski papež v smislu kan. 1273 pa mora poskrbeti, da bodo posamezne javne pravne osebe svoje premoženje uporabljale v omenjene namene in ne v kakšne druge.

Članek na koncu opisuje razmere v Nemčiji in Italiji in ugotavlja, da je lastništvo gozdov v zvezi s Cerkvijo zanemarljivo. Opozorimo naj, da so odnosi med omenjenima državama in Cerkvjo urejeni v zakonodari, s katerimi država Cerkv omogoča takšno materialno osnovo za njeno delovanje, da je to nemoteno in da more tudi s tega zornega kota opravljanje svoje poslanstva. Pri nas je bilo za zdaj na tem področju narejenega bore malo, zato pa čisto omejenih držav z našo ne gre primerjati.

Razumljivo je, da gre v zadevah denacionalizacije za dokaj občutljiva področja, vendar je kljub temu treba Cerkv popraviti storjene krivice, saj gre končno za popravilo krivic v nemnem Slovincem, za katere Cerkev na Slovenskem opravlja pomembno duhovno, kulturno, vzgojno in karitativno poslanstvo. Za to pa seveda potrebuje tudi materialno podlago, ki ji bo to omogočala.

Dr. Borut Košir,
docent pri katedri za kanonsko pravo
Teološke fakultete, Ljubljana

Avtorji članka z gornjim naslovom so si v prispevku prizadevali zagovarjati večji delež državnih gozdov v Sloveniji. Za podkrepitev svojega mnenja so uporabili tudi primere iz Evrope. Nekoliko nerodno so si izbrali Nemčijo oziroma nekdanjo Zahodno Nemčijo kot državo, kjer je lastništvo gozdov zgolj ustavnopravna kategorija in »je v gozdovih drugačen red.« Pa še prav imajo.

Avtor navaja, da imajo gozdovi za Nemce ogromen gospodarski pomen, da pa kljub temu niso razumljeni kot gospodarska, ampak splošno družbena dobrina. Gozdno gospodarstvo predstavlja v nemškem družbenem proizvodu dobre štiri tisočinke (0,4%), in noben analitik temu deležu ne pripisuje ogromnega gospodarskega pomena. Realen gospodarski pomen gozdov pa Nemci pripisujejo posameznim gozdnim obratom, predvsem zasebnim pa tudi državnim oziroma obratom v lasti lokalnih skupnosti. Izraz splošna družbena dobrina se v Nemčiji uporablja zgolj na deklarativni ravni oziroma do trenutka, ko družbena skupnost v skladu s lastnikom prevzame del materialnih obremenitev, ki so posledica načrtnega gospodarjenja z gozdovi za splošne družbene koristi. In cena, ki jo plačuje država v ta namen. Na Bavarskem npr. dobi lastnik gozda, če se odloči za nego v mladju 330 DEM/ha, pogodbitelj z listavci in zaščito z ograjevanjem 4900 DEM/ha, premena z listavci in ograjevanjem 8400 DEM/ha.

Izraz zares posebnega odnosa do gozda, ki ga omenja avtor, naj bi bil zakon, s katerim so Nemci gozd zaščitili tako, da ga je mogoče sekati le s posebnim dovoljenjem deželne oblasti. Na zveznih ravni je ta »zaščita« bolj

načelna in je omejena predvsem na zahtevo po ponovni pogozditvi posek. V resnici ima le nekaj dežel posek oz. izkoriščanje gozdov opredeljeno v svojih zakonih o gozdovih. Za zgled »strogo« naj bi določilo iz zakona o gozdovih države Baden-Württemberg, kjer se dovoljenje za posek omejuje zgolj na golosek, in še to pri golosekih, ki presegajo 4 hektare! Resnici na ljubo se dovoljenje ne izda tudi takrat, ko so znatneje ogrožene nekatere funkcije gozdov (vodna, varovalna, rekreativna). Kakšen pomen pa imajo v zakonih privedniki, kakšen je npr. znatnejši, je znano. Dovoljenja praktično ni mogoče dobiti samo takrat, ko gozdni posestnik ni ponovno pogozdil že nekdo prej posekanih površin.

Primer strogega spoštovanja zakonov v Nemčiji, to je obdobje po orkanskem vetru spomladi 1990, ki je povzročil velikanske vetrolome v gozdovih, je ponesrečen izbran. Oblasti nimajo skoraj nobenih možnosti ukrepati v gozdovih zgolj z zakonskimi zapovedmi. Ali je s tem mišljena strogo? Zakoni opredeljujejo predvsem materialne spodbude lastnikom gozdov za dejavnosti, s katerimi se lahko preprečuje še večja škoda v gozdovih (npr. varstvo gozdov), zagotavlja pomoč pri obnovi gozdov in stabilizira trg gozdnih sortimentov. Tako so s 5 DEM na kubični meter subvencionirali lupljenje gozdnih sortimentov, s 2000 DEM/ha pa obnovo gozdov. Subvencionirali so tudi del obrsti za obratna sredstva, ki so potrebna za posek in spravilo gozdnih sortimentov in jih je moral posestnik najeti pri bankah. Da bi preprečili trenutno preveliko ponudbo gozdnih sortimentov na trgu in s tem padec njihove cene, so subvencionirali skladiščenje za različno dolgo obdobje (od 10 do 15 DEM/m³). V prvi fazi je bila cena teh ukrepov okoli 600 milijonov DEM, od česar je polovico zagotovila zvezna vlada, druga polovica pa je bila obveza deželnih vlad.

Omeniti moram tudi, da je predstavnik gozdarskega ministra (ali ne gre morda za ministra za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, kajti zgolj gozdarskih ministrstev v Nemčiji nimajo) svojo trditve o nepridobitniški vlogi gozdov izrekal samo in zgolj v šali ali pa pač dopisniku tuje države, ko problemov ne obesa na veliki zvon. Celotno gozdno gospodarstvo temelji na racionalnosti in konkurenčnosti, tako da tudi s posebnimi materialnimi spodbudami pospešuje razvoj podjetništva v gozdarstvu.

Da Nemci nimajo podatkov, koliko gozdov ima v lasti kdo, pa je seveda blago rečeno smešno. Kako pa potem vejo, da praktično ni cerkvenih gozdov? Res jih mogoče ne zanima (razen davkarje mogoče), koliko jih ima Cerkev, kajti zanje so vsi zasebniki (pravne in fizične osebe) enakovredne, vendar natančno vedo, da je v državni lasti 30 odstotkov – ne pa 60 odstotkov, kot piše v članku – (1,7 odstotka zvezna država, drugo dežele), v lasti lokalnih skupnosti 24 in v zasebni lasti 46 odstotkov. Država sodeluje pri gospodarjenju z gozdovi v lasti lokalnih skupnosti, vendar te kot lastnike opredeljujejo osnovne cilje gospodarjenja.

Glede Vzhodne Nemčije pa je treba povedati, da problema vračanja cerkvenih gozdov večinoma ne bo, in to iz – za nekatere v Sloveniji – presenetljivega razloga. Leta 1988 je bilo namreč še vedno v cerkveni lasti 36.500 ha gozdov (odstotek gozdnih površin ne nekdanje NDR), s katerimi je gospodarila Cerkev z lastnim osebjem. Kaj se bo godilo s temi gozdovi, bo več kot zanimivo spremljati.

Vendar je cel članek namenjen predvsem problematiki nekdanjih cerkvenih gozdov in prizadevanju Cerkev, da bi si zagotovila rento, ki jo ti gozdovi prinašajo. Kdo pa dobiva zato to rento? Presenečeni bi bili, da je pravzaprav imamo nekakšne veleposelstnike! Pa ne v zasebnem sektorju.

Milan Sinko, Radomlje

Zakon je zakon, je dejal stari in novi minister za pravosodje Miha Kozinc v prispevku s omejenimi naslovom, ko je tekla beseda o vračanju gozdov Cerkv, o čemer se v zadnjem času veliko razpravljalo. Vtis imam, da je med vrsticami mogoče prebrati, da je obstoječi zakon pomanjkljiv, nepopoln in daleč od tega, da bi bil dober. Tako je tudi moje osebno mnenje. Teh besed ne pripisujem g. ministru, ampak izražam svoje stališče o tem vprašanju. To moje odločilno stališče se ne nanaša samo na razmerje med Cerkvjo in gozdovi, temveč in predvsem na dejstvo, da enostranska obdeluje in posplošno obravnava vprašanje denacionalizacije (tudi lastninjenja), o čemer jaz ne bom govoril) na celotnem ozemlju Slovenije na enak način, s istimi kriteriji in sploh z izenačenim pristopom.

Nedopustno je ne upoštevati takratnih posebnih razmer in specifičnih primerov odujevanja slovenske lastnine, nastale na Primorskem pod fašistično Italijo. Dobro je znano, kakšnemu raznarodovalnemu nasilju in politiki italijanizacije smo bili izpostavljeni primorski Slovenci, in v tem kontekstu je najučinkovitejša oblika doseganja zastavljenega cilja prilastiti si nepremičnine slovenskih lastnikov, kar so takratni fašistični zakoni ne samo omogočali, ampak tudi favorizirali. Če k temu dodamo znano svetovno gospodarsko recesijo okoli tridesetih let in strahotno revščino v takratni državi, dobimo jasno podoba, o kakšnih kriznih razmerah je takrat živel naša človek!

To bi novi zakon enainvajsetega stoletja moral upoštevati in odpraviti zavednim primorskim Slovincem že pred več kot dveina tretjina stoletja storjene krivice.

Determinizem ima dve obliki. Kaznalno: vzrok-posledica, in finalno: vsaka posledica ima svoj vzrok. Ni dobro danes udarjati samo po posledicah, ne da bi upoštevali vzroke, iz katerih so te posledice nastale.

Dobro vemo, da je ta zakon na vrat na nos sprejel prejšnji parlament in da ni mogel biti temeljito pretehtan. Zato predlagam, da novi parlament izglasuje aneks k obstoječemu zakonu, v katerem bodo upoštewane specifične razmere, v katerih so te krivice nastale, tako da se te zakonito in učinkovito odpravijo, ne da bi ustvarjali nove, krivice namreč.

Milan Kerševan, Ljubljana

Delo, 25. januarja
Drevesa padajo brez reda
K. Marijeta Šostarič je v zgoraj omenjenem članku objavila, da so v Krškem, Brežicah in Sevnici po treh letih nezasedenosti delovnega mesta gozdarskega inšpektorja na njem zaposlili upokojenega gozdarja. Pri opravljanju svojega dela pa je bil očitno preveč vester. Napisal je 474 prijav kršitev, in zato naj bi mu bile v Brežicah in Sevnici s sklepom občinske skupščine odvzeli delo.

Te navedbe niso preverjene, so neresnične in zavajajo javnost. Izvršni svet občine Brežice je večkrat obravnaval to vprašanje, nazadnje 8. 12. 1992. Po celoviti predstavitvi zadeve, za katero je poskrbel Medobčinski inšpektorat Brežice, Krško in Sevnica, ki je praktično enaka po vsej Sloveniji in jo tudi članek g. Marijete Šostarič poudarja, je izvršni svet ugotovil, da predlog inšpektorata, naj bi se naprej opravljal delo gozdarskega inšpektorja upokojeni gozdarski inženir g. Vinko Šeško, ni sprejmljiv. Gospod Vinko Šeško je namreč tudi direktor Hranilno-kreditne službe, p. o. Sevnica, poleg tega pa kot upokojenec dela na more opravlja več kot 90 dni v posameznem koledarskem letu in ne več kot 10 ur na teden. V tem primeru gre poleg te omejitve po mnenju izvršnega sveta tudi za nezdržljivost funkcije direktorja in funkcije inšpektorja. Zaradi tega IS SO Brežice ni dal soglasja k predlogu za ponovno imenovanje g. Šeška za gozdarskega inšpektorja.

Izvršni svet pa je tako kot že večkrat ugotovil, da razpis za zasedbo dela delovnega mesta niso bili uspešni in da tovrstnega kadra ni na tem območju. Zato je medobčinskemu inšpektoratu, ki ima sedež v Krškem, predlagal, da si še naprej prizadeva za zasedbo dela delovnega mesta, po potrebi pa bi z obema občinama zagotovili tudi službeno stanovanje.

Popolnoma neutemeljena je torej navedba, da je vzrok za to, da v Brežicah, Krškem in Sevnici ni gozdarskega inšpektorja, ker je bil dosedanj »preveč vester«.

Ciril Kolesnik, predsednik IS Brežice

Naši gozdovi še dve leti zaman čakajo na učinkovitost posilancev, da bodo v parlamentu sprejeli zakon o gozdovih. Brezpravje, ki ga je povzročila pešiča nepoučenih politikov, je dolgoletno strokovno delo gozdarjev ter gozdarski zakon enostavno poteptalo in na stečaj odprlo po lastnikom gozdov, da si po lastni interpretaciji vzamejo, kar je njihovega. Novi lasmiki vidijo v gozdovih mnogokrat le vir dobrega za sluzku in iztrežijo iz gozda tržno najbolj zanimivo dreve. V članku z gornjim naslovom je novinarica M. Šostarič prikazala delo posilovanja slovenskih gozdov in Sizičovo puščje maloštevilnih gozdarskih inšpektorjev, katerih delo je zaradi neurejene zakonodaje v veliki meri razvednoteno. Mnogi opisani primeri v tem sestavku opozarjajo na kratkoročno visoko zavest lastnikov gozdov, kar zadeva njihovo lastnino, in njihovo brezvestnost do narave in prihodnjih rodov. Vse hočemo lasmuniti, vračati enim in drugim lastnikom, pozabljamo pa, da moramo tudi naravi kar vrtni. Odvzeli smo ji najbolj rodovitne gozdove v nižinah, spremenili smo jih v rodovitne njive in pust beton, nas apeti pa je postajal vedno večji in smo hoteli koruzna polja na mokrišjih, zato smo regulirali potoke, izsušili močvirja – vse to z zavestjo dobrega lastnika in umnega gospodarja.

Slovenska gozdarska stroka je v svetu priznana kot ena izmed najbolj vnetih zagovornic sonaravnega gospodarjenja z gozdom. Upoštevanje naravnih sil ima prednost in ne pustjenje narave, kot je značilno za klasično agronomijo in živinorejo. To dokazuje živalske vrste, ki izginjajo iz površin, preobremenjenih s pesticidi, fungicidi, herbicidi in drugimi – cidi; gozdovi pa ostajajo zatocišče za mnoge vrste. Sonaravno strokovno delo je zato nujno in bi ga moral upoštevati vsak lastnik gozda, kajti v svetu je vedno bolj navzoče spoznanje, da je lastnik gozda le lastnik lesa, druge funkcije gozda pa so last nas vseh.

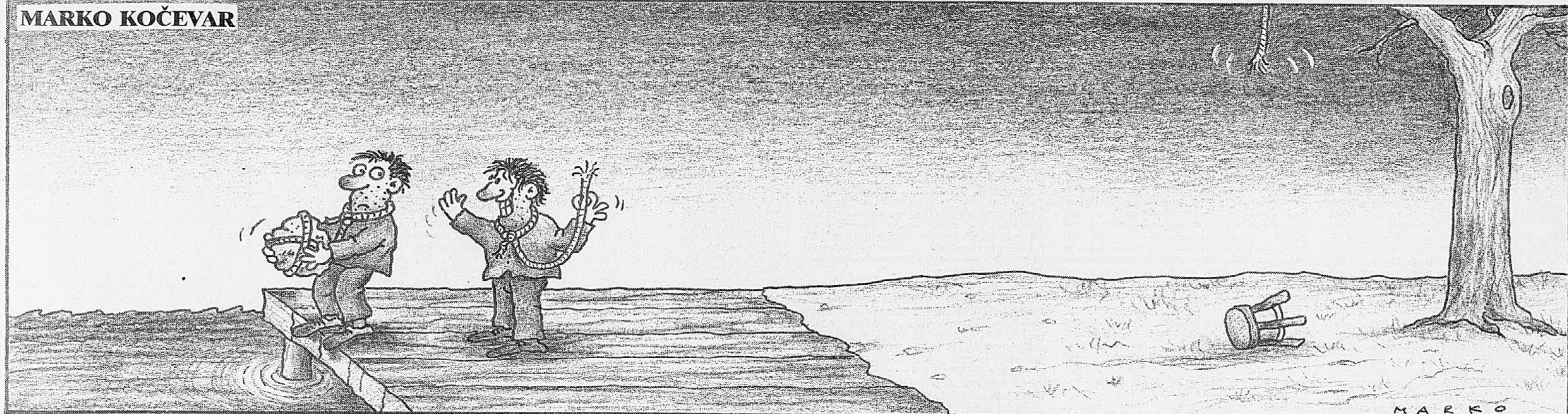
Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije podpira strokovno delo gozdarjev in se zavzema za tak zakon o gozdovih, ki bo zagovarjal sonaravni pristop in soglasje gozdarjev pri poseku dreveja v gozdu, gozdnih ostankih, logih, ob vodotokih, omejkah in tudi posameznih dreves v kulturni krajini. Zavedati se moramo, da smo veliko dolžni povrniti naravi, saj smo ji največ odvzeli. Vrnili ji bi bomo s primerno urejeno zakonodajo in strokovnim delom.

Z dvigom povprečnih lesnih zalog v zadnjih tridesetih letih za 38 kubičnih metrov na hektar je že dosežen ogromen napredek, saj visoke zaloge pomenijo večjo stabilnost gozdnega ekosistema, ta pa deluje tudi kot blažilec negativnih vplivov ostale krajine. To hkrati pomeni več starejšega dreveja, ki semeni in daje hrano številnim pticam in drugim živalskim vrstam, ob tem pa se pragašjo semena ter tako pripomorejo k uspešnejšemu pomlajevanju gozda in zaraščanju drugih površin, primernih za gozdno drevje in grmovje.

Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije se zavzema za upoštevanje ekologije gozda, zato naj se pri delu v gozdu:

– ohranja peštra drevesna sestava in puščajo tudi odmrlo drevje, zato naj se puščajo še suha tanjša drevesa in posamezna debelejša odmrla drevesa (od 2 do 10 odmrlih dreves na deset hektarov, različno od ekoloških razmer); ptice duplarice najdejo v njih spomladaj primerno mesto za gnezdenje, pozimi pa hrano;

MARKO KOČEVAR

Na vprašanje, kako gledate na razmerje med stroko in politiko, ste ob prvi izvolitvi za finančnega ministra junija lani dejali, da je za vas na prvem mestu stroka, nato ekonomska politika in da se s politiko ne mislite ukvarjati, ker da se funkcija in vloga finančnega ministra končata pri ekonomski politiki. Ste v kasnejši praksi lahko potrdili to držo?

Da.

Na nedavnem zaslišanju pred parlamentarno komisijo ste opozarjali, da smo v odločilni fazi: če ne bomo zaustavili rasti plač glede na produktivnost gospodarstva, bo proizvodnja začela padati, brezposelnost se bo povečala, s tem pa je ogrožen kakršnokoli razvoj. Pa je vlada sposobna narediti ta nujni zasop pri plačah?

Ne gre za to, ali je vlada to sposobna narediti. Vlada to mora narediti. Upajmo, da v dogovoru s sindikati. Če pa druge strani v tem socialnem partnerstvu ne bodo razumele, da z zdajšnjim izsiljevanjem za povečanje plač zmanjšujejo možnosti za zaposlitev tistih, ki jih zastopajo v teh pogajanjih, se bo pač zgodilo tisto, kar se v taki državi običajno zgodi. Če plače prehitujejo produktivnost, se začnejo inflacijska gibanja, zato začne padati proizvodnja, s padcem proizvodnje se zmanjšuje število delovnih mest. Se vedno razmišljam tako kot na omenjenem zaslišanju: če do konca februarja ne bomo resno razrešili tega vprašanja, bo začetno oživiljevanje proizvodnje s konca lanskega leta končano v mesecu ali dveh, potem pa bi zašli v inflacijo s še večjimi negativnimi trendi v gospodarstvu, kot so bili lani. Zato poudarjam, da smo na kritični točki, da se pravilno odločimo.

Ali ni vlada storila napake, ker rasti plač ni omejila še prej? To bi bilo tudi psihološko laže kot zdaj, ko bo treba ljudem realno nekaj odvzeti.

Razen napake v lanskem maju, ko je šlo za nerazumno povečanje plač – ne glede na kolektivne pogodbe, ki so bile in so še vedno nerazumne – je vlada lani julija predlagala parlamentu tri zakone. Ta je zakone zavrnili, vlada, ki se je zavedala, kaj pomeni njihova zavrnitev, je nato nekaj časa ukrepala z odloki. V jesenskih mesecih je dobro zadrževala neupravičene zahteve po rasti plač. Nato pa je prišel sklep ustavnega sodišča, ki je formalno-pravno seveda popolnoma utemeljen, vsebinsko pa je pripeljal do novega vala zahtev za povečanje plač, ki so se se začele s tistim v javnem sektorju. To je pomenilo izplačilo poračunov, potem so enako zahtevali v družbenih dejavnostih in naivno bi bilo pričakovati, da se kaj takega ne bo zgodilo tudi v gospodarskem sektorju. Slovenija letos ne bo imela več nikakršne ekonomske politike, če zdaj ne prekinemo tega trenda.

Januarska 3,7-odstotna rast cen je skrb

zbujajoča. Od lanskega januarja imamo zdaj okoli 77-odstotno letno inflacijo. S tem je Slovenija precej bolj inflatorna država, kot so denimo Portugalska, Grčija ali celo Turčija. Kakšna bi bila letos zgornja šra s prejemljiva meja inflacije, ki bi omogočala uresničevanje neke razvojne ekonomske politike?

Že v prejšnji vladi smo popolnoma jasno povedali, da bi bila to inflacija, ki bi se zadrževala med enim ali dvema odstotkoma mesečno. Seveda v povprečju, ker gre ta stopnja nekoliko gor in dol. Ni države, kjer bi bil ta trend povsem linearen. Ob ustreznih denarni politiki – sam ne vidim potrebe za njeno bistveno spremembo, ker nisem privrženec umetnega razvednotenja talarja – to zahteva zniževanje stroškov v narodnem gospodarstvu. Tu gre za tri pomembne stroške: na stroške delovne sile vpliva predvsem stopnja prispevkov (pokojsninsko, zdravstveno in invalidsko zavarovanje in zdaj odklonjeni prispevek za zaposlovanje). Kot drugo gre za stroške kapitala. Ko gre za izvoznike, so to obrestne mere, če je domača inflacija večja od deprecijacije tečaja. Na tretjem mestu je javni sektor z vso svojo porabo in ožje gledano tudi država, na četrtem pa nelikvidnost in izgube v gospodarstvu. Te izgube – dokler se ne začnejo na neki način prostovoljno financirati ali pa podjetja ne spravijo v stečaj – podjeto prikrito subvencioniranje takih podjetij, to pa prinaša dodatne stroške zdravemu delu gospodarstva. Najprej je treba zavistiti plače v državni upravi, družbenih dejavnostih in v gospodarstvu, ki je večina, da bi se pri lastnosti in ni prisiljeno, da bi se pri plačah obnašalo kot podjetniški sektor v zasebni lasti. Potem pa je treba znižati prispevek, nad njim smo tudi v zdravstvu. To je tista dodatna obremenitev, ki v gospodarstvu zvišuje stroške delovne sile. Ne vem, kako bi bilo treba še dodatno zniževati davke, še sploh pa v državi, ki je v fazi prestrukturiranja. V svetu ni v navadi, da bi se takrat davki zniževali. Poleg tega imamo celo paletu davčnih olajšav, ki znižujejo našo davčno obremenitev: recimo davke na dobiček ima 0,7-odstotni delež v družbenem proizvodu, v proračunu pa je njegov delež 1,3-odstoten. Običajno je ta delež v evropskih državah glavni davek. Ko bo postal glavni davek – to bo z novim zakonom o davku na dobiček in s privatizacijo podjetij – bomo lahko ustrezno prilagodili tudi druge davke. To pomeni, da

POGOVOR S FINANČNIM MINISTROM MITJEM GASPARIJEM

BREZ FINANCI NI DRŽAVE

dobili manj. Na ta dva načina bi izrazito razbremenili gospodarstvo in stroške delovne sile. Sredstev od tega pa ne bi smeli nameniti za plače, temveč za financiranje obratnega kapitala in nove produktivne naložbe.

Ali lahko to razbremenitev gospodarstva opišete z milijardami dolarjev?

Tega vam ne morem povedati. Vendar če se prispevna stopnja za zdravstvo zniža z več kot 18 odstotkov na 13,6 odstotka, hkrati pa se prispevna stopnja v pokojninskem sistemu dviguje le za okoli dve odstotni točki, je ta razbremenitev očitno velika. Če ne uvedemo enostotne prispevne stopnje za zaposlovanje, bi skupna obremenitev plač padla s 50,35 na 48,2 odstotka. To pa je že pomembno zmanjšanje, ki je v skladu s tistim, kar smo navedli v osnutku proračuna: v letih od 1993 do 1995 bi se morala skupna obremenitev bruto plače zmanjšati od 50,35 na 43,4 odstotka.

Radikalni kritik državne porabe Milton Friedman je znan tudi po izreku, »da bo oblast zapravila vse, kar dobi. Zato je zmeraj priporočljivo znižati davčne stopnje.« Je ob vseh stroških za razne sanacije in socialno v prihodnjih letih realno računati še na znižanje davkov?

Naše davčne stopnje v dohodnini, v davku na dobiček in prometnem davku so popolnoma primerljive z davčnimi stopnjami, ki veljajo v primerljivih evropskih državah. Tudi carine smo v zadnjem letu izrazito znižali. Ne vidim razloga, da bi morali davčne stopnje še dodatno zniževati. Ko gledamo strukturo obremenitev podjetja, so problem prispevne stopnje. Pri pokojninskem zavarovanju smo vsaj za štiri do pet točk nad evropskim povprečjem, nad njim smo tudi v zdravstvu. To je tista dodatna obremenitev, ki v gospodarstvu zvišuje stroške delovne sile. Ne vem, kako bi bilo treba še dodatno zniževati davke, še sploh pa v državi, ki je v fazi prestrukturiranja. V svetu ni v navadi, da bi se takrat davki zniževali. Poleg tega imamo celo paletu davčnih olajšav, ki znižujejo našo davčno obremenitev: recimo davke na dobiček ima 0,7-odstotni delež v družbenem proizvodu, v proračunu pa je njegov delež 1,3-odstoten. Običajno je ta delež v evropskih državah glavni davek. Ko bo postal glavni davek – to bo z novim zakonom o davku na dobiček in s privatizacijo podjetij – bomo lahko ustrezno prilagodili tudi druge davke. To pomeni, da

bomo deloma razbremenili davčne stopnje pri dohodnini. Prometni davek pa se bo počasi prelevil v davek na dodano vrednost. Ne razumem pa tistih, ki nam nenehno govorijo, da se je treba davčno razbremeniti, ker ne vem, kako bi v tem primeru sanirali banke in gospodarstvo, brez tega pa bo ta ekonomija nenehno v izgubah.

S kakšnimi mehanizmi pa se bodo tako zbrana sredstva resnično prelila v sanacijo bank in gospodarstva?

Tako kot predlagamo v letošnjem proračunu, ko govorimo, da bodo izdatki za sanacijo bank, gospodarstva in socialno mrežo obremenili proračun za okoli 5,5 odstotka bruto domačega proizvoda. Tekoči proračunski primanjkljaj pa naj bi znašal največ dva odstotka BDP. To pomeni, da znižujemo vse druge oblike državne porabe (ožje definirane proračuna), sicer bi bil proračunski primanjkljaj precej večji, saj so samo izdatki, ki jih prej ni bilo, večji od teh dveh odstotkov. V celotni javni porabi, ki znaša 47,6 odstotka BDP, je okoli polovica namenjena za državni in občinski proračun. Drugo gre za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. Če želimo imeti večji socialni standard bo moral biti standard posameznika skozi plačo nižji – in obratno. Vsaj dokler ne bo BDP začel realno rasti. Oboje skupaj pa ne more iti s tako dinamiko, kot se dogaja zdaj, brez negativnih posledic za stabilnost domače valute.

Koliko naj bi po najnovejših ocenah znašal letošnji proračun?

Glede na razpoložljive podatke ugotavljamo, da bo razpoložljivih virov za okoli 270 milijard dolarjev, kar je približno 22 odstotkov ocenjenega bruto domačega proizvoda (BDP). Skupni izdatki, torej tekoči in investicijski odhodki ter kapitalne naložbe v družbe, kot je npr. izvozna družba, bodo lahko skupaj znašali približno 282 milijard dolarjev, kar je okoli 23 odstotkov BDP. To pomeni približno od 13 do 15 milijard tekočega proračunskega primanjkljaja. To je približno 1,2 odstotka BDP. Dodatni deficit, ki bo nastal zaradi večjih neto odplačil tujih posojil v višini okoli 14 milijard dolarjev, bo prispeval k skupnemu deficitu dodatnih 1,3 odstotka BDP. Ta bi tako znašal približno 2,5 odstotka BDP. Primarni proračun – brez plačila obresti za sanacijo bank in gospodarstva – bo za devet milijard dolarjev v presečku, če upoštevamo tudi plačilo obresti in stroškov za garancije za sanacijo, pa se bo preseček spremenil v proračunski primanjkljaj v višini okoli 13 milijard dolarjev. To pomeni, da bodo stroški servisiranja javnega dolga okoli 20 milijard dolarjev. Poskušamo biti zelo racionalni. Povedati moram, da so predloženi proračunski izdatki ministrstev ob pripravi proračuna, ki ga moramo predložiti parlamentu, znašali 428 milijard dolarjev, v ministrstvu za finance pa smo predvideli že omenjenih 282 milijard dolarjev. Te predložene zahteve znašajo približno 35 odstotkov BDP. V tem primeru bi deficit znašal 160 milijard dolarjev, kar je 13 odstotkov BDP.

Vi morate te zahteve oklestiti. Kakšne kriterije si postavite, ko krite predvidene izdatke, ki jih pošiljajo iz posameznih ministrstev?

Osnovni kriteriji so napisani v osnovnih izhodiščih za oblikovanje proračuna v letu 1993. V tem proračunu imajo prednost sanacija bank, podjetij in pa socialna mreža. Ministrstva, ki se ukvarjajo s temi področji, imajo prednost. Subvencije v gospodarstvu se kričijo, ker niso več potrebne, saj se začena sanacija na drugačen način.

Komu pa jemljete?

Realno gledano jemljemo tako rekoč vsem. Jemljemo klasičnim državnim sektorjem, zmanjšujemo plačila storitev in dotacij v družbenih dejavnostih, zmanjšujemo subvencije in transfere v gospodarstvu. Tisto, kar nas najbolj skrbi in povzroča največ nerazumevanja v ministrstvu za finance, je sektor plač, ki skupaj s socialnimi transferi pomeni 40 odstotkov proračuna. Če tukaj ne zaustavimo rasti in ne dosežemo realnega zmanjšanja plač na vseh ravneh, proračun ne bo zdržal. Samo plače v državnih in izvajalskih organizacijah pomenijo okoli 60 milijard dolarjev, skupaj s socialnimi transferji je to že 120 milijard. Če bi šli po tem, kar predlagajo posamezna ministrstva, bi morali znašati socialni transferi 83 milijard namesto 63 milijard, plače pa 66 milijard namesto 55 milijard. Ta razlika je očitna. Če bomo želeli zaposlovati, bodo morale biti plače nižje. Zaposlovanje v javnem sektorju se mora ustaviti, v državnem sektorju, torej v ministrstvih, pa mora priti do prerazporeditve pri zaposlovanju. Prednost pri zaposlovanju morajo dobiti tisti sektorji, ki bodo nosili glavno breme pri gospodarski politiki, pri čemer bi izrecno omenil ministrstvo za finance, ki prevzema številne nove funkcije, ki jih ne more izvajati le s 60 ljudmi. Na noge moramo postaviti trezor, odnose s tujino, spraviti pod streho celotno računovodstvo vseh državnih organov, revizijo in nadzor zavarovalništva, okrepiti davčni sektor in davčno administracijo, ki jo vsi kritizirajo, da ni sposobna izpolniti svojih osnovnih nalog. Gre torej za prerazporeditev proračunskih deležev v ministrske resorje za delo, finance (ko govorimo o javnem dolgu) in ministrstva za gospodarske dejavnosti. Druga ministrstva bodo morala privoliti v vsebinsko prestrukturiranje, če hočemo slovensko gospodarstvo potegniti iz zdajšnjih recesijskih razmer. Enako velja tudi za javne naložbe. Mi jih predvidevamo za 38 milijard, zahtevki ministrstev govorijo o 92 milijardah dolarjev.

Zdi se, da finančni minister osredotoča precejšnjo moč. Kolikšna je vaša moč oziroma nemoč v primerjavi s kolegi na Zahodu ali v baltskih državah, ki ste jih obiskovali kot izvedenec Svetovne banke?

Vse, kar počnemo, ne gre v tej smeri, da bi posameznik ali institucija dobila moč. Gre za normalno strukturiranje države in državnih organov, ki skrbijo za ekonomsko politiko in ekonomski sistem. V vsaki državi je minister za finance eden od nosilnih stebrov ekonomske politike in ekonomskega sistema. Če so obramba, policija, pravosodje in zunanje zadeve štiri pomembni resorji s stališča državnosti, moram reči, da je ministrstvo za finance prav tako državotvorno. Brez financ in državne blagajne ni nobene države. S tem,

da se mora pri javni porabi porabljati denar predvsem za ekonomske funkcije države skozi instrumente fiskalne in proračunske politike. Moč ministrstva je omejena z zakoni in odloki, stvarna moč pa je odvisna od kreditibilnosti ministra in ministrstva.

Kako nameravate v zdajšnjih političnih, socialnih in gospodarskih razmerah urediti porabo in plače. Zgolj pojasnjevanja strokovnjakov praviloma kaj malo zaležejo.

Če ne bo družbene volje, to je volje vseh, ki zastopajo posamezne interese (od sindikatov, delodajalcev, ki naj bi jih predstavljala Gospodarska zbornica, in vlade, ki naj bi zastopala oblast) in resnega dogovora med njimi, bodo najprej potrebni zakoni. Brez dogovora – tako kot je zdaj – ne more iti več naprej. Vendar zakoni niso trajna rešitev, to je lahko le neke vrste socialni pakt. Vendar ne tak pakt, ki bi povečeval ceno delovne sile skozi višje in nezastužene plače in ki bi dvigoval socialni standard na račun proračuna in ne bi upošteval možnosti gospodarstva, ki je v prehodnem obdobju in nima potenciala, da bi vse to lahko zadovoljivo rešilo. V splošnem družbenem interesu je, da se vse te stvari dojemajo in skupaj sprejmejo. Če bo to sprejeto, bo slovenska ekonomija lahko začela rasti, če ne, pa bo probleme urejala visoka inflacija.

Po vladni projekciji, pripravljeni pred nekaj meseci, naj bi se slovenski bruto domači proizvod letos zmanjšal »le« za en odstotek, kar bi bil glede na trende v zadnjih dveh letih lahko kar lep dosežek. Kako gledate na aktualne razmere ocenjujete to projekcijo: je realna, optimistična ali nemara celo pesimistična?

Je zelo optimistična, če ne bomo izpeljali tistega, kar sem že omenil, v tem primeru bo položaj slabši. Ta projekcija je racionalna in realistična, če bomo izpeljali večino stvari, za katere smo se odločili. To pa pomeni začetek in nadaljevanje sanacije bank, začetek privatizacije in njeno nadaljevanje, zniževanje javne porabe v omenjenih okvirih, nadaljevanje enakih politike centralne banke in popolnoma drugačna politika plač v primerjavi s tisto od lanskega oktobra naprej v vseh sektorjih. Vsak odstotek rasti BDP nad omenjeno projekcijo ali pa celo tisto, kar bi bilo nad ničlo v pozitivno smer, bi bil dosežek, ki jih zdaj ne bi upal realno pričakovati. Ob nekih pozitivnih zunanjih okoliščinah, ki jih zdaj zaradi evropske recesije in znižanja zunanje trge bolj kot bi si želeli) zdaj žal ni videti, pa bi morda lahko bolj povečali izvoz. Samo s povečanjem izvoza bomo povečali kupno moč domačega prebivalstva. Slovenska ekonomija je po kupni moči premajhna, da bi lahko predvsem z generiranjem domačega povpraševanja oživilo gospodarsko rast, zato mora obvezno izvažati. Z izvozom bomo dobili sredstva za naložbe in s tem za povečanje delovnih mest, kar je osnovni namen rasti v tem času, ko je nezaposlenost tako visoka.

V svetu so odnosi med finančnim ministrstvom in centralno banko praviloma antagonistični. Kako bi v tem kontekstu ocenili vaše sodelovanje z Banko Slovenije. Ali prihaja med vami do razlik in kaj?

Zagotovo občasno prihaja do različnih pogledov. Če pa pogledamo to sodelovanje kot celoto, je, vsaj kar se mene tiče, dobro in mislim, da to velja tudi na strani centralne banke. Navsezadnje so se ti odnosi v zadnjem času zelo popravili in ne vidim razloga, da bi se morali pokvariti. Nasprotno, gre za to, da se to sodelovanje še okrepi. Možnosti za sodelovanje je dovolj na več segmentih, nekaj pa je kritično: to je politika javnega dolga, pri čemer naj ne bi bilo razlik med centralno banko in državo. V nasprotnem primeru si konkurirata dve instituciji, ki si v svetu praviloma ne konkurirata. Tu mislim na emisijo vrednostnih papirjev na trgu, kjer je država iz prej omenjenih vzrokov iskala finančne vire na finančnem trgu z izdajo svojih vrednostnih papirjev. Če bo centralna banka iz sicer upravičenih razlogov (kar se tiče monetarne politike) nadaljevala izdajanje svojih vrednostnih papirjev, predvsem dvočkov, bo postopoma prišlo do neustrezne konkurence na finančnem trgu. Ta namreč ne prispeva k temu, da bi država lahko čimveč svojih potreb, ki izvirajo iz prej omenjenih objektivnih okoliščin, zadovoljila na domačem trgu. Zato bo morala iti v tujino in se tam zadolžiti. To pa bi pomenilo pritisk na monetarno politiko zaradi monetizacije tuje valute v domačo. Zato menim, da bo v prihodnje nujen dogovor med centralno banko in ministrstvom za finance ter njegovim trezorjem za usklajevanje emisije vrednostnih papirjev. Tako, da bi prebivalstvo in drugi povpraševali predvsem po državnih vrednostnih papirjih. S tem bi se del akumulacije odli v financiranje proračuna in tako bi popolnoma odpravili zahteve po emisijemskem financiranju proračuna, ki mi sicer načeloma nasprotujem. Od centralne banke nisem nikoli zahteval emisijekega financiranja za proračunske potrebe. Glede na to, da je v Sloveniji potencial akumulacije omejen, je za financiranje omenjenega proračunskega primanjkljaja morda potrebno zadolževanje v tujini – še bolj, če bo del finančnega varčevanja odšel v papirje centralne banke, ki jih ta angažira skozi posamezne emisije blagajniških zapisov. Razumem argument, da se s tem demo-

PORTRET TEDNA

Warren Christopher

Kdo je Warren Christopher?

Z zatonom Carterjeve demokratske administracije, ki je pred 12 leti z neslavno končano pustolovščino pri reševanju ameriških talcev v Iranu (tedajni zunanji minister Vance, mimogrede, te akcije ni odobral, njegov namestnik Christopher pa jo je) na široko odprla vrata republikanski vladavini Ronald Reagana in Georgea Buscha, je z ameriškega in mednarodnega političnega prizorišča konec 70. let izginilo tudi ime Warrena Christopherja, tedanjega namestnika zunanjega ministra Vancea. In medtem ko ime Cyrusa Vancea zdaj že kako poldrugo leto polni stolpce naših časopisnih poročil, je do Christopherjevega »come-backa« prišlo šele ob koncu minulega leta oziroma kmalu po novembrskih predsedniških volitvah, ko je tega 67-letnika iz njegove odvisnosti pisarne spet potegnil na svetlo novi demokratski predsednik Clinton in ga imenoval za glavnega »kladrovika« v prehodnem obdobju predaje poslov iz rok stare v roke nove administracije. V zakulisju demokratske rešitve je Christopher deloval šele prej – med drugim je lani poleti prav on predlagal Clintonu, naj si za predsedniškega partnerja izbere Ala Gorea in s tem se bolj poudari »mladeniški zanos« in »babyboomersko« generacijo nove demokratske administracije – v ospredje pa je stopil, ko je bilo treba po volitvah opraviti težko funkcijo pri izbiranju nekaj tisoč funkcionarjev najozgeje uslošna nove administracije. Tedaj je zadržani Christopher sicer v redkih izjavah za tisk govoril, da se ne poteguje za nobeno funkcijo v novi vladi, vendar je bilo poznavalcem več kot očitno, da mu je Clinton namenil eno izmed najpomembnejših opravil v administraciji – vodenje State Departmenta. Mladi Clinton je

pri odpiranju svojih najožjih zunanje-političnih sodelavcev sploh močno posegel v zaprjeno kaščo starih (Carterjevih) kadrov iz obdobja 1976–1980. Warren Christopher je bil v Carterjevi vladi namestnik zunanjega ministra Cyrusa Vancea. Anthony Lake, ki si ga je Clinton izbral za svetovalca in zaupnika za državno varnost, je v Carterjevi vladi in pod Vancem vodil urad za politično načrtovanje v State Departmentu. Lakov namestnik Samuel Berger je prav tako delal pod Vancem v Carterjevi administraciji. Enako velja za tretjega najpomembnejšega članka v novem State Departmentu Petra Tarriffa, podsekretarja za politične zadeve, ki je zadnja leta vodil vplivni nevladni svet za zunanje-politične odnose v New Yorku (Council on Foreign Relations), v 80. letih pa je prav tako delal pod Carterjem. Madeleine Albright, ki je nova ameriška ambasadorica v OZN, pa je delala v svetu za državno varnost v Carterjevi vladi (njen šef je bil tedaj Brzezinski).

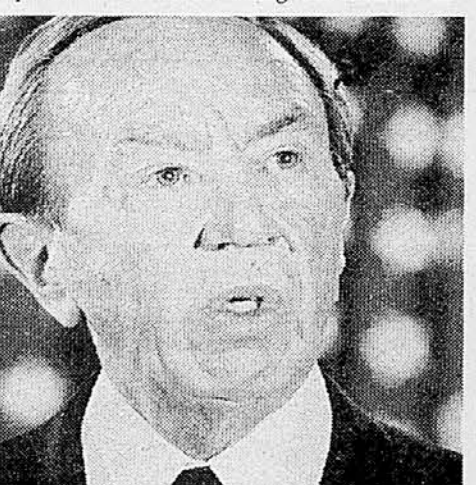
Zmotno bi bilo seveda misliti, da zbir »starih mož« iz Carterjevih časov pomeni tudi nadaljevanje stare zunanje politike. Resda se človek ne more izogniti vtisu in sklepanju, da se »vsi Vanceovi možje«, ki zdaj delajo pri Clintonu, ne morejo znebiti občutka podrejenosti in spoštovanja avtoritete, ko se te dni sestajajo z nekdanjim šefom Vancem in jim ta tišči pod nos mirovni načrt iz Zeneve. Tudi absolutiziranje takšnih vtisov in sklepanja bi bilo močno zmotno. »Pater familias« na področju sedanje zunanje politike ZDA namreč nista niti Vance niti Christopher, ampak izključno Bill Clinton.

Z izbiro Warrena Christopherja in drugih modrih izkušencev iz Carterjevih časov si je Clinton zbral krog za izvajanje delovne metode, ki spominja na japonsko. Japonci so namreč že pred časom ugotovili, kako škodljivo bi bilo metati na pensionirski odpad misli in izkušnje ostarelih direktorjev. Gospodje v letih sicer niso povsem operativno »izkoristljivi«, so pa neprecenljiva zakladnica nasvetov in izkušenj. Nekaj podobnega je vodilo tudi mladega ameriškega predsednika Clintona. Medtem ko je v svojem štabu v Beli hiši zbral razmeroma zelo mlado delovno ekipo, ki deluje predvsem ob pritisku na gumb, je v zunanje-politične resorje, katerih vaje namerava držati v rokah sam,

postavil predvsem izkušene in preudarne politike Christopherjevega kova.

Warren Christopher je namreč predvsem »odvetnik odvetnikov«, ugažen in malone sramežljiv diplomat in pravnik. V svojih presojah je tehtajoč, diskreten (poklicna deformacija korporacijskega odvetnika?), previden in pragmatičen. Bolj je naklonjen »preventivni« diplomaciji kot pa »kurativni« uporabi sile. Čeprav se – kot pravijo poznavalci – tudi uporabi sile ne bi izmikal. Pač pa se v svoji politični karieri ni nikoli dokazoval s kakšnim zunanje-političnim vizionarstvom in tudi ni znan, da bi izrazilo pripadatel ali oni zunanje-politični šoli.

Sploh je treba piti Warrenu Christopherju in pri risanju njegovega portreta močno brskati po arhivu in na raznih koncih zbirati podatke o njem. Warren Minor Christopher (kot se glasi polno ime zunanjega ministra ZDA, prijatelj pa ga klicajo Chris, kar se dodatno prispeva k zmedbi v vrstnem redu dveh osebnih imen, od katerih eno služi kot priimek) je po rodu iz Scrantona v Severni Dakoti. Kmalu po rojstvu (25. oktobra 1925) mu je umrl oče, bančnik, in družina se je v času velike gospodarske krize preselila v Kalifornijo, kjer je Warren z odličnim uspehom 1945 diplomiral na pravni fakulteti južnokaliifornijske univerze. Pet let kasneje je iz pravnih ved na stanfordski univerzi opravil še doktorat. Poleg odvetniških in

sodnih opravil se je kmalu posvetil tudi politiki in bil svetovalec kalifornijskega guvernerja Pata Browna in namestnik pravosodnega ministra v administraciji Lyndona Johnsona (1964–68). Kot izredno-predvidnega, potrpežljivega in strpnega pravnika in politika, ki ima izjemno občutek za podrobnosti, so Warrena Christopherja najemale razne korporacije (med njimi na primer IBM) za odpravljanje najdelikatesnejših problemov. Losangeleski župan Bradley ga je prosil tudi za pomoč pri odpravljanju policijske krize v tem eksplozivnem vele mestu.

Zlasti pa se je Christopherjevih sposobnosti zavedal predsednik Carter, ki je tega vpludnega in kalvinistično zadržanega pravnika nastavil za namestnika zunanjemu ministru Vancu. Medtem ko je Vance navzven posebej ameriško zunanjo politiko (izrael-sko-egipovski sporazum iz Camp Davida na primer), je Carter Christopherju poverjal zadeve, ki prav gotovo niso bile nič manj pomembne od jutrovske: ameriško-pa-namska pogajanja o nadzoru nad kanalom, globalna vprašanja človekovih pravic, reševanje problemov v Južni Ameriki in Aziji... Christopherja je kot svoje najljubše »skriven orožje« (kot ga je imel navado imenovati) Carter uporabil tudi za pogajanja z Iranci za izpušitev ameriških talcev iz Teherana, akcijo, ki je v končnici potisnila Carterja iz Bele hiše, Christopherja pa iz politike.

Warren Christopher je po dvajsetih letih trvanja odvetniških problemov torej spet na svetovnem političnem odru. Na East Riverju je minuli teden opravil sila nevaležno vlogo: svojemu nekdanjemu šefu Vancu je moral sporočiti, da ženevski načrt o BiH še zdaleč ni »vodotesen«. Po tej nalogi »predsedniškega sla« pa Christopherja seveda čaka še neprimerno težja naloga. Predsednik Clinton namreč prav zdaj obelodanja svojo »bosansko politiko«. Christopher je bo moral svetu predstaviti kot odlično, četudi bo morda le medla in mlačna različica predsednikovih predvolilnih bojeviti napovedi zoper Beograd. In kot pravilno in pozitivno jo bo moral predstaviti domači javnosti, če se bo Clinton odločil za agresivnejši prijem, ki bi med rojaki utesnil vzbuditi strah pred »svetnamizacijo« ameriškega posega.

Mitja Meršol

TUJCI V SLOVENIJI

Najprej žig,
potem papirji

Zakon o državljanstvu je na široko odprl vrata sto šestdeset tisoč novih tujcev, medtem ko je zakon o tujcih pozabil na usodo štirišest tisoč ljudi, ki so pred letom dni postali tujci v državi Sloveniji. Priseljenci se zdaj s porokami, poslovnimi-tehničnimi sodelovanjem in na druge načine trudijo preskakovati ovire, ki jih ločijo med tujimi terti in državljani.

Čez nekaj dni se bo izteklo prvo leto, ko so vsi državljani bivše SFRJ s stalnim prebivališčem v Sloveniji, ki niso zaprosili za slovensko državljanstvo, postali tujci. Čeprav se je večina med njimi tega zavedala šele lani jeseni, ko so si zaposleni tujci morali pridobiti delovno dovoljenje, so 26. februarja 1992 občinski organi za notranje zadeve iz registra stalnega prebivalstva prečrtali podatke tisočev in tisočev ljudi.

Dolge vrste, ki se že leto dni vijejo pred uradi za tujce, dovolj zgornjo povedo, da si poskušajo pridobiti dovoljenje za stalno ali vsaj začasno bivanje v Sloveniji zelo veliko število makedonskih, srbskih, bosanskohercegovaških in drugih prebivalcev bivše Jugoslavije. Po besedah Vinka Poličnika, načelnika oddelka za javni red in mir, kjer se ukvarjajo tudi s statusnimi vprašanji tujcev, ima v Sloveniji dovoljenje za stalno prebivanje več kot dva tisoč teh ljudi. Dobili so ga predvsem tisti tujci državljani, ki so pred tem vsaj tri leta neprekinjeno živeli pri nas, kakor tudi tujci slovenskega rodu, katerih prebivanje je v interesu naše države. Tako pravi zakon, ki glede začasnega prebivanja povzema v svetu že zdavnaj uveljavljene standarde. Kakršni so v glavnem veljali tudi v naši ovisi zvezni državi. Tako imenovano turistično bivanje je omejeno na največ tri mesece. Za dovolitev daljšega začasnega prebivanja v Sloveniji, ki lahko traja do leto dni, pa morajo tudi predložiti dokazila o izpolnjevanju katerega od zakonsko naštetih pogojev. Omenjeni so šolanje, specializacija, zaposlitev, zdravljenje, opravljanje poklicne dejavnosti, sklenitev zakonske zveze z državljanom Slovenije, lastništvo nepremičnin, uživanje pokojnine in drugi upravičeni razlogi.

Kakor v vseh imigracijsko zanimivih državah, ki pa se s predpisi na tak ali drugačen način branijo pred nenadzorovanim priseljevanjem tujcev, se je tudi pri nas v zadnjem letu poročilo kar nekaj ljudi zgolj zaradi tega, da bi si olajšali pot do domovanja v Sloveniji. Po pravnemskem izrazoslovju pomegi pač sklenjena zakonska zveza s slovenskim državljanom eno od možnih naveznih okoliščin o povezanosti tujca z Republiko Slovenijo. Vseh tako sklenjenih porok sicer ne moremo metati v isti koš. Čeprav jim je skupno vsekakor to, da tujcem boljša na široko odpirajo vrata do dovoljenja za daljše prebivanje v državi, s tem pa tudi možnosti za pridobitev državljanstva, je treba tudi upoštevati, da veljavna zakonodaja vse bolj izirva enakovredno obravnavanje zunanjazakonskih in zakonske skupnosti. Sredi sedemdesetih let je zunajzakonska skupnost dobila domovinsko pravico v slovenski zakonodaji. Kot prvi jo omenja zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, za njim zakon o dedovanju, predpisi o pokojninah itd. Zakona o državljanstvu in tujcih pa je izrecno govorila o zakonski zvezi in zakoncih. Tako lahko na primer oseba, poročena z državljanom Slovenije, ki pri nas dejansko neprekinjeno živi vsaj eno leto, zaprosi za pridobitev državljanstva z naturalizacijo. Mora pa imeti zagotovljeno stanovanje, trajen vir sredstev za preživljanje, znati se mora sporazumevati z okoljem v slovenskem

jeziku, ne sme biti obsojena na zaporno kazen več kot leto dni in ne smi biti prepovedano bivanje v Sloveniji. Pomembno je tudi, da sprejem takega tujca v slovensko državljanstvo ne bi bil nevaren za javni red, varnost ali obrambo države. Za druge tujce so pogoji za pridobitev državljanstva z naturalizacijo strožji. Med drugim morajo dejansko živeti v Sloveniji deset let, od tega neprekinjeno zadnjih pet let pred vložitvijo prošnje.

Toda, povrnimo se k zakonu o tujcih, ki mu slovenska javnost niti približno ni namenila toliko pozornosti kot zakonu o državljanstvu, po katerem se je število slovenskih državljanov lani povečalo za več kot 160.000 ljudi. Skupščina je zakon, podobno kot zakon o državljanstvu, sprejela tri tedne pred osamosvojitvijo. Drugače kot zakon o državljanstvu ta zakon doslej ni bil spremenjen, čeprav je bilo z njegovim izvajanjem že kar nekaj težav. Do prvih večjih zapletov na mejah je prišlo, ko so se oficirji, ki so z jugoslovinskega odšli iz Slovenije, začeli vračati k svojim družinam. Če so imeli stalno prebivališče na dan plebiscita v Sloveniji, do pred letom dni zakon o tujcih zanje ni veljal. Mejni policisti tem ljudem vseeno niso dovolili vstopiti v državo. Po drugi strani so znani tudi primeri, ko so občinski organi za notranje zadeve izdali odločbe, da mora ta in ta v zelo kratkem roku zapustiti ozemlje Republike Slovenije. Odločbe so tak ukrep utemeljevale z ogorčenostjo javnega mnjenja in utemeljenostjo suma, da bi nadaljnje bivanje takih oseb v Sloveniji pomenilo nevarnost za javni red in mir, varnost in obrambo države. Prehajenost pri vračanju vstopa v državo nekaterim tujcem in odpovedovanju prebivanja za obdobje od šestih mesecev do petih let se je končala s posredovanjem ministrstva za notranje zadeve in tudi formalnimi drugostopenjskimi odločbami, ki so odpravile nezakonite ukrepe.

Neresljiva uganika pa je še vedno, kako si lahko uredi status tujec, ki je na dan plebiscita stalno prebival v Sloveniji, vendar je zamudil rok za pridobitev slovenskega državljanstva po znanem 40. členu. Nesporno je, da je taka oseba tujec in potrebuje za bivanje v Sloveniji ustrezno dovoljenje. Toda kako priti do njega? Srbskemu državljanu, ki je bil sedem let redno zaposlen v ljubljanski tovarni in stalno prijavljen pri svoji zunajzakonski partnerici od sredine leta 1990 do uveljavitve določb zakona o tujcih, je nekako uspelo zbrati dokumente o nastanitvi, o jamstvu za preživljanje in druge, ki jih zahtevajo veljavni predpisi. Ustavilo pa se je pri tem, ker človek nima slovenskega viza in ker sploh ni vstopil v državo, saj po uveljavitvi vseh določb zakona o tujcih iz nje tudi nikoli ni odšel. Napotkov, kako naj ravna organi za notranje zadeve v teh primerih, zakon ne daje. V nasprotju s tem pa zelo jasno predpisuje, da dovoljenja ne more dobiti tujec, ki ni prišel na območje Republike Slovenije z veljavnim potnim listom in vizumom, kadar je potreben. Srbski državljani morajo imeti vizum. In ker je naša pravna filozofija vse do sprejetja slovenske ustave temeljila na predpostavki, da je vse prepovedano, kar ni izrecno dovoljeno, imajo tudi v tem primeru negativne okoliščine prednost pred pozitivnimi. Zdjaj omejenemu nesrečniku preostane le, da se odpravi na madžarsko mejo, zaprosi za vizum, dobi žig v potni list in potem začne urejati stvari tako kot vsi novi priseliki. Ker je trenutno brezposeln, vizuma pa ne more dobiti druge kot na meji, se mu lahko zgodi tudi to, da bo pristojni organ ugotovil, da je njegovo bivanje lahko finančno obremenilo Republiko Slovenijo in z vizumom ne bo nič. In s tem bo klobčič v njegovi neformalni

družini zamotan do konca, saj njegova partnerica kot državljanka Slovenije niti približno ne razmišlja o tem, da bi zapustila svoj dom, ki je neformalno že peto leto tudi zanj edino domače ognjišče.

Pri sprejemanju zakona o tujcih niso bile dovolj upoštevane posledice spremembe statusa notranjih migrantov, ki jih je bilo po lanskih podatkih v Sloveniji okoli štirideset tisoč. Čež noč so postali tujci. S tem pa tudi izgubili vrsto pravic, ki so jih imeli prej na statusnem, ekonomskem in socialnem področju. Od pravice do nemotenega vstopa v državo, do pridobitve potne listine, pravice do naselitve, olajšav pri zaposlovanju, do vseh oblik družbene, denarne in vse druge pomoči po predpisi o socialnem varstvu, štipendij, do brezplačnega zdravstvenega varstva, do pravic iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja, lastnine na nepremičninah in vseh drugih, ki so rezervirane za slovenske državljane.

V nasprotju s tem pa zakonske določbe zelo velikodušno govorijo o priznavanju statusa beguncev. Ko so nastajale, se seveda še nikomur ni niti sanjalo, da humanih zakonskih določb o azilantih Slovenije čez leto dni nikakor ne bo zmogla izvajati. Zaradi tega množici beguncev, ki so v Sloveniji, ni priznan status begunca, temveč so začasni begunci. Na ta način so jim zagotovljene najpotrebnejši prostori, preživljanje in zdravstveno varstvo. Toda, kakor je na posvetu z naslovom Živeti z begunci rekel prof. dr. Ljubo Bavcon, življenje je spet enkrat vsililo miselnim in pravnim shemam nove pojave in probleme, ter priporočil spremembo zakona o tujcih. Hkrati ti se je zavzel tudi za dopolnitev mednarodne konvencije o beguncih, ki velja že peto desetletje. Desetstosem pribežnikov, pač ni mogoče priznati skoraj vseh pravic, ki grejo državljanom, kakor zahteva konvencija.

Nekoliko naivno zakon o tujcih nadalje govori o poslovnih vizumih. Do njega je razmeroma lahko priti, saj predpisi omejujejo le doka-ze o opravljanju zunanjetrogovinskega poslovanja, tujih vlaganj in poslovnih-tehničnih sodelovanju, ki jih mora priložiti tujec za izdajo poslovnega vizuma. Ta velja kot dovoljenje za začasno prebivanje in neomejeno število potovanj. Vloge so pokazale, da je bilo v nekem primeru tuje vlaganje vredno natančno 420 tolarjev in da so pogodbe o poslovnem-tehničnem sodelovanju med zasebnimi podjetniki in tujci pogosto le fiktivne. Da niti ne omenjamo, da sta si zakona o tujcih ter njihovem zaposlovanju glede časovnih omejitev delovnih dovoljenj in obdobja, za katerega je mogoče izdati poslovni vizum, v nasprotju, kakor je posebej opozoril Vinko Poličar.

Skratka, po eni strani je zakon o tujcih zelo strog, po drugi popustljiv. Samo mimogrede: Svet za varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin je na primer s pobudo slovenskemu ustavnemu sodišču želel izriniti iz zakona določbo, da bi bila prepoved vstopa v državo zabeležena z žigom v potnem listu prizadete osebe. Pobuda ni bila sprejeta, čeprav sodobne komunikacije in računalniki omogočajo natančen pregled nad tem, kdo sme priti v Slovenijo in kdo ne.

Bistveno pri obravnavanju tujcev pa je, da imamo zakon, kako lahko pridejo v državo in v njej bivajo, da veljajo tudi predpisi o njihovem zaposlovanju. Ob stopnjajočem se ksenofobičnem razpoloženju državljanov Slovenije do tujcev pa niti ne vemo, kakšna je slovenska nacionalna politika na trgu delovne sile in kakšen je sploh naš odnos do emigrantov. Vse za zdaj stihljivo, saj skopli predpisi, da zavod za zaposlovanje ne more izdati delovnega dovoljenja delodajalcu, če ima evidentirane ustrezne brezposelne ljudi iz domačih logov, se niso imigracijska politika. Ali kakor je med lanskim obiskom v Sloveniji dejala generalna sekretarka Sveta Evrope gospa Catherine Lalumière: »Zakonodajne, ki spoštuje človekove pravice, ni težko sprejemati. Ogromno dela, truda in šolanja ljudi pa je potrebnega za njeno uveljavitev v praksi.«

Alenka Leskovic

banke, ki jo sestavljata gospoda Marko Voljc in Boris Zakrajsek. Strokovni svet agencije nadzoruje poslovanje banke, uprava pa vodi njen menedžment v skladu z merili, ki jih postavi agencija za skladu. Kar se tiče bivših lastnikov, je položaj jase: slabi krediti se obračunsko prenašajo v agencijo, kapital teh lastnikov se preoblikuje v tako imenovano podrejeno terjatev, subordinirani kredit v tej agenciji. V Ljubljanski banki se oblikuje popolna ločena bilanca slabih posojil, ki jo vodi posebej določen človek pri upravi, to je gospod Janko Deželak. Ta bilanca ne sme imeti stika z bilanco nove banke, torej banke, ki je očiščena. V tej stari banki morajo lastniki kapitala, ki so prešli v agencijo, dobiti možnost za soupravljanje slabe aktive preko upravnega organa za slabo aktivno. Sam predpostavim in bi si želel, da bi se ta bilanca oblikovala kot posebna finančna družba. Delovala bi tako, da bi bivši lastniki banke dali v to družbo določen delež gotovine, da bi ta družba lahko tudi likvidnostno funkcionalna. Skupaj z upravo za slabe kredite bi potem skušali te poplačati, jih spremenili v kapitalne deleže v gospodarstvu ali pa bi dolžnike, ki so nosilci te slabe aktive, usposobili, da bi postali dobri dolžniki. Vloga države pa je, da z določenim diskontom spodbudi bivše lastnike, da se aktivno vključijo v sanacijo slabe aktive. To je ta čas po mojem mnenju v Sloveniji tudi edina možna pot – glede na to, da je število razpoložljivih kadrov za take operacije zelo omejeno, da je osredotočanje na državo nezaželeno in da je treba ta proces čimbolj decentralizirati.

Pri nas je problematičen majhen denarni prostor, ki ne more absorbirati tolikšne količine papirjev, ki so zdaj izdani in so večinoma tuji na trgu.

Se popolnoma strinjam, večina papirjev, ki so na trgu, sploh ni tako kvaliteten, kot bi jih v prihodnje želeli videti. Zame je prvi resen državni papir zakladna menica, ki je bila izdana konec lanskega leta. Vi veste, kakšne težave imamo z republikimi obveznicami druge emisije zaradi načina, kako je bil ta papir dan v obtoč. Nekaj podobnega bi se lahko prej ali slej zgodilo tudi z republikimi obveznicami prve emisije, podobne težave bomo imeli tudi s t. i. republiko tri, obveznicami, povezanimi s terjatvami do Iraka in Kube. Podobno je v papirji, ki bodo šli v obtoč za sanacijo bank – čeprav ti formalno ne bodo tržni prvih pet let in je ta problem nekako odmaknjen v prihodnost, ko bo finančni trg postal nekoliko jasnejši in močnejši po svojem potencialu. Mi želimo izdati kratkoročne in srednjeročne državne papirje, s katerimi bi računalni predvsem na potencial, ki je v paradržavnih skladih. Zdjaj pripravljamo zakon, ki bi uredil to področje. Na tako majhnem finančnem prostoru si ne moremo privoščiti, da nam skladi, kot so pokojninski, zdravstveni, stanovanjski, razvojni delujejo popolnoma avtonomno. To je veliki oportunitetni strošek za državo in centralno banko, koristi od takega delovanja pa so narodnospodarsko gledano bistveno manjše od skode. Zato pripravljamo omejeni zakon, ki bi zahteval obvezno nalaganje dela portfelja teh institucij v državne vrednostne papirje.

Sanacija bank se je začela s sanacijo Ljubljanske banke. Bomo bankam lahko zagotovili tri ključne nove stvari: nove lastnike, nov kapital in nov menedžment? V kolikšnem času je pričakovati nižje obrestne mere kot enega od ciljev sanacije?

Pri Ljubljanski banki postaja država začasni lastnik, zato so ukinitveni vsi organi upravljanja v banki. Kot veste, je postavljena uprava

Podoben problem imajo banke, zato govorim o težavah, ki jih bodo zavarovalnice imele v prihodnje. Zato poskušam z nekaterimi ukrepi, povezanimi z zakonom o skladih in zavarovalnicah, omejiti njihove naložbe v nezanesljive finančne oblike. Zato tudi za zavarovalnice predvidevamo določeno obvezno nalaganje v državne vrednostne papirje, predvsem za (in to je bistvo!) del, ki ga zavarovalnice oblikujejo kot svoje rezerve za razne oblike tveganj. To bo onemogočilo, da bi težave skušale premostiti same ali predvsem z dviganjem premij. Poleg tega pa so plače v zavarovalništvu izrazito previsoke glede na kvaliteto poslovanja večine zavarovalnic. Nenormalno je, da od nas zahtevajo, da sprostimo premijo pri obveznem zavarovanju, hkrati pa imajo popolnoma svojo politiko plač in drugih stroškov.

Kakšne vtise ste prinesli s Svetovnega gospodarskega foruma v Davosu in s pogovora z gospodom Anatolijem, direktorjem Evropske banke za obnovo in razvoj (EBRD)? Slišati je, da ta banka potrebuje partnerja v bivšem socialističnem delu Evrope, ki bi s svojimi gospodarskimi dosežki kot vzorčni primer nekako upravičeval število posojila, ki se s tekočjo v ta del Evrope. Kaj si lahko konkretno obetamo od te banke in kako Slovenija finančno kotira v svetu?

Če začnem na koncu: težko je reči, kako Slovenija finančno kotira v svetu, ker še ni nobene uradne analize o t. i. slovenskem deležnem riziku. Slovenski dolgovi v tujini kotirajo dvakrat boljše kot jugoslovanski, cena za slovenske dolgeve je približno 40 centov za dolar, za jugoslovanske pa pod 20 centov za dolar. To pomeni, da smo se že vsebinsko ločili od jugoslovanskega rizika. V kratkem bomo naročili študijo za Slovenijo o slovenskem tveganju.

Jo boste naročili v tujini?

Da, pri tujih družbah, ki se ukvarjajo s tem. Upam, da bo študija narajena v prihodnjih dveh ali treh mesecih. Slovenija seveda ne bo imela osebnega AAA, iz preprostega razloga, ker je nieno osrednostvo v prehodnem obdobju in nimamo performanc, ki bi zagotavljale, da je to ekonomija, ki je že popolnoma stabilizirana in raste – kar je prvi pogoj za tako klasifikacijo. Poleg tega je zelo blizu tveganemu območju vojne na Hrvaškem, v Bosni itd. Če bomo dosegli klasifikacijo

MARKO KOS

Prej obnova kot dekadencia

Današnji čas je prepoln pesimizma. Napovedi o propadanju Slovenije si sledijo druga za drugo. Pri tem ne mislim samo na ekonomsko, marveč tudi na socialno in moralno propadanje. Korenine tega pojava so povezane z ekonomsko-političnimi trendi, mnogo bolj pa z antagonizmi med političnimi strankami, v katerih je možno za slediti težnje, da druga drugo očinijo s takšnimi prognozami. Te teme so postale popularne, ko so se poleti 92 nagradile proračunske in deficitne težave, ki bodo nedvomno vplivale na življenje vsakega prebivalca Slovenije.

Medtem ko se je prva vlada soočala z padanjem trgov drugega za drugim, za regulacijo ekonomije pa ni ulegla pripraviti nobenih zakonov, se je druga vlada znašla ob popolnoma odrezanem jugoslovanskem trgu, kar pomeni več kot tretjino proizvodnje, in s pro-padliimi financami, katerim je posvetila vso energijo. Ugotavljanje vzrokov izraža razna politična gledišča in izraža mnoge in različne irdive. Slika kaže državo, ki ekonomsko počasi pada, živeč nad svojimi možnostmi, izgubljač svoje konkurenčne prednosti glede na bolj dinamične sosedo in trpeč zaradi vse večjih socialnih, ekonomskih in političnih stisk. Preden bi lahko sprejeli sklepe glede političnih ukrepov, moramo kritično raziskati osnovne domneve. Kakšne so te irdive? Ali res padamo? Ali smo na poti obnove? In če nismo, kakšno obnovo naj organiziramo?

Pri slabostih moramo ločiti med prehodnimi in dolgoročnimi. Argumenti politikov v glavnem ne drže, niti glede velikosti kot tudi ne glede vzrokov. Podoba obnove je bližja slovenski resnici kot podoba dekadence, ki jo širijo tisti, ki bi to radi izkoristili za svoje politične prednosti. Pri tem uporabljajo dokaze in vrsto argumentov: ekonomski trendi, podatke o izobraževanju, o davkih, o znanosti, o tehnologiji in inovacijah, mednarodni trgovini in pretoku kapitala, varčevanju in investiranju in drugih stvarih. Trditve se opirajo na tri kronske dokaze:

– **rastjoči proračunski deficit in neskladja trgovinske bilance**, pri čemer slovenski politični sistem ne kaže znamenj, da ga bo lahko obrnil, hitro padanje deleža slovenskega dohodka glede na evropske države, trajne sistemske slabosti, vključujoč nezmožnost povečave raziskav in proizvodnje, osrednjega izobraževanja in univerz pri proizvodnji inženjering in znanstvenstvu, in kar je najresnejše od vsega, način varčevanja in investiranja.

Trgovinska bilanca: nobenega dokaza ni, da je bila trgovinska bilanca na nekdanji višji ravni slabša, kot je današnja na mnogo nižji ravni zaradi mladone za pol manjše proizvodnje v primerjavi z letom 1980. Pri tem nas motijo statistično nepriljublivi podatki, če jih jemljemo brez pripomb. V okviru Slovenije je Slovenija mnogo uvažala za druge republike, ker so bile pri nas nameštene močne zunanje trgovinske organizacije. Po drugi strani so števila slovenska proizvodna podjetja posredno izvažala, kar se ni stelo v slovenski izvoz: največji izvozniki končnih proizvodov, ki jim je Slovenija dobavljala sestavne dele in opremo za finalizacijo v ladjedelništvu, industriji vozil in motorjev in industriji orožja so bili zunaj njegovega ozemlja. Očiščeni podatki so vsekakor realni samo današnji, vendar iz njih ni mogoče izveliči trendov. Dejstvo je, da je proizvodnja nizka in da bi izvoz in uvoz rasla, če se bo proizvodnja povečevala.

Proračunski deficit: Vse večji deficit je izraz samostojne države, saj je morala razviti nekatere službe, ki jih doslej ni imela ali so bile slabše. Seveda se ni mogote ubraniti ugovoriv, da so državne službe prav tako ali še bolj neracionalne in zapravljive, kot je (bila) gospodarstvo, ki se je pričelo samoočiščevati. S tem se notranji in zunanji dolg Slovenije povečujeta. Rešitev je samo delno v redčenju državne birokracije, bistveno je povečanje nacionalnega dohodka in ekonomske rasti vsaj

na nekdanjo raven iz leta 1980 in spremembe v davčni politiki. Deficit se obeta v velikosti med 2 in 6 odstotkov nacionalnega proizvoda. Tolažba ne more biti v tem, da je ameriški deficit med 3,1 in 6,3 odstotka, kajti ta je povzročil velike motnje v svetovni trgovini. Zmanjšanje deficita bo pripeljalo do boljše trgovinske bilance zaradi povečanja proizvodnje in vpliva vlade na odpiranje novih trgov, če se ne bodo povečale cene nafte, če ne bodo plače prehitro ter če bodo evropske ekonomije rasle z razumnimi stopnjami. Velik del nacionalnega dohodka bo namenjen tujim upnikom za vračanje dolgov. Ta del ne bo na razpolago za osebno rabo niti za varčevanje niti za investicije. Slovenski življenjski standard se zato ne bo mogel bistveno zvišati.

Slovenski izvoz: bi moral rasti hitro, da bi se izravnala odškodnost jugoslovanskih trgov. To bo zahtevalo vlaganje v modernizacijo tistih industrij, ki imajo v svetu možnosti za prodajo, da se povečata njihova produktivnost in kvaliteta. To ne bo povečalo zunanje dolgoze in proračun. Gotovo pa velja danes prva prioriteta proizvodnim podjetjem in odpiranju novih trgov. To pomeni investiranje.

Delež Slovenije v evropskem dohodku je bil v dveh desetletjih nizek glede na to, da je bila dodana vrednost na zaposlenega v tem času v Sloveniji od štiri- do sedemkrat nižja kot v vodilnih evropskih državah (kar sem analiziral izčrpano v Reviji za razvoj 1991). Vendar je bila relativno za 20 do 30 odstotkov boljša od Češke in Madžarske. V zadnjih letih je ta delež dramatično padel, ker je Slovenija izgubila trge in skrepla proizvodnjo za 40 odstotkov.

Slovensko proizvodnjo čaka naloga dramatičnih naporov, da napravi konkurenčne proizvode in na predele zanje kupce v zahodnih deželah. To presega vsa dosedanja prizadevanja Slovenije. To ne bo potekalo hitro, ker niso mogoči veliki skoki. Pred petimi leti se to najbrž ne more posrečiti.

Sistemske neusphe: Glavni razlog za te pomanjkljivosti so pojavi, ki bi jih lahko imenovali sistemske neusphe. Pomenijo konstantno nesposobnost slovenske družbe in njene proizvodnje, da bi funkcionirala vsaj na ravni najbližjih sosedov pod približno enakimi pogoji, če že ne na ravni, na kateri bi se lahko obdržala ne tako velika razlika do teh držav iz začetka 70. let. Ker so sistemske značilnosti že po definiciji besede same navzoče še doli casa, izvirajo njihovi prispevki slovenskemu propadanju iz njihovih skupnega vpliva. To je zlasti majhno število za industrijo (in za tehnološko-tehnične storitve) relevantnih visoko izobraženih kadrov: inženjering, managerjev in znanstvenikov kakor tudi kompleksnost in neučinkovitost državne uprave. Največja slabost pa je nizka stopnja varčevanja in investiranja. Varčevanje pri Slovincih je nižje v primerjavi z varčevanjem v vseh evropskih državah, če sodimo po domačih vlogah. Vendar ostaja neznanca vlaganje v tuje denarne institucije, ki se zdaj opravlja povsem legalno. Kljub temu je to nizko in neprimerljivo z nemškimi stopnjo varčevanja 16,5 odstotka od domačega bruto proizvoda ali ameriško 19,1 odstotka (japonska stopnja je 32,9 odstotka). Ker je slovenska masa neto plač 26 odstotkov bruto proizvoda, je jasno, da bi bila lahko stopnja varčevanja večja, če bi bila stopnja zaupanja v varnost vlog mnogo večja. Enako velja za investicije, ki leto za letom padajo ter ne dosegajo niti združevanja realnih vrednosti.

Če želimo doseči ekonomsko rast, moramo te stvari popraviti. Davčni ukrepi lahko varčevanje in investiranje izdatno pospešujejo oziroma ga kanalizirajo tja, kjer so najugodnejši. To se nanaša zlasti na neproduktivno porabo, ki je doslej v Sloveniji prevladovala ter se s tem kazala svojo socialistično naravo. Če želi Slovenija povečati stopnjo investiranja v proizvodnjo, mora to povečanje izhajati iz tistih dveh tretjin proračuna, ki sta namenjeni pora-

Kako realno je – ob načrtovanem priroku tujega kapitala – pri nas računati na »nov investicijski ciklus«, o katerem se pri nas že dolgo govori, sanja in polizira?

Država takega ciklusa sama ne more ustvariti, lahko pa pripomore, da se ustvarijo razmere za začetek večjega obsega naložb v gospodarstvu. Take razmere vključujejo predvsem stabilne makroekonomske okoliščine, ustrezno davčno politiko in tak obseg javne in proračunske porabe, ki ne ustvarja nezaželenih učinkov, kakršni je prevzemanje dela finančnih virov v zasebnem sektorju in njihovo pralivanje v javni sektor – za financiranje preveč ekspanzivne javne porabe. Tisto, kar lahko naredi država, je spodbujanje izvoznikov, za to obstaja državna družba SID. Ne vidim pa resne možnosti, da bi s kakim velikim zamahom razvijali malo gospodarstvo, kar da bi povzročilo velik razvoj gospodarstva. To je lahko dodaten, ne pa osnovni faktor. Kot drugo pa ne verjamem v blagodejni javnih naložb kot gonilne sile za razvoj slovenskega gospodarstva. Iz preprostega razloga, ker problem ni v pomanjkanju domačega povpraševanja, temveč v zagotavljanju trga za izvoz, saj so naše zmogljivosti večje od domačega povpraševanja.

Kakšen pa je vaš osebni moto, ko se lotite nalog v finančnem ministrstvu?

Predvsem se za poštenost pri delu. V finančah brez poštenosti in zaupanja ni normalnih odnosov. Potrebno je spoštovati osnovne ekonomske postulate; če želiš, da bo ekonomija rasla, moraš strukturirati trošenje in instrumente ekonomske politike, tako, da rast spodbujaš, in tretjič, slovenska država mora razumeti, da je majhna: če ne želi biti predraga, ker je majhna, mora biti izrazito racionalna v svojem poslovanju. Racionalnost in skromnost bi morali biti vlini Slovincem, če želimo ujeti vlak v Evropo.

Po naših podatkih si je nekaj strank želelo, da bi prešli v njihove vrste. Ali ste zdaj postali član LDS, glede na to, da vas v vladi gnani prištevajo v kvoto ministrov iz te stranke?

Sem neodvisen, kot sem bil, ko sem prišel v Slovenijo. Ostajam neodvisen. Na seznamu te stranke sem iz razlogov, ki so vodili mandatarja, da je lahko sestavil vlado. To stranko spoštujem, nisem pa njen član in tudi nimam namena vstopiti v nobeno stranko.

Miha Jenko

bi, in ne tistega dela, ki je namenjen za obrambo. Lagodno življenje ne pospešuje investiranja. Nevarnost za slovensko rast je potrošniška mentaliteta. Ko se bo nehala gradnja vikendov, bo to znamenje, da se pričnajo pridobno vlaganje. To pa pomeni gospodarsko rast.

Glavni vzrok upadanja ni v zunanji ekspanziji, marveč v notranji stagnaciji, v notranji sposobnosti družbe, da se obnavlja in nenehno napaja z novo energijo, silo podjetništva in inventivnosti. Če izhajamo iz formulacije tega vidika, potem družba raste tedaj, ko onemogočimo birokratsko stagnacijo, monopole, hierarhijo, razredna nasprotja, socialno togost, organizacijsko pretiravanje in sklerotičnost institucij ter s tem olajšamo inovacije in prilagajanje potrebam in izizvom. Te značilnosti prevladujejo, ko je družba v krizi.

S tem so navedeni vsi razlogi, ki jih mora politični sistem spremeniti in prilagoditi. V ta namen morajo biti pogledi vseh političnih strank vsaj minimalno izenačeni. Dokler bodo interesi tako različni, da ni mogoče potrditi zakonske podlage za izvajanje privatizacije, politični oblik zdrževanja kapitala in bančnega sistema, toliko časa ne bo mogoče preseči doseženih interesov in distribucijskih koalici, ki izkoristijo obstoječe razmere, onemogočajo spremembe in s tem zmanjšujejo ekonomsko učinkovitost in omejujejo ekonomsko rast. Ker smo bili družba v stagnaciji politične priisle, so se distribucijske koalicije ustale in ni bilo govora o ekonomskem dinamizmu.

Takšna družba se ob revolucionarni spremembi lahko obrne iz statusa quo v rast. Mobilizirajo se sproščene, dotlej zatire notranje sile posameznikov. Na robu prepada lahko pride samo do enostranskega premika v dinamizem nove generacije mladih, ki se prvi izvirajo izpod ideološkega varstva. Tako družba se bo naglajala h konkurenci, mobilnosti, pluralizmu in odprtosti ter tako preprečila stile, ki so v medsebojnem dogovoru.

Zato ima Slovenija vse možnosti, da se počasi prične premakati iz stagnacije, iz primere ues-njenosti ter postane dinamična družba z odprto gospodarstvom in politike. Nobene druge potencialne poti nima na razpolago za izhod, kolikor so ji odprte vse možnosti. To je logika razvoja, ki ni samo tolažba.

Motorji obnove so konkurenca, mobilnost in selektivno doseljevanje visoko izobraženih mladih kadrov. Naravni izhod slovenske družbe mora biti upravljanje monopola, tako javnemu kot zasebnemu. Politični sistem mora najti samostojnost ter institucionalizirati praks-so proti trutost in monopolom, ki lahko v tako majhnem sistemu sprevrže poslovne odnose. Državno birokracijo bo treba oslabil in medsebojno razdeliti. Podjetja v državni lasti naj bi bila čim bolj redka. Na majhna, nova podjetja bo odpadla glavnina novih delovnih mest, kajti stara podjetja bodo razpadala in se racionalizirala.

Delavski sindikati morajo sodelovati z vlado pri oblikovanju političnega konsenza in dati prednost investiranju ob konstantnih plačah za dogovorjeno obdobje. Univerze morajo doseči interno konkuriranje za delovna mesta profesorja z visoko postavljenimi, raje pretirano zahtevnimi kriteriji za sprejem, da se preseže dosedanja nizka kvaliteta pedagoškega in raziskovalnega kadra. Če ni mogoče uvesti tekmovalnosti med srednjimi šolami, naj se uvede za univerze. Tretjo univerzo na obali bi k tej konkurenci pripomogla v veliki meri.

V primerjavi z drugimi eksosocialističnimi državami je posameznik v slovenski družbi mobil enako verikalno kot horizontalno, čeprav zaradi materialnih možnosti manj. Kot druge mlade države (ZDA, Kanada, Avstralija, Izrael) bi morala tudi Slovenija črpati svojo moč iz selektivne imigracije iz dežel, od koder se seli inteligenca na mesta z boljšimi življenjskimi razmerami. Med njimi bi lahko dobila Slovenija vrhunske inženirje, projektante, eksperte, profesorje, zdravnike. Zanje jezik ne bi bil velika ovira. Nacionalna večina Slovincem ne bi bila ogrožena; selektivna imigracija nekaj tisoč ekspertov ne pomeni v nacionalni sestavi nič, lahko pa naenkrat poveča intelektualno prodornost Slovenije za sto odstotkov. V kratkem času bi se to obutilo na kvaliteto nastopa slovenskega gospodarstva v svetu. To je več kot nakup tuje tehnologije. Iz tega trpa Amerika svojo moč in mladost. Relativno mlajša bo od Japonske samo iz tega razloga.

Slovenija ima prednosti v tem, da njena moč ni samo v enem viru. Zato je lahko vplivna povsod, ne samo tam, kjer je ta edina moč relevantna. Zato mora gojiti še naprej to mnogovrstnost. Pomeni lahko veliko na področju mednarodnih financ, trgovine, inženjeringa, različnih vrst industrij in storitev. Ne sme se zanašati na njeno toliko opevano prehodnost, ker ta brez moči ne pomeni nič. Prehodnost za tuje države nam je lahko v veliko ekološko in konkurenčno škodo. Prehodnost pomeni moč za Slovenijo, ker je tako pot njene industrije do vseh relevantnih držav minimalna in racionalna. To pomeni naše centralno mesto v osrčju Evrope, ne pa omogočanje prehodnosti oz. preproste tranzicije drugim državam, ki to cenijo kot samo ob sebi razumljivo ugodnost. Prehodnost Slovenije ne pomeni nič, če ne bomo sami dovolj ekonomsko močni, da jo izkoristimo v polni meri za lastno industrijo. Slovenski izziv razvoja mora biti predvsem ulitidimensionalnost. Tako bo lahko prenesla slabi razvoj v enem od področjih, ne da bi bil njen celotni vpliv ogrožen, ker se naslanja na druge vire.

Zavedati se moramo, da lastnosti, kakršne so individualizem, mobilnost in konkurenca, ki ustrezajo slovenskemu značaju, spodbujajo inovacijo in podjetnost, vendar pa slabe sodelovanje, institucionalno lojalnost in predanost širšim ciljem slovenske skupnosti. Zato mora biti kot protitež sistem državne uprave tako zamišljen, da bo omogočal trajno in koordinirano akcijo za reševanje resnih dolgoročnih problemov.

Zaradi mnogovrstnosti se Sloveniji ni treba bati vstopa v Evropsko skupnost. ES bo zaradi vrste prednosti, števila prebivalstva, naravnih in ekonomskih bogastev in tehnologije, močnejša od Amerike in bo pomenila premočno silo 21. stoletja. Njena idološka privlačnost po zmagi liberalne demokracije bo vabila k sebi vrsto evropskih držav. Prihodnje stoletje ne

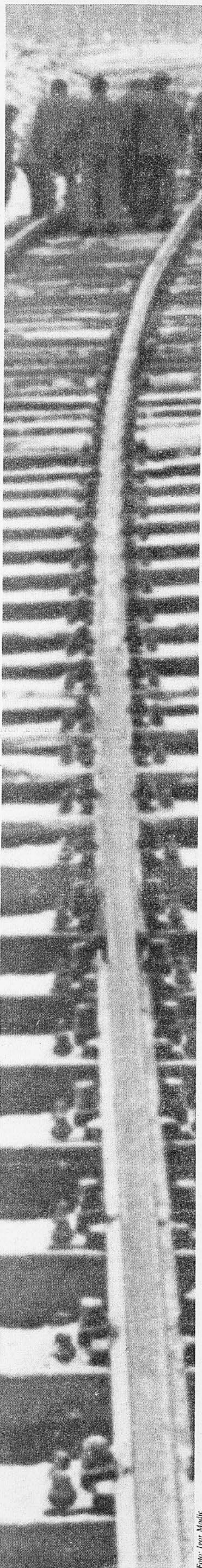

Foto: Igor Modic

Gladovna stavka ni edini izhod iz labirinta nakopičenih težav. Nasprotno, večinoma je najbolj nesmiseln poskus reševanja človeških stisk. Toda kljub temu se gladovne stavke širijo kot epidemija. Je na vratih nova moda opozarjanja na socialne stiske?

»Ker mislim, da se za slovensko kulturo kljub vsemu ne plača umreti, bom prekinil gladovno stavko«, je aprila 1991 dejal Dušan Cunjak, lastnik zasebne založbe Emonica. Z gladovno stavko, ne svojo zadnjo, je javnost opozoril nase in na svoje težave in hkrati povedal, da je njegova (s tem pa posredno tudi vse druge) stavka samo signal, ne pa tudi grožnja s samouničenjem. Zdaj je gladovna stavka, čeprav ni edini izhod iz navidez neresljivih stisk (ponavadi je celo najbolj nesocialen), postala skorajda moda.

Opazujemo večino jetnikov, ki stojijo skupaj na delovnem mestu in jih slučajno strogro ne nadzorujejo. Takoj začnejo govoriti o jedi! Nekdo začne spraševati tovariša, ki koplje poleg njega v jarku, o njegovih priljubljenih jedeh. Potem si začnejo izmenjevati kuharske recepte in pripravljati jedilnike za dan, ko bodo povabili drug drugega na majhno proslavo ponovnega snidenja, takrat, et doma...

Seveda pa Dušan Cunjak še zdaleč ni edini primer človeka, ki se je na ta način odločil doseči nekaj, kar mu po drugih poteh ni uspelo. Zgodovina gladovnih stavk po svetu zagotovo sega nekaj stoletij nazaj; mnogi stavkajoči so se utopili v njej. Tega pa ne smemo šteti za nepopravljivo, saj imamo še vedno tako zunaj kot znotraj lastnih meja primerov na pretek. Začnemo lahko z letom 1934, ko se je za množično gladovno stavko odločilo več kot 1000 rudarjev iz zasavskih revirjev.

»Jedo naj izdajalci!«

Razlog je na moč podoben razlogom, zaradi katerih se za gladovne stavke odločajo delavci tudi danes: (pre)nižke mezdre, ki jih je spremljala obljuba, da jih bodo še znižali. Rudarji so ostali v rovih, zaboje s hrano, ki so jim jo poslale ženske, pa so vrnili s pripisom »ne sprejemamo hrane, izdajalci naj jedo«.

V zgodovino gladovnih stavk se je posebej zapisalo leto 1981. Kar tri pomembne teroristične organizacije so se iz istega razloga – izboljšanje razmer v zaporu, sprememba kazenske zakonodaje – odločile za množično stankanje, pri čemer so zaprti pripadniki IRE na Irskem šli »na nož«. Zdravniške intervencije tudi potem, ko sami niso bili več sposobni odločiti o svoji usodi, niso dovolili. Posledica takšne odločitve je bila deset mrtvih. Kot navajajo viri, vlade to ni posebej motilo; princ Charles se je v času, ko so pokopavali stavkajoče okostnjake, celo poročil. Omenjena leta sta stavkala tudi Nobelov nagajalec za mir Andrej Saharov in njegova žena Elena Bonnard pa ustanovitelj italijanske radikalne stranke Marco Panella itd.

Sredi leta 1985 se je dvajset dni zaradi nevzdržnih razmer v slovenski psihiatriji postil dr. Janez Rugelj. »Kotelo najbolj prijatelji so mi svetovali, naj grem do konca, in za te spodbude sem jim bil vedno hvaležen. Vedel pa sem tudi, da bodo po moji gladovni stavki možnosti za upor v Sloveniji drugačne,« je dejal tedaj dr. Rugelj. Potem ne smemo pozabiti na bivšega zapornika z Golega otoka in hrvaškega oporečnika Dobroslava Parage; 1988: je gladovno stavkal, ker mu oblasti niso hotele izdati potnega lista.

29. junija 1988 Janez Janša, tedaj pripornik, danes pa slovenski obrambni minister, ni večerjal. Dan za tem je, po pripovedovanju predsednika vojaškega sodišča, za zajtrk spil čaj in pojedel keks, za malico spil gosti sok, zavrnil kosilo, za večerjo pa pojedel jogurt...

Tri dni je gladovno stavkal, ker se mu je v tistem trenutku to zdel edini način za spopad z vojaškim aparatom.

Prva gladovna stavka v demokratični Sloveniji pa je bila stavka v KPD Dob. Več kot 300 obsojencev je zahtevalo delno amnestijo; v štirih dneh njihovega stankanja so morali v zaporu vsak dan zavreči vse obroke hrane.

Naštevane vse, ki so se v Sloveniji odločili za gladovno stavko, pa tu še dobiva pravi zalet. Dušana Cunjaka, ki je na ta način iskanja pravice uporabil že najmanj trikrat, smo omenili. Spominimo se lahko še »gladovnega« boja za sindikalne svoboščine dveh zaposlenih v kočevski Opremi, pa Sandija Grubelčiča, ki je sedem dni odklanjal hrano, ko je gostoval v ljubljanskih zaporih. Osemnajst dni je gladovno stavkal režiser Dragan Živadinov, ker se ni strinjal s politiko tedanjega ministra za kulturo dr. Andreja Capudra, konec lanskega leta pa je sanacijo novomeške Adrie Caravan popestrilo 17 delavcev, ki niso jedli štiri dni. Zadnji so se za gladovno stavko odločili delavci tovarne Les iz Slovenj Gradca.

Glede na to, da se zdaleč nismo našli vseh, ki so se tako odločili na kocko postaviti tudi svoje življenje, se zastavlja vprašanje, kdaj se bodo gladovne stavke, ki za zdaj še prinašajo rezultate, sprevrle v svoje nasprotje – prenašeniost in zato kontraproduktivnost.

... Sam sem imel te neprestane pogovore o jedi (rekli smo jim želodcomanija) za pomisleka vredne. Bolje je ne izzivati organizma, ki se je že kolikor toliko navadil na skrajno nizke količine kalorij, s temi intenzivnimi in čustvenimi predstavami poslastic. Slepiča, ki prinesejo trenutno psihološko olajšanje, so v fiziološkem pogledu gotovo nevarna...

Ko govorimo o gladovnih stavkah, je treba vedeti, da je teh več vrst. Če omenjena gladovna stavka izkraj zapornikov spada, kot pravi prof. dr. Jože Lokar, predstojnik Centra za mentalno zdravje, v zvrst stavk iz ideološkega prepričanja. Zaradi njih je npr. britansko združenje zdravnikov zakonsko odpravilo prisilno hranjenje. Povsod drugod se namreč zaporniške oblasti po lastnem preudarku odločajo, kdaj bodo upornike to metodo, ki je po tokijski deklaraciji uvrščena med metode mučenja.

Druga oblika gladovnih stavk so občasne stavke ljudi, ki zatrjujejo, da se je prav njim zgodila kakšna individualna krivica. »Za to obliko gladovne stavke se odloči vrsta osebnostno motenih ljudi. V ospredju je težnja po zbijanju pozornosti, močno pa je prisotna izsiljevalska nota. Takšne gladovne stavke se, v primerjavi s prejšnjimi, ne končajo s smrtjo,« pravi dr. Lokar.

Izsiljevanje ni lepa lastnost

Za zdajšnjo obliko gladovnih stavk pa je značilen še močnejši izsiljevalski motiv, z namerom, da bi javnost reagirala čustveno. »Žal mi je, ker moram to reči, toda včasih sem prav začuden, s kakšno naklonjenostjo zdajšnje gladovne stavke obravnavajo sredstva obveščanja. Če stavke ne bi imele tolikšnega odmeva na radiu, televiziji in v časopisu, bi bila ta oblika pritiska in izsiljevanja nesmiselna. Po katerikoli človeški normi pa izsiljevanje ni lepa lastnost,« meni dr. Lokar. Izsiljevalske oblike namreč zavirajo produktivne rešitve in še bolj spodbujajo nesmotne načine reševanja nakopičenih težav.

Toda ljudje, ki so se odločili gladovno stavkati, so prepričani, da je (bil) to edini izhod iz zagate. »Če ne vidiš nobene možnosti več, da bi uspel po »normalni« poti, ti ostane samo se ta,« pravi slaba dva meseca po gladovni stavki Aleš Fink iz novomeške Adrie Caravan, ki je skupaj s sodelavci štiri dni preživel ob vodi in čaju. Kako se spominja teh dni? »Zjutraj, čeprav smo se o tem pogovarjali že prejšnji dan, smo se dogovorili, da je to edini način za dosego postavljenih ciljev. Na zdravje tisti hip ni pomislil nihče, še več: z nami je stavkal celo delavec z rano na želodcu. Po radiu je slišal, za kaj smo se odločili, in, sicer čakač na delo, se nam je pridružil... Eni so lakoto začutili prej, drugi kasneje, v intervalih se pojavljala ta občutek – in tedaj moraš piti. Pili smo čaj in radensko, čeprav smo kasneje izvedeli, da ta ni primerna. Če veš, da ne moreš do hladilnika, da nimas nič za pod zob, pozabiš na lakoto. Preprosto čakaš, kaj bo. Najbolj nam je nihal pritisk, povečini je bil nizek, po izjavi ministra Šešoka pa se nam je vsem povečal. Nekomu je pordečelo oko.«

Hranjenje na skrivaj? Ne.

Ali ljudje, ki gladovno stavkajo, naskrivaj vendarle kaj pojedajo? »Ne,« se spominja Aleš Fink, »bili smo v prostoru, v katerega so imeli vstop tudi novinarji, in za kos kruha ali kakšen piškot ni bilo vredno akcije pustiti ni nič. Lahko bi to izvedli drugi delavci, ki so bili solidarni z nami; dekleta so nam ves čas kuhala čaj. Mi smo brali časopise, pa čeprav to ni najbolj pametno, teševali smo križanke, kartali. Na vprašanje, kakšen smisel ima gladovna stavka, lahko odgovorim, da je nesmiselna za tiste, ki ima dva ali pa tri tisoč mark plače. Mi smo le na ta način dosegli, da se je nekaj premaknilo, da smo spet začeli delati. Škoda je, ker moras v naši družbi uporabiti ta ukrep, toda vsakomur, ki bi se odločil za gladovno stavko, bi rekel, naj se odloči zanj, če ve, da bo lahko kaj dosegel. Tudi sam bi še gladovno stavkal.«

... Ko je organizem porabil še zadnje energije, ostane maščob v celicah podkožnega tkiva, smo bili na pogled kot maščobni kumpi, prevlečen s kožo in z nekaj cunjami. Tedaj smo videli, kako je začelo telo žreti samo sebe: organizem je porabil svoje lastne beljakovine, mišice so izginjale. Telo ni imelo več nobene odpornosti. Drug za drugim so odmirali iz skupnosti barake. Vsak je lahko zelo natančno izračunal, kdo bo naslednji in kdaj bo prišel sam na vrsto...

Prof. dr. Dražgo Pokorn z Inštituta za higieno je povedal, da se pri človeku, ki ne uživa hrane, že čez nekaj ur pojavi lakota, naslednji dan pa pride do mišične in splošne slabosti. Čas smrti ni prav blizu, od 40 do 60

GLADOVNE STAVKE

OTIPATI KOŠČEK KRUHA V ŽEPU

Gladovna stavka ni edini izhod iz labirinta nakopičenih težav.

Nasprotno, večinoma je najbolj nesmiseln poskus reševanja človeških stisk. Toda kljub temu se gladovne stavke širijo kot epidemija. Je na vratih nova moda opozarjanja na socialne stiske?

dni po prenehanju uživanja hrane, odvisno od kondicije organizma in hranilnih zalog. Smrt je hitra, običajno po težjem telesnem naporu (človek vstane in se zgudi) in ob približno tretjini do polovici telesne teže. Seveda pa je smrt še bolj oddaljena, če človek, ki gladovno stavka, pije sadne sokove ali pa npr. mleko. Smrt tedaj nastopi po več mesecih, človek pa ne umre samo zaradi stradanja, temveč zaradi slabe kondicije in bolezni. Najhitreje pa smrt nastopi pri absolutnem stradanju, kjer poleg hrane stavljačemu manjka tudi tekočina; znaki izsušitve organizma se pojavijo hitro, smrt pa lahko pričakujete v desetih do dvanajstih dneh, odvisno od mikroklimatskih pogojev (če je zunaj vroče in soparno ter se človek močno poti, potem je to lahko v dveh ali treh dneh).

Politično stradanje, kakršno je morda malce v modi v zadnjih časih, seveda ni absolutno stradanje. Vsi, ki so gladovno stavkali in s katerimi smo se pogovarjali, so spili precejšnje količine tekočine, v glavnem vode ali pa čaja brez sladkorja. Vitaminov in mineralov je v organizmu še vedno dovolj, izplavljajo se iz tkiva in ponovno izkoristijo v presnovi. »Studij o tem, kaj se v posameznih fazah gladovne stavke dogaja s človekom, je precej,« pravi dr. Pokorn, »vse raziskave pa so pokazale, da se pri teh ljudeh najprej zmanjša gibčnost. Stavkajoči se hitro utrudijo, začnejo tudi ponoči sanjati o hrani, o pojedinah. Postopoma oslabijo tudi drugi motivi, predvsem seksualni. Ves čas so pri zavesti. Nato začnejo atrofirati notranji organi – izjema so le možgani, oslabele črevesne sluznice zmanjša funkcijo prebavil, slabenje srčne mišice pa pripelje do opešanja cirkulacije krvi. Kot sem dejal: človek vstane in se zgudi.«

Jože Jurca, jamski vodnik in oče petih otrok, dvajset let zaposlen v Postojnski jami, je gladovno stavkal sredi prejšnjega meseca. »Psihično in telesno se je treba pripraviti na stavko,« je dejal te dni. Sam se je še pred začetkom posvetoval z zdravnikom, dan pred gladovno stavko že ni več jedel. »Spiti moraš najmanj poludruge litre vode ali čaja brez sladkorja, sicer lahko najprej čuti posledice na ledvici. Sam sem se držal zdravniških nasvetov in nisem imel nobenih težav. Le prvi večer sem imel manjšo krizo, ki sem jo dobro prebolel. Med stavko sem se spominjal na hrano, tako kot se običajno spominjate lepega dopusta. Toda ko pomisliš, zakaj to delaš, se ni težko obvladati, prisilsi se, da te ne moti, tudi če sosedje jedo pice. Telesne potrebe po hrani ni, je samo spomin nanjo. Vsi me sprašujejo, kaj človek, ki gladovno stavka, tedaj razmišlja. Pogolbi se v razloge, zaradi katerih se je odločil za to dejanje tako močno, da je zanje pripravljen izpostaviti tudi svoje življenje. Verjame v svoje ideje. Neprimerni pa so spomini na dom in družino. Najstarejšemu sem povedal, da me ne bo, žena me je redno obiskovala. V pisarni uprave, kjer sem sedel teh šest dni, so mi odklopili

li telefon. Tako sem večino časa presedel, bral sem časopise, pisal dnevnik, pripravil sem se na obiske novinarjev. Naskrivaj nisem pojedel ničesar. Poskušal pa sem malo telovaditi. Posebne telesne šibkosti nisem čutil, vrtoglavice nisem imel, opazil pa sem povečano potenje (večkrat dnevno sem si preoblačil nogavice). Izgubil sem pet kilogramov telesne teže, kar sem opazil zadnji dan – čelo je bilo trdo. Toda ko sem prekinil gladovno stavko, sem si lahko prešel vsa rebra. Po gladovni stavki sem se hranil počasi in postopoma, še vedno sem spil veliko čaja, jedel sem prepečenec. Vrača se mi telesna teža, spet telovadam.«

... Prej smo govorili o prisilnih predstavah jedi ali posameznih posladkov, ki so se vsiljevale jetniku, kakor hitro je imel malo časa. Tako lahko razumemo, da so prav najboljši med nami hrepeli po času, ko bi se spet mogli normalno najesti, pa ne le zaradi jedi same, marveč, da bi se nehali to človeka nevedno stanje, v katerem ne moreš misliti na nič drugega kot na jed...

Vzrok gladovne stavke Jožeta Jurca naj bi tičal v divji privatizaciji podjetja, v tem, ker naj bi se voljni v Postojnski jami hoteli okoristiti z židli in denarjem delavcev. Takšnega problema pa ni mogoče rešiti čez noč, zato nas ne sme presenetiti Jurčeva izjava, da »bo verjeto še treba gladovno stavkati. Prvo gladovno stavko sem resda prekinil, čeprav v sporazumu ni vsega, kar se v Postojnski jami mora zgoditi. V primeru nadaljevanja stavke se ne bojim za svoje zdravje: srce je dobro, pritisk normalen. Odločitev o ponovni stavki bi bila težka predvsem zaradi družine, zaradi tega, ker vem, da me bodo otroci zvečer, po televizijskem dnevniku, ko sedem skupaj in se pogovarjamo, spet pogrešali.«

Vsakdo je dolžan skrbeti za svoje zdravje

Ali moramo človeku, ki se je odločil gladovno stavkati, pomagati? Pri odgovoru na to vprašanje je treba ločiti gladovno stavko od odklanjanja hrane. Slednje se pojavi pri duševno bolnih, »Ne gre torej za njihovo razumsko odločitev, ki pa je prav tako nevarna

in lahko pripelje do smrti,« pravi dr. Lokar. V tem primeru je stavkajočemu treba pomagati. V prvem primeru pa veljata dve načeli: po prvem je vsak človek dolžan pomagati drugemu človeku, po drugem pa je vsakdo dolžan skrbeti za svoje zdravje. Gladovno stavkajočemu je torej treba pomagati na način, ki ne povzroči prisile. Če je stavkajoči pomoč pripravljen sprejeti, mu jo moramo ponuditi, ne morejo pa ga na silo hraniti zdravniki. V primeru odklanjanja pomoči lahko govorimo o gladovni stavki kot o obliki samomora. Pojavi pa se še eno vprašanje: kaj storiti, ko nekdo zaradi gladovne stavke ni

več sposoben razsojanja? »Pavšalnih odločitev se bojim,« je previden dr. Lokar. »Takšne primere je treba reševati od posameznika do posameznika.«

Razlogi, zaradi katerih se ljudje odločajo za gladovne stavke, so v na novo razvijajoči se državi nujnost, kar pomeni, da bodo stavkajoči dobivali nove posnemovalce. Zdajšnje gladovne stavke so sicer večino težav na tak ali drugačen način rešile, lahko pa se, ob množičnem pojavu, zgodi, da bodo zadeve še bolj zapletle. Že za klasične stavke velja, da dosežejo nasproten učinek, če so slabo organizirane, in enako velja za gladovne stavke, predvsem množične. Malo je namreč takih, ki bi dolgo zdržali brez hrane, saj je želja po prehranjevanju izjemno močno prisotna. Če v množici gladovno stavkajoči ostanejo samo dva, učinek seveda ni enak, kot če bi vztrajali vsi.

... Komur je iz lastnega doživljanja povsem neznano, si težko predstavlja notranje konflikte in boje volje, ki se dogajajo v stradalci. ... Težko razume, kaj pomeni »od mraza otrplosti prsti nežno otipati košček kruha v žepu sukniča, ga malenkost odločiti in dati v usta, nato pa ga z zadnjim napotkom volje spet spraviti v žep...«

Če vodi podhranjenost k temu, da se v drugem obdobju prilagajanja na taborišče življenja poloti jetnika primitivna nagnostnost in stopi nagon po hrani v ospredje njegove zavesti, potem pojasniti ta podhranjenost verjetno tudi dejstvo, da splošni nagon na splošno molči... (Odomski so iz knjige Viktorja E. Frankla Kljub vsemu rečem življenja da.)

Navezezanje pa moramo vedeti tudi tole: stradanje pri zdravih ljudeh sploh ni nevarno. Celotno koristi lahko, saj je znano, da je od 50 do 60 odstotkov Slovencev predebelih. Glede na sodobna medicinska priporočila, pravi dr. Pokorn, je od dveh do tridesetih sto, seveda pri zdravih ljudeh, zdravstveno utemeljen. Nekateri, predvsem ženske, ki s svojo postavo niso zadovoljne, drago plačujejo izgubljen kilogram. »Saritani, ki si s tem služijo denar, zagotavljajo, da lahko z omejevanjem prehranjevanja v štirinajstih dneh izgubiš tudi do deset kilogramov,« meni dr. Pokorn. Stavkajoči, s katerimi smo se pogovarjali, niso izgubili toliko telesne teže.

Zgodb o gladovnih stavkah bi lahko nanizali še veliko. Posebne bi lahko pripovedovali Sarajevčani (pa te ne sodijo v okvir pričujočega teksta), posebne zaporniki, čisto drugačne železniški bolniki, z malce humorja lahko rečejo, da »po malem« gladovno stavkamo vsi. Premišljeno in razumsko se moramo odločiti o posebnih vrstah hrane (dražim). Večina zdajšnjih demonstrativnih strajkov, z za moč ali brez – in tako sta menila tako dr. Lokar kot dr. Pokorn – privlečena za lase, oblika izsiljevanja in pritiska. Oblik iskanja skupnih rešitev je več, zagotovo pa je najboljši dogovor, podprt z razumom in srčnostjo.

Ker ni daleč do velikonočnih praznikov, pa še tole: post ni gladovna stavka, pri njem gre za religiozni koncept očiščenja in odrekanja. Poznavajo ga mnoge religije. »Sam po sebi ima mnogo značilnosti, ki bi jim psihiatri lahko rekli pozitivne,« pravi dr. Lokar.

Darja Verbič

MARJAN SEDMAK

Nacionalizem in časnikarstvo

Četudi so oči sveta zdaj uprte v drugo krizna žarišča, ostaja padec berlinskega zidu, ki že igra vlogo osrednjega reza v strukturi najnovije zgodovine Evrope in sveta, paradigmatičen za doseganja, ki smo mu priče. Geslo, ki je v drugi polovici osemdesetih let v komunistični Evropi prvo dobilo pollegalnega domovinsko pravico, se je glasilo: hočemo v Evropo. V ospredje je postavljalo razvojne zahteve, četudi so v ozadju tičale zahteve po uresničitvi človekovih pravic in političnih svoboščin. Berlinski zid je padel ob donenju gesla: Wir sind das Volk. Program, ki je tičal za tem geslom, je bil program prehoda iz totalitarizma v demokracijo. Proces združevanja obeh Nemčij pa je že potekal pod geslom: Wir sind ein V. l. k. geslom, za katerim tiči nacionalni program. Kakorkoli se torej lotevamo problema nacionalizma v Evropi – in ne samo v Evropi –, pridemo tako po analitični kot tudi po genetični poti do spoznanja, da nacionalizmi niso prišli sami od sebe in da niso le značilnost postkomunistične Vzhodne in Jugovzhodne Evrope. Če bi trdili kaj takšnega, ne bi mogli pojasniti ne izbruhov sovražnosti do ujecev v državah Zahodne Evrope in tudi ne izbruhov gubeškega frankofonskega nacionalizma v Kanadi. Predvsem pa bi, ker hočemo izboljševati svet okoli nas, gasil napadna žarišča kriz.

Nacionalizem torej ni izključna značilnost balkanskega kota. Negativne posebnosti je treba, če hočemo najti ustrezna zdravila tudi za nas, ki smo glasniki neodvisne javnosti ali pa naj bi vsaj bli, iskati drugje. Manj kot tri leta je tega, kar smo plaskali slehernemu prevaru na Vzhodu, ker smo zaznavali v njem skorajda izključno pozitivne trende: trende k demokratizaciji družbenega, političnega in gospodarskega življenja. Manj kot leto dni kasneje smo morali ugotoviti, da so stare strukture totalitarne politične, ideološke in drugega obvladovanja družb sicer razpadle, da pa novih skorajda ni. Svočeni nismo bili s trdnimi demokracijami, marveč s socialno dezorientacijo različnih stopenj; izjeme od tega pravila so bile, kar zadeva vzhodnoevropske totalitarne sisteme, sibno redke.

V ozadju pojava so, takšno je moje mnenje, izredno hude in v nekaterih primerih abruptne socialne spremembe. Posebej v Vzhodni Evropi so se čez noč sevedli tradicionalni socialni, gospodarski in drugi odnosi s svojimi ideološkimi oporami vred; vsa Vzhodna Evropa se je leta in leta brez uspeha otresala

planskega gospodarstva in ideoloških političnih monopolov, toda ko se jih je dejansko otresla, se je znašla pred praznino, iz katere rase občutek splošne negotovitosti. Sprito razpadanja vseh drugih integrativnih faktorjev – tudi negativnih, kamor sodi bipolarno urejen svet z zagotovljenimi overkilli – sta med referenčnimi točkami, okoli katerih se moč hitro integrirati družbene skupine, v sodobni družbi najhitreje pri roki jezik in narod. Ta dva tudi najbolj razvidno razmejujejo eno skupino osebkov od druge celo v primerih, kjer se različne jezikovne skupine prepletajo. Kar zadeva vzhodnoevropske dežele, je trinitija zgodovine v tem – navajam Erica Hobsbawma, ki vztraja v svoji vlogi kritičnega marksista –, da je vrata v to smer odprl sam komunizem s členjenjem državnega – ali imperijskega – ozemlja na republike, avtonomna območja in podobno. Socialno energijo, ki je izvirala iz občutka nacionalnega zatiranja, je boljševizem tako po državljanski vojni v Rusiji predredil revolucionarnim ciljem. Integracija, ki je sledila, je bila integracija na razredni in ne na nacionalni podlagi; problem je bil pod nadzorom, vendar pa je, kot vidimo zdaj, ostal aktualen. V krizo je prerasel, ker pred razpadom komunističnega totalitarizma – ali če želimo pred razpadom integracije na razredni ideološki podlagi – ni bil ponujena nova matrika integriranja. Pojav ni čisto nov: v podobno praznino je padla kriza evropskega liberalizma ob koncu prve svetovne vojne in rezultat tega je bila krepitve fašističnih totalitarizmov, v najbolj dopolnjeni obliki v Italiji in Nemčiji.

Pridružujem se skratka tistim, ki razloge za oživljanje nacionalnega čustvovanja, pa naj gre za konstruktivno ali destruktivno obliko, iščejo zlasti v naraščajočem občutku socialne negotovitosti ali socialne izgubljenosti. Narod ali etnična skupina sta tako najbližji pristan, v katerem lahko družbe v pretresih vzreje sidro v upanju, da bodo vihar prestale brez večje škode. Za vključevanje v narod ni treba narediti nič zahtevnega ali pozitivnega: človek se v narod pač rodi ali pa je njeec in ker je tuje, je kot takšen tudi razvidno označen. Sam nacionalizem na tej točki še nima vrednostnega predznaka. Lahko služi kot konstruktivna organizacija družbe, kot nova politična identiteta in identifikacija družbenih skupin celo, kotore dvajsetega stoletja, prav tako pa je lahko tudi mišičje, s katerega se začneja etnično čiščenje.

Se preden bi skušal odgovoriti na vprašanje, kje tiči razlika med danskim NE enotnemu

trgu Evropske skupnosti in kupi trupel v Bosni in Hercegovini, naj povem še nekaj besed o evoluciji krize v zdaj že nekdanji Jugoslaviji. Razpada Jugoslavije nista povzročila ne zelezna logika zgodovine – če se lahko izrazim tako statično – ne zaročenični sil (kar je še ena sintagma z istega repertoarja). Jugoslavija je kot država razpadla po krizi, ki izvirala iz sedemdesetih let in ki je postala evidentna v osemdesetih. Se preden je razpadla tudi formalno, so njene politične elite nazivno razpadle na dva pola. Prvi od teh je izšel iz krize tiskal v uvajanju tistega, čemu smo tedaj previdno rekli tržne zakonitosti, zdaj pa naravnost kapitalistični odnos, ter v previdnem demokratskem odpiranju. Dejstva, da se je na tem polu znašla Slovenija, ne kaže povezovali s sintagmo, ki se je nekaj časa pogosto pojavljala v nemškem tisku, s sintagmo o tuchtighe Slovenen. Slovenci brkone niso nič bolj bistri kot drugi, ki živijo na Balkanu ali v njegovi soseski. Takšna usmeritev je rasla iz slovenskih komparativnih prednosti, iz prednosti dinamične in relativno visoko razvite republike v relativno zelo zaprtim in varovanim jugoslovanskem gospodarskem okolju. Drugi pol tega navzkrižja je bila Srbija s tistim, kar se je kasneje izkazalo za nevaren monopol na politično moč vključno z vojaško premočjo. Srbske politične elite so v strahu, da jih bo kriza pokopala pod seboj, ter v želji, da kljub spremembi ostanejo v sedlu, že v začetku osemdesetih let začele krepiti elemente totalitarizma v strukturi vsejugoslovanskih političnih odnosov. V osemdesetih letih se je na ozemlju nekdanje Jugoslavije odvijal boj med dvema vrstama družbene hegemonije: med hegemonijo, opirto na gospodarsko premoč, ter hegemonijo, opirto na politično (spet vsestvi vojaško) premoč. Sprava med opcijo, ki se je izrekala za trg in v vse večji meri tudi za demokratsko svobostino, ter opcijo, ki se je spogledovala z etatizmom, centralizacijo in okrepitvijo totalitarizma, pa je seveda nemogoča.

Problem, o katerem naj bi razpravljali na tem srečanju – in zdaj sem že blizu cilja, če je kdo nestrpen –, nastaja iz kopulacije med totalitaristično dediščino komunističnih družb in tistim stanjem negotovitosti, v katerem družbe iščejo novo identifikacijo v svoji nacionalni pripadnosti. Pri tem vidim – obstoj strank v okviru totalitarne nacionalne ideologije – ne sme zavajati; tudi Honeckerjev režim je dopuščal obstoj strank, ne da bi bila njegova država kaj bolj demokratska. Gre za totalitaristično manipulacijo z nacionalnim čustvom

njem, za neke vrste totalitarni nacionalizem, ki se konec koncev ujame v lastno past. Ker je izključujoč in ker pozna samo govorico nastaja, je razmere prignat tako daleč, da mora etnično čistiti, sicer bo sam etnično očistil. Zlat se ta totalitarna past zapre tudi nad mediji in časnikarstvom: dober ni tisti, ki koristi izkano dejstvo in resnice, dober je tisti, ki koristi cilja. Pod pritiski se vrste se je v času osamosvajanja znašel tudi slovenski tisk – gre za očitek o pisani, ki je bilo po fiktivni plati neoporečno, ki pa naj bi Slovencev janelo željo po neodvisnosti, ki je pred dvema letoma očital eden od razglednih slovenskih pisateljev – vendar le za krajši čas. Za krajši čas zato, ker se je začel tako imenovani režim upirati v se začel v osemdesetih let in je zato lahko bolj odločno pokazal zob, ko so se v mladi slovenski demokraciji pojavili nekateri boljševiški recidivi.

Za sklep bi dejal, da nacionalizem sam po sebi ni ovira za svobodno časnikarstvo. Sovražnik tega časnikarstva je vračanje k totalitarizmu, ki manipulira z nacionalnim čustvom, ter k fundamentalizmu, ki zlorablja socialno negotovitost družbenih skupin. Kot časnikarji smo dolžni razkrivati dejstva in resnice; kot evropski časnikarji, ki skušajo učinkovati na dolgi rok – vendar pa ne na tistega, v katerem bomo že vsi mrtvi –, pa bi se morali sočutiti z vtirom zla, to je različnimi oblikami socialne negotovitosti, ter zato prispevati k nastanku nove evropejske mreže opor za novo socialno stabilnost. Nacionalizma kot podlage družbene integracije in kot identifikacije družbenih skupin ni moč pregnati; moč pa ga je relativizirati, zmanjšati njegovo sorazmerje tezo z uveljavljanjem novih integrativnih vrednot in shem. Ali povedano zelo prozaično: kar ta hip potrebujemo bolj kot vse drugo, so dejanski dokazi za to, da bo življenje v integrirani Evropi in Evropi zagotovljene kolektivne varnosti ne glede na vse še vedno boljše kot življenje v osamljeni veliki Srbiji, veliki Albani, veliki Bolgariji in tako dalje. Vsak zaoznanek pri oblikovanju nove evropske arhitekture z novo kolektivno varnostjo, mehanizmi za zagotavljanje kolektivne varnosti in v občo veljavnostjo človekovih pravic pomeni nekaj trupel več v Bosni ali v kakšnem drugem evropskem kriznem žarišču.

Marjan Sedmak

(Referat na mednarodni okrogli mizi Nacionalizmi in omejevanje časnikarstva svobode)

ŠEFKO OMERBAŠIČ

Pogubni Vanceov načrt

V času osamosvajanja je v islamskih državah iskal in našel podporo za hrvaško in tudi slovensko državo, zdaj pa se predsednik mešihata za Hrvaško in Slovenijo na moč trudi, da prek starih zvez s Tudmanom reši, kar se še rešiti da v hrvaško-muslimanskih odnosih

Mešihat predstavlja starejšino islamske verske skupnosti v določeni državi, ni pa vlogo predstojnika še naprej opravičuje v dveh državah. Kdaj se bo islamske cerkve prilagodila tem spremembam?

Naš mešihat je bil kot zadnji in nekdanji Jugoslaviji ustanovljen šele leta 1989, ker sta bila do tedaj tako Zagreb kot Ljubljana pod versko jurisdikcijo Sarajeva. Ker je njegova glavna naloga, da načrtuje in opraviča nadzor dejavnosti islamske verske skupnosti, pri tem ne vidim takega problema, kot ste ga izpostavili v vprašanju. Še posebej zato, ker je pred sedanjim vojno v Sloveniji živel in delal majhno število naših vernikov, ki se je zdaj povečalo za kakih 14.000 duš in za katere skupaj z domačini trenutno skrbi sedem imamov, kar je seveda dosti premalo. Navzlic temu smo skoraj vse naloge, ki zadevajo mešihat, z osamosvojitvijo Slovenije prepustili tamkajšnjim Muslimanom, posredujejo samo, ko gre za kakšne administrativne zadeve. S tem pa je narejen uvod v ustanovitve mešihata za Slovenijo. Uj omemim še to, da za našo skupnost ni tako velik problem, kot ni nemara sklepali nepoznavalci razmer, samo dejstvo, da v Sloveniji ni niti ene mešije, kajti prednost pred prostorskim zadevam dajemo sami organizaciji duhovnega, verskega življenja.

Zakaj so Muslimani prepoznali reagiral na srbsko agresijo v BiH? Zaradi vere ali politike tako imenovanega muslimanskega vodstva BiH, ki ga lahko posebej izjavi Alije Izetbegović, češ da vojna v Sloveniji in Hrvaški ni (bila) njegova oziroma vaša?

Po bitki in bitkah je lahko biti pameten, posebej po izgubljenih iluzijah, ki so bile tako strahotno kaznovane, da se lahko problemi znotraj BiH rešijo po mirni poti v tej Jugoslaviji v malem, kot se je BiH predstavljala. Zato tudi nima nobenega pomena iskati poglavitnega krivca ali krivcev, da so Muslimani vojno pričakali brez orožja in svoje vojske. Izhajam iz junakega Gorazda, ki so ga Srbi med prvimi večjimi mesti obsodili na smrt, pa vendar se je kot feniks dvignil iz pepela, celo z nekakšno lastno proizvodnjo enostavnega orožja, ki so ga najprej izdelovali iz vodovodnih cevi, in danes njegova vojska že prodira proti Višegradu, o čemer se tudi v hrvaških medijih – tako kot sploh o uspehih mlade bosanske armade – ne govori in piše.

V Pavelčević NDH so bili Muslimani svet »hrvaštva«, v resnici pa jih tako Hrvat kot Srbi po potrebi jemljejo za pripadnike svojega naroda. Kolikšen delež ima takšna »lastitev« Muslimanov v sedanjih hrvaško-muslimanskem sporu?

Etnični izvir Muslimanov resda še do danes ni tako znanstveno utemeljen, da bi v celoti opravičil vprašanje, kdo smo in kaj pravzaprav smo nekoč bili. Vendar dosedanje ugotovitve zavračajo tudi najmanjšo možnost, da so naši predniki nekoč bili Srbi, ker smo imeli dosti več skupnega s Hrvatmi, ki so bili nekoč gospodari Bosne do Drine, konec koncev pa jemljemo eni tako kot drugi enake ali podobne simbole za svojo državnost. Tudi bosanske lilije v sedanjem grbu BiH so stari simbol hrvaških vladarjev v Bosni. Menim pa, da je bila storjena velika napaka v bivšem režimu, ki nas je namesto z Bošnjaki poimenovali z Muslimani. Srbski delež problema, ki ste ga navedli v vprašanju, pa je od Muslimanov samo v tem stoletju trikrat terjal velike žrtve, najmanj pol milijon pobitih ljudi. Med njimi izstopajo žrtve v sedanjih morijah tako po številu kot po strahotnem mučenju in klanju. Aktualni hrvaško-muslimanski spor zato ne izhaja iz zgodovine ne iz sedanjosti pred vojno v BiH, njegovo ozadje je v celoti politično.

tično in ga se najbolje pojasnijo tako imenovani Vanceov in Otnov zemljepis BiH z desetimi provincami, med katerimi bi v tako imenovanih hrvaških provincah živel več Muslimanov kot Hrvatov. Zato se je bati, da takšna delitev BiH ne izzove še hujših medsebojnih obračunov, ker tudi ne gre prezehtiti dejstva, da je nastajajoča armada BiH morala v svoje vrste sprejeti vsakogar, tudi poveljnike sumljive preteklosti, ki so bili do vojne bolj ali manj jugoslovansko opredeljeni častniki JLA. Med sekundarne razloge hrvaško-muslimanskega spora spada zelo slab nadzor cest in poti, po katerih potuje človekoljubna pomoč. Tu je prihajalo in se prihaja do tragičnih in tudi tragikomičnih prizorov, ki je v tako imenovanih hrvaških pokrajinah izzvalo muslimanski odpor ob plačevanju nekakšnih cestnin in carin za hrvaško skupnost Hercegovine, na koncu pa je sodu izbila dno enostavna kraja in prisvojitev pošiljk s človekoljubno pomočjo in orožjem za Muslimane,

četudi je obstajal nekakšen dogovor o njeni delitvi. Spore je vsekakor razpihljal nepremišljen ukaz obrambnega ministra BiH, da se mora bosanska armada v tako imenovanih hrvaških pokrajinah podrediti poveljstvu HVO, čeprav ga je državno vodstvo BiH opozorilo, da je treba počakati do konca zenevskih pogajanj, na katerih, kot smo lahko videli, Muslimani niso bili pripravljeni podpisati še svoje smrtno obsodbe.

To je bil hrvaški predstavnik v sarajevski vladi Božo Rajčić. Če bi sodili po zadnjih reakcijah Clintonove administracije, lahko pričakujemo nekakšno popravljanje krivice, s katerimi sta, kot namigujete, Vance in lord Owen prizadela Muslimane.

Vsi dosedajni mednarodni pogajalci, iskali miru v BiH, se niso niti dotaknili bistva problema. Morda so dosegli prvo stopnico, vendar jih je nazaj potegnile že samo dejstvo, da nobeni od sprih strani ne verjamejo, to pa pomeni začetek zelo nevarne teorije o krivdi tako na strani krvnikov kot njihovih žrtev. Muslimani so uvideli, da imajo samo dva izhoda: ali bo mednarodna skupnost dovolila, da se oborožijo in tako sami preženejo okupatorje s svojega ozemlja ali pa se to naredi z mednarodnim vojaškim posredovanjem. Ker so pravzaprav izgubili vse, so pripravljani iti do konca.

In v tej nameri se Muslimanom pripisujejo fundamentalizem in drugi »izmi« z negativnim tvenom, kakršni so se zapisali v boljše- vilih procesih proti muslimanskim intelektualcem, med katerimi je tudi bil proces proti Aliji Izetbegoviću?

S pojavom fundamentalizma, ekstremizma tako imenovane muslimanske države smo od samega začetka soočeni pri predsedniku Hrvaške dr. Franju Tudmanu, ki te zadeve pogosto povzdiguje na raven nekakšnega osrednjega problema BiH. Zato sem predsednika Tudmana večkrat opozoril, da s takšnim zmerjanjem uporablja komunistične floskule. Če bi naši Muslimani zares želeli fundamentalizem, islamsko državo, potem se z njimi ne bi zgodilo to, kar se je, saj so konec koncev imeli možnosti za oborožitev. Vsa, zares razumna preprečevanja, da nečemo nekakšne islamske države v Evropi, da nečemo nikakršnega fundamentalizma, da naša vera ostaja domena naših duš, ne pa države, oziroma družbe, so bila zaman. Lahko samo ugibamo o razlogih takšnega ravnanja, ki so lahko širši, tudi evropski ali svetovni, saj smo Muslimani že od nekdaj »črne ovce« Evrope. Vendar, tudi ob tem ne kaže pozabiti, da je Hrvaška z mednarodnim priznanjem islamskih držav veliko dobila in bo močno potrebovala ta svet pri zdravljenju svojih globokih ran, ki jih je dobila ob krvnem razpadu Jugoslavije. To bo zdaj zelo težko. Govorim iz lastnih izkušenj, ker sem pred vojno na Hrvaškem in med njo kot član hrvaške delegacije potoval na obisk v islamske države, kjer sva si z bivšim hrvaškim zunanjim ministrom prof. dr. Zvonimirjem Šeparovićem prav tako prizadevala za mednarodno priznanje Slovenije. Upam, da bo zdaj, ko je problem vojne in miru v BiH prenesen v VS OZN, manj manipulacij glede bosansko-hercegovega vprašanja in več resničnega dokazovanja, da BiH ni mogoče razbiti na tri države oziroma nekakšne bantustane z desetimi provincami.

Eden od paradoksov v hrvaško-muslimanskem sporu je tudi ta, da se je med Muslimani povečal katoliški cerkve kot ustanove, ki je na človekoljubnem področju nemara storila največ, da bi olajšala bolecne žrtve srbske agresije. Ali niso bosanski franciskani, ki jim ni mogoče odreči velikih zaslug za ohranitev hrvaštva v BiH, že na začetku sedanjih sporov tudi brezuspešno opozarjali na hude posledice delitve BiH, ki so zdaj na žalost v celoti prišle do izraza?

Prepričan sem, da je katoliška cerkev s to vojno dobila trajne vrednote, ki jih bomo Muslimani znali negovati in razvijati. Ta kakovost je pravzaprav tudi največje zagotovilo, da bo moč hrvaško-muslimanski spor rešiti dosti lažje, kot je videti v tem trenutku.

V nedavnem pismu Alije Izetbegovića Franju Tudmanu je muslimanska stran, ob neugodnem presenečenju, prvič javno povedala, da pol milijona beguncem iz BiH ni v breme hrvaški državi. To vprašanje tudi hrvaška stran že dolgo izpostavlja v zvezi s socialno budo svojih državljanov. Kakšna je vaša resnica?

V resnici hrvaško ljudstvo naših beguncem prej ne zdaj ni obetilo kot breme, v največji meri ga nosijo islamske države, ki tudi pomagajo Hrvaški. Sam vem za dve človekoljubni organizaciji, ki vsak mesec prispevata za hrvaške begunce po pol milijona dolarjev, o čemer se kajpak javno ne govori in piše, četudi je vsaj pomoč premajhna. Menim pa, da si vsaj enako zahvalo kot Hrvaška zasluži Slovenija, ki na svojih plečih nosi veliko breme begunstva iz BiH – po naših podatkih celo 10 odstotkov v primerjavi s številom prebivalcev – kar tudi ne bo pozabljeno tedaj, ko se bo začela najmanj 10-letna obnova vsega porušenega v BiH. In da bom do konca jasn, moram poudariti, da je hrvaška skupnost po velikem šoku, ki ga je izzvala vojna, ravna prav, ko je na svojem območju organizirala nekakšne organe oblasti in tako preprečila širitev nezakonnosti. Vendar so prestopili Rubikon tolerance v razmerju do Muslimanov. To nas je pripeljalo v sedanje razmere, kar ji jih z ožujenim nacionalnim populizmom ni mogoče odpraviti, četudi je ozadje lahko povsem iracionalno. Tako »velika Srbija« kot »velika Hrvaška« se v nobenih računih Muslimanov ne izideta. In dokler bo tako, je nemogoče najti kakršenkoli mir za pogajalskim omizjem.

Peter Potočnik

Hitre proge so ob potovalnih hitrostih slovenskih vlakov je saje. Medtem ko marsikje po Evropi vlaki drivjo tudi s hitrostjo 160 kilometrov na uro, sopihajo slovenski vlaki s povprečno hitrostjo 75 kilometrov na uro. Kot kaže, pa se bo ob kroničnem pomanjkanju denarja za nove naložbe in modernizacije potovalna hitrost naših vlakov še manjšala. Zastarela infrastruktura jo na več mestih znižuje tudi do 30 kilometrov na uro. Tudi zaradi nizkih hitrosti železnice ne more tekmovali s cestnimi prevozniki, kaj šele s hitrimi italijanskimi in avstrijskimi progami. Če Slovenija ne bo začela ponovno vlagati v razvoj, ki je zadnjih letih povsem zamrl in bo opravljala samo nujna vzdrževalna dela, jo bo mednarodni železniški promet obsel. S tem pa tudi koprskega pristanišča grozi, da bo izgubilo tudi s tržaškim, čeprav malo verjetno, pa tudi reškim pristaniščem. Po že tako katastrofalnih cestah pa se bo valil tranzitni promet, ki se mu Zahodna Evropa ob vse večjem pritisku zelenih vse bolj izmika.

Kakšno prometno politiko Slovenija želi, načrtuje oziroma si jo lahko privoščiti? Bo zgolj tranzitna dežela ob prazni in zastareli železnici? Če železnici z novim prometnim ministrom obetajo boljši časi? Misli resno z obljubami o liberalizaciji in izenačitvah pogojev poslovanja posameznih prometnih panog oziroma prostem prometnem trgu ob plačilu povzročenih stroškov (hrup, onesnaževanje okolja, zastoji in podobno)? Torej to, kar je tudi združena Evropa zapisala za eno temeljnih načel skupnega prometnega prostora. Na izenačitve pogojev poslovanja že nekaj časa opozarjajo tudi železnice. Po njihovih izračunih naj bi bila poraba energije v železniškem potniškem prometu 3,5-krat manjša kot v cestnem, v tovornem prometu pa naj bi bila ta številka še več kot dvakrat manjša. Tudi varnost na železnici naj bi bila, tako trdijo železnice, 24-krat boljša, medtem ko naj bi bila poraba prostora pri enaki preputnosti kar dva- do trikrat manjša kot na avtocesti.

Brez novih naložb in posodobitev bodo tudi obljube o prizadevanju za preusmeritev tovrnega prometa s cest na železnico in tako večji skrb za okolje ostale zgolj obljube. Miro Černe, glavni inženir oddelka za razvoj infrastrukture Slovenskih železnic, pravi, da so slovenske proge že zdaj ozko grlo predvsem za oprtni prevoz prav zaradi zastarelosti. Doselej je bil možen le oprtni vlak od Ljubljane do Münchna. Če bi želeli ujeti korak z drugimi evropskimi železnicami, bi morali magistralsne proge modernizirati in prilagoditi hitrostim do 160 kilometrov na uro. Seveda pa bi morali večjim hitrostim prilagoditi tudi signalizacijske in druge progovne naprave. Ovira je, kot je znano, predvsem denar. Nimata ga ne železnice ne država. Gradnja kilometra klasične magistralsne proge stane od štiri do pet milijonov ameriških dolarjev. Za posodobitev magistralsnih prog bi to grobih izračunih potrebovali nekaj več kot polidruget milijardo dolarjev. Magistralsne proge naj bi, tako je predvideno v strategiji železniške infrastrukture, gradili s proračunskim denarjem in tujnimi krediti. Če bi imeli denarja dovolj, bi lahko s posodobitvijo večjim hitrostim letno prilagodili tudi do 40 kilometrov magistralsnih prog.

Železnica pa je lani za investicije namenila le 640 milijonov, leto prej pa 833 milijonov dolarjev. Prej omenjenih posodobitev, s katerimi bi se približali evropskim hitrostim vlakov, ni bilo. In kakšen delež prihodkov so investicijam namenile nekatere druge železnice? Britanske železnice so tako na primer pred dvema letoma namenile naložbam 24 odstotkov prihodkov oziroma približno 146 milijard dolarjev. Francoske železnice pa 29 odstotkov celotnih prihodkov, kar je približno 400 milijard dolarjev. Velik delež investicij glede na prihodke so leta 1991 imele tudi portugalske železnice, približno polovico denarja pa je nepovratno primaknila država. Tudi nizozemski železnici je po podatkih izpred dveh let država dala skoraj polovico v naložbe usmerjenega denarja.

Vlaganja v prometno infrastrukturo bo zaradi spremenjenih prometnih tokov treba usmeriti proti vzhodu. Še pred tremi leti je bila glavna magistralsna smer Salzburg-Jesenice-Ljubljana-Zagreb. Na njej so Slovenske železnice ustvarile kar 80 odstotkov prometa.

ČRNE GRADNJE

Kilava država

Tistega, ki se vsaj občasno odpelje iz Ljubljane na jug proti Baru, nemalo preseneči naglo širjenje t. i. barakarskih naselij na južnem robu mesta. Hkrati lahko prek televizijskih zaslonov spremljamo »dramo« (beri dobro trežirano predstavo) na Malem Vrhku pod Kureškom, v kateri se mestni inspektorji celo »pretepaajo« z neposlušnimi občani in poskušajo za vsako ceno napraviti vrt, da gre tokrat (kot že tolikokrat poprej) resnično zares. V naslednji epizodi bodo verjetno nastopili buldožerji, ki bodo porušili nekaj na črno zgrajenih vikendov, potem pa se bo prah polegel in vse bo šlo naprej po starem, do naslednje kazenske epizode.

Od televizijske oddaje o črnih gradnjah, ki je bila na sporedu 1. februarja 1993 na prvem programu TV Slovenije, sem pričakoval vsaj to, da bo pokazala na prave krivce, ki so s svojim delom ali pa nedelom povzročili, da imamo danes v Sloveniji skoraj sto tisoč črnih gradenj (temu podatku ne verjamem!) in popolno anarhijo na tem področju. In za to niso krivi samo Jožef, Martin in Ivanke z Malega Vrhka ali pa Hasani, Ibrahim in Jovani iz Rakove Ješe-Jug, marveč predvsem razni Miloradi, Tomazi in Franci, ki so leta in leta sedeli na dobro plačanih sinekurah v republiških in občinskih uradah, pa niso storič več ali manj ničesar, da bi v kati zatrli to kugo, ki že dolgo pustoši po našem podeželju in po mestih.

Ce pustimo za zdaj ob strani hazarderje z Malega Vrhka, ki bodo drugim v poduk očitno izgubili v tej igri, je treba povedati, da imajo zgoraj omenjeni ljudje zasluge tudi za uveljavitev splošnega prepričanja, da so prebivalci v barakarskih naseljih na robu mest veliki reveži, ki si sami ne morejo pomagati, država pa jim lahko pomaga vsaj s tem, da miži na obe oči. Res so med njimi tudi reveži, ki s kupom otrok in slabo plačo niso imeli druge možnosti in te težje blaginje, ki je bila takrat še njihova domovina, vendar so ti bolj izjeme kot pravilo.

SANACIJA IN RAZVOJ ŽELEZNICE

Polži na tirih

Zdaj je ta povezava zaradi vojne v bivši Jugoslaviji pretrgana. Odprije pa so se nove prometne poti preko Dunaja in Budimpešte. Zahodnoevropske države vse bolj gravitirajo proti vzhodu – Madžarski, Slovski, Ukrajini, Češki. Priloznost torej, da Slovenija kar najbolje iztrži magistralno progo Sežana/Koper-Ljubljana-Maribor-Sentilj/ Murska Sobota-Martinje. Toda tudi tu brez dograditve odseka od Murske Sobote do Martinja in Monostra ne bo šlo. Po letu 1968, ko sta bila ukinjena mejna prehoda Hodoš in Lendava, Slovenija nima direktne železniške povezave z Madžarsko. Železniški promet za zdaj poteka preko sosednje Hrvaške. Za 21 kilometrov omenjene novogradnje bi po izračunih Slovenskih železnic potrebovali približno 33 milijonov ameriških dolarjev. Italija-Madžarska naj bi bila prednostna naložbena smer tudi v prometni politiki novega ministra.

Vsekakor je na ozkem prostoru, kjer med seboj tekmujejo tudi tri pristanišča, kot pravi Černe, gospodarsko najbolj konkurenčna italijanska proga – tako zaradi največjih hitrosti kot zmožljivosti. Italijani že imajo progo od Vidma prek Trbiža do Beljaka, ki na odseku od Vidma do Pontebbe dopušta hitrost 160 kilometrov na uro. Z njo dobiva tržaško pristanišče dobro zaledje za povezavo z vzhodom, pa tudi poti na nemški trg. Za zdaj še nenevarna je sicer hrvaška proga prek Delnice in Karlovca do Zagreba, na katero se opira resko pristanišče. Hrvaška sicer načrtuje gradnjo prog tudi preko Slovenije. Gre za povezave Zagreb-Reka-Trst in Zagreb-Pragersko-Gradec. Z izgradnjo še dalj časa načrtovane povezave med Zagrebom in Reko

bi nastal krog, ki bi obsel Slovenijo (Trst-Reka-Zagreb-Gradec/Budimpešta), hkrati pa bi lahko pomenil tudi prenos sečišča prometnih tokov iz Ljubljane v Zagreb.

Delež mednarodnega prometa namreč že zdaj, tako pravijo na železnici, presega 80 odstotkov železniškega prometa. Tudi zaradi pokrivanja notranjih in mednarodnih linij se bo Slovenija morala prilagajati zahtevam mednarodnih prometnih tokov. V milosti interesov drugih evropskih držav pa bodo tudi gradnje hitrih prog. Slovenski del odseka mreže načrtovanih evropskih hitrih in povezovalnih prog bo za Slovenijo prevelek zaogaj, kot ocenjuje Černe. Kilometre hitre proge stane po njegovih besedah približno 20 milijonov ameriških dolarjev. To pa pomeni, da bomo te proge lahko gradili le s koncesijsko. Koncesijsko gradnjo predvideva tudi juljska strategija razvoja infrastrukture Slovenskih železnic, ki so jo pripravili na zahtevo zbora združenega dela. Za zdaj je v načrtu evropskih hitrih in povezovalnih prog – pravilo ga je Združene železniških uprav UIC – predvidena povezava med vzhodom in zahodom, ki seka tudi Slovenijo, in sicer hitra proga Pariz/Madrid-Torino-Milano-Benetke-Ljubljana-Zagreb-Beograd-Atene/Carigrad. Po predvidevanjih naj bi bile hitrosti vlakov tudi več kot 250 kilometrov na uro. To pa pomeni, da bi morala Slovenija na tej relaciji zgraditi povsem novo progo.

Novo hitre proge gradijo predvsem Francija, Nemčija in Italija. Slovenija ima sicer v svojih načrtih predviden tudi v evropski mreži hitrih

Foto: Aleš Černjak

Gordana Pipan

In kakšen sanacijski program naj bi ITEO do konca aprila leti ponudil naročniku, vladi? Po besedah vodje projekta Kavčiča bo program vseboval tako analizo gospodarskega položaja kot finančno analizo in analizo tržnega položaja, organizacijsko prilagoditev in seveda predloge za rešitve železnice. Tega, koliko naj bi za sanacijo Slovenskih železnic odšteli davkoplačevalci, na ITEO še niso natančno izračunali. Vrednost sanacijskega programa bo odvisna, tako Kavčič, od tega, ali bodo v sanacijo vključeni pretekli dolгови in objektivne izgube, presežki zaposlenih, načrtovan bodoči promet – torej tudi od prometne politike. Naložbe v projekt sanacije ne bodo vključene.

Novi minister tako kot prejšnji, predprejšnji in še kateri spet poudarja pomen racionalizacije in reorganizacije železnice. Doselej s tovrstnimi spremembami naše železnice niso zmanjševale izgub, niso posodobile niti ene proge po evropskih merilih. Ali bodo torej nove stare napovedi novega ministra naše tiste uredile vsaj približno tako, da bodo naši domači interijerji, ki od Ljubljane do Maribora potrebujejo zdaj dve uri, prišli do hitrosti nemških interijerjev, ki bi nas na primer v štajersko metropolo pripeljali v eni uri.

Kaj pa tisti reveži, ki lahko v dveh tednih pred očmi inspektorjev postavijo dvonadstropno hišo in jo spravijo celo pod streho? No, za denar, ki ga je znosila na občino in drugam za vsa mogoča in nemogoča soglasja, bi si jo lahko postavila tudi marsikatera slovenska »budala«! Ko je lansko poletje ugledni univerzitetni profesor peljal skupino švicarskih študentov geografije v eno takih naselij na južnem robu Ljubljane, so v poročilu zapisali: »Drugačnja definicija barakarskega naselja iz ust profesorja K. je sprožila vse možne reakcije, od izbruhov smeha do odkritega nasprotovanja, ko smo v naselju videli satelitske antene in beemveje. Profesor nas je poskušal prepričati s tem, da nam je kazal gručo otrok, umazanijo v obcestnih jurkih in zastre zmešanje (= bosanske muslimanke), kar je le še stopnjevala komična situacija (prevod pisca) (Geoscope 75, str. 41 – 42, Zürich 1992).

Iz takšnega zmoeznega mnenja izvira tudi napaka, da v isti koš mečemo črnograditelje z Malega Vrhka in iz Rakove Ješe-Jug. Pri prvih imamo opraviti z ljudmi, ki so hoteli investirati svoj denar v nekaj koristnega, pa jim je sistem družbene lastnine proizvajalnih sredstev onemogočal spreminjanje prihrankov v kapital, upravne službe pa niso bile sposobne pripraviti ustreznih lokacij za gradnjo »sekundarnih počitniških bivališč«, ki so bila vsi čas tudi eno od meril naše razvitenosti. Ker pa te lokacije niso bile, se je slovenski človek pač znašel po načelu: »Če to počno vsi, z državo vred, bom pa še jaz!«. In je človek praviloma bister, so v večini primerov gradili na črno v skupinah, češ: »Več nas bo skupaj, teče nam bodo kos!« Uživanje plodov lastnega dela jim zdaj grenijo edino le horokarske akcije inspeksijskih služb in vprašanje, ali je sedanja oblast zares tako nora, da bo šla podret desetletišče teh nelegalno zgrajenih hiš.

Pri barakarskih naseljih na robu mesta pa imamo opraviti s popolnoma drugačnim problemom. To obstaja svet zase, ki deluje, po svojih zakonitostih, njegovo delovanje pa temelji na t. i. »obmanu« oziroma na povsem drugačni lestvici civilizacijskih vrednot nekega drugega, sicer bližnjega planeta, kjer so najvišje uvrščeni tisti, ki najuspešneje go- ljujajo državo. V tem posebnem svetu na južnem robu Ljubljane živi po moji oceni

najmanj 5000 ljudi izključno neslovenske narodnosti, ki so si ustvarili svoj svet in svoj pravni red, ki je z urejenim svetom onstran Malega grabna povezan izrazito enosmerno – po lastnih potrebah uporabljajo njegove pridobitve, njim pa za to ni treba prispevati ničesar.

Tudi ta problem se je iako razrasel, da ga morda lahko reši samo še Bog s katastrofalno poplavo, pa tudi on ne bi smel enako udariti reveža, ki zares živi v baraki, in bogatega spekulanca, ki se samo občasno pripelje pobrat marke od svojih rojakov – podnajemnikov. Prvih ne moremo enostavno nagnati nazaj, od koder so prišli, saj zaradi vojne na Balkanu nimajo več poti nazaj, drugim ne moremo do živoga, ker so predobro organizirani, hkrati pa spet ne moremo samo nemotno tarnaati. To okolje je namreč tempirana bomba, ki jo bo razneslo, ko bo dosegla kritično maso. Ali bo to epidemija kolere ali neke druge nalezljive bolezn, ki jo bodo ilegalni begunci prinesli iz območij, na katerih dvijo krvava vojna, ali pa bo to vojna med etnično čistimi srbskimi in muslimanskimi naselji, ki se bo bila s skritimi zalozami raznovrstnega orožja, ali pa kar oboje, bomo lahko kmalu videli.

Na koncu moram poudariti, da bi lahko z določeno strpnostjo in premišljenim ravnanjem razrešili tudi gorajski vozeli črnih gradenj, vendar ne s kampanjskim pristopom in kar neverjetno nenadno zavestnostjo mnogih, ki v dvajsetih letih službovanja na ključnih položajih niso ničesar naredili za preprečitev širjenja črnograditeljstva. Predvsem bi morali takoj narediti naslednje:

1. Po hitrem postopku na državni ravni določiti datum (deadline), po katerem bi vse na novo začete črne gradnje rušili po hitrem postopku, brez možnosti priziva, in za to zagotovili sredstva iz državnega proračuna.
2. Po hitrem postopku sprejeti odločitev o časovnem moratoriju na legalizacijo črnih gradenj ter preprečevati podeljevanje hišnih števil, vodovodnih, električnih in drugih priključkov črnim gradnjam.
3. Natančno registrirati vse obstoječe črne gradnje in jih razvrstiti po kategorijah: možna legalizacija, pogojno možna, nemogoča legalizacija, kar pa naj bo bolj izjema kot pravilo.

4. Poenostaviti in poceniti postopek pridobivanja lokacijskega in gradbenega dovoljenja ter spodbuditi legalizacijo tistih črnih gradenj, ki jih je možno legalizirati.

5. Prekvalificirati nelegalno gradnjo iz prekrška v kaznivno dejanje, povečati kazni in jih izterjati od vseh črnograditeljev brez razlike.

6. Izdelati podroben časovni načrt rušenja vseh črnih gradenj na ozemlju države, ki jih ne bi bilo mogoče legalizirati, in takoj začeti izvajati odločbe o rušenju.

7. Začetni postopek ugotavljanja odgovornosti in krivde uporabni osebam, ki na delovnih mestih v republiki in na občinah niso poskrbele za izvajanje zakonov in niso preprečile širjenja črnih gradenj, ko je bilo to še mogoče (Bojim se, da se to iljuje sploh ne čutijo skokve...).

8. Z drugo davčno politiko preprečiti zavpravljanje denarja za gradnjo vikendov, preusmeriti ta sredstva v gospodarske naložbe ter naučiti živeti državljanje v skladu s lastnimi finančnimi zmognostmi.

Ko se kot mlada država počasi postavlja na lastne noge, je zelo pomembno tudi vzpostavljanje pravne države na vseh področjih družbenega življenja. Še posebej zato, ker smo se v dolgih letih okužili z endemičnimi balkanskimi bacili. K temu vzpostavljanju pravne države sodi tudi želja, da se sami v sebi upremo sli po eksemplarnem kaznovanju izbranih grešnih kozo-ov, kar ni nič drugega kot dokazovanje lastne nemoči in nesposobnosti. In ko bo državna uprava pokazala več odločnosti, predvsem pa doslednosti in enakega obravnavanja vseh državljanov, se bom tudi sam straval s človekom z Malega Vrhka, ki se sindel svoje krivde in je »pripravljen ponovno žrtvovati svojo hišo za blagor pravne države«. Dokler pa bo porušena samo njegova in morda še katera hiša, vse druge črne gradnje pa bodo ostale nedotaknjene, ne bo mogla nobena policija obvarovati inspektorjev pred lastno vestjo, ki jim bo upravičeno očitala, da so v imenu ljudstva »spet sejali krivico po tem krivčnem svetu.

Karel Natek

SCENE ZGODNJEGA KAPITALIZMA

PRESTRUKTURIRANJE PODJETIJ IN ODVEČNI ZAPOSLENI

Pomeni kadrovske prestrukturiranja podjetij, zlasti zavoženih, le ugotovitev presežkov, matematični izračun števila ljudi, ki so odveč, ki naj se znajdejo, kakor vedo in znajo, ali pa zanje poskrbi država?

O tem so zaradi zapletov, ki nastajajo ob intervencijah razvojnega sklada, za okroglo mizo spregovorili: Jožica Puhar, ministrica za delo, družino in socialne zadeve, sociolog dr. Ivan Svetlik, ki je direktor socialnih programov vladnega integralnega projekta prestrukturiranja gospodarstva, Jože Glazer, kadrovik iz Taluma Kidričeve, ki pri ministrstvu za delo vodi skupino, pristojno za socialne programe Korzetovih oziroma skladovih podjetij, Judita Ledič iz novomeške Adrie Caravan in Enver Čehić iz mariborskega TVT oziroma njegove na novo ustanovljene firme Externa, ki naj bi za preusposobitev 740 začasnih presežnih delavcev našla boljše rešitve, kot je zavod za zaposlovanje.

Je vlada ob zasnovi projekta, ki ga je zaupala razvojnemu skladu, razmišljala tudi o socialnih posledicah prestrukturiranja »njenih« podjetij?

PUHAR: Sanacija podjetij razvojnega sklada je le eden izmed šestih projektov integralnega projekta prestrukturiranja gospodarstva. Kadrovske vidike prestrukturiranja – nekateri jih zato, ker se nanasajo na človeka in vse tisto, kar ga zavezuje, imenujejo kar socialni programi – so seveda sestavina vsakega od teh projektov. Nosilec socialnih programov ali kadrovskega vidika prestrukturiranja gospodarstva je ministrstvo za delo, ki v vladi pokriva ta dejavniki človeških virov. Operativno je najprej res začel projekt sanacije podjetij, čigar izvedbo je prevzel sklad za razvoj, ker je bil ta problem pač najbolj zgolj, vendar je socialni vidik sestavina vseh teh projektov. Tudi projekt sklada je bil zastavljen tako, da naj bi se ob vsakršni sanaciji v teh sto podjetjih upošteval tudi vidik nujnega kadrovskega prestrukturiranja, ki pomeni odstranitev potrebne fonda znanja za obstoječe in kasnejše morda tudi za razširjene in nove proizvodne programe. V kolikor pa bi se kljub temu pokazali presežki, za katere ne bi našli dela, naj bi njihov položaj aktivno reševali, se pravi, da bi jih preko časne materialne varnosti, ki jo omogoča zakonodaja, čimprej na novo zaposlili, tako da bi bila sanacija čimmanj boleča.

Zdi se, da je bil ob konkretnih intervencijah sklada ta kadrovske vidiki upoštevani z zakasnitvijo, se pravi šele potem, ko je prišlo do stavk in javnih protestov zaposlenih. Je ta nesinhroniziranost posledica slabe koordinacije dela med vlado in skladom?

PUHAR: To je bilo več dejavnikov. Opcije skupine, ki operativno vodi sanacijske programe v teh podjetjih, so v praktičnih pristopih nekoliko drugačne od prvotnih zamisli. Mislim, da je osnovni problem v interakciji nosilcev. Vses projekt je bil zamisljen tako, da naj bi sklad organiziral skupno strokovnjakov, ki bi z ekonomsko analizo razkrila kondicijo podjetja, ugotovila kakšno je, kakšne vizije ima, ali je bilo pri kadrih že kaj narejenega ipd. Hkrati naj bi torej v podjetje vstopala naša skupina, zadolžena za socialne zadeve oziroma kadrovske prestrukturiranje, tekel pogovor z upniki itd. Mislim, da je zaradi interakcije vseh teh nosilcev prišlo do različnih časovnih vstopov in deloma tudi do razhajanj glede tega, kaj je bilo pomembno, kaj je prvo in kaj drugo. Tako pač te stvari sama doživljam. Poleg tega prihaja tam, kjer je v sanaciji podjetij vpleteno toliko subjektov, tudi nehoti do težav pri komuniciranju in usklajevanju dela. Res pa je, da je ekipa Korzetovskega sklada v izvedbi projekta nekoliko prilagodila, da je pristop nekoliko drugačen od tistega, ki smo si ga v vladi zamislili, ko smo projekt snovali.

V kakšnem smislu in zakaj je prišlo do te prilagoditve?

PUHAR: Prvotna različica je predvidevala, da bodo strokovnjaki sklada na temelju osnovne, grobe ocene razdelili podjetja v tri skupine: v prvi bi bila tista, ki so povsem brezupna in bi tako ali tako šla v stečaj, v drugi tista, ki jih je treba zelo malo spodbuditi in bodo sama splavala, in v tretji tista, s katerimi se bo treba zares ukvarjati. Računali smo, da bo delovna sila iz prve skupine podjetij prišla v breme države, pri drugi skupini je treba verjetno zelo malo narediti na kadrovskega področju, s tretjo skupino pa se bodo dalj časa ukvarjali tako ta skupina, ki dela v skladu, kot naše skupine, ki se ukvarjajo s socialnimi programi. Taka je bila torej prvotna vizija. Ko je sklad s svojo ekipo vstopil v podjetja, je ob pregledu splošnih ekonomskih razmer in ob dejstvu, da ni bil sklad za prestrukturiranje, temveč tudi za privatizacijo, svoje poslanstvo videl predvsem v tem, da poskusi podjetja ali vsaj tisto, kar je v njih tržno zanimivo, čimprej privatizirati. Pri tem je, jasno, ugotovil, da bo to lažje dosegel, če bo iz proizvodnega programa ali vsaj iz tistih njegovih delov, ki bi imeli trg in bi lahko živeli, preprosto izločil vse tiste, ki nimajo dovolj dela, in tako očistil program ponudil akot prodajni, tržni artikel. Mislim, da je tu prišlo do prilagoditve pristopa, ki pa je zame v tem trenutku, ko se vsi ukvarjamo s privatizacijo, do neke mere celo razumljiv.

SVETLIK: Mislim, da dejansko obstajajo nekoliko različni pogledi na prestrukturiranje podjetij med nami in tistimi, ki v skladu operativno vodijo vso akcijo. Na eni strani se vsi strinjamo, da morata biti socialna in ekonomska funkcija v teh podjetjih jasno razločeni, vendar pa obstajajo t. i. siva polja, ki jih ljudje iz sklada prehitro porinejo na socialno stran, češ to ni več problem podjetja, njegovega menedžmenta. Prav vprašanje kadrov je eno takih sivih polj, na katerega se preveč gleda zgolj s socialnega, ne pa tudi s ekonomskega stališča. In ko zdaj prihaja do opredeljevanja presežkov, se takoj sprejme sklep: toliko in toliko delavcev je potrebnih, drugi naj gredo v breme socialne, zanje naj skoz socialne programe poskrbi država. V tem pristupu so zanemarjeni vsaj štirje pomembni ekonomski faktorji. Prvič, da je kadrovskega potenciala edini vir, ki ga v Sloveniji imamo, da je treba torej na njem graditi. Čeprav to govorimo že deset, petnajst let, je prav v tej akciji očitno, da ga ne obravnavamo nič bolj pozorno, manj nemarno, kot smo ga včasih. Gre torej za to, da bi kadrovskega potencial v teh podjetjih po možnosti zadržali, tam, kjer to res ni mogoče, pa vsaj usposobili za preusmeritev drugam, da bi na nacionalni ravni ne izgubljali prav pri tem viru, ki je dejansko ena redkih slovenskih prednosti.

Drugi ekonomski faktor je dejstvo, da z grobim in hitrim odpuščanjem povzročamo multiplikativne učinke. Vsako produktivno delovno mesto potegne za sabo, če ga odprete, dodatno zaposlovanje, že ukinete, tudi pre-

sežke drugod. Zlasti tedaj, ko se tako prestrukturiranje dogaja v majhnih krajih, kar je pri tem projektu pogosto, lahko zanemarjanje kadrovskega vidika izkove dodatno, masovno zapiranje delovnih mest. Zato je kontroliranje tega procesa tudi ekonomske, ne le socialno pomembno.

Tretji dejavnik je dejstvo, da prehitro preusmerjanje presežnih delavcev na zavod za zaposlovanje dejansko pomeni čisti strošek, ki ga bo država morala pokriti. Zato je treba na to gledati tudi z ekonomskega stališča: ali se bolj splača nekaj več investirati v preusposabljanje, prezaopustitev in na dolgi rok tega delavca zadržati, da bi s svojim delom ustvarjal, plačeval državi, proračunu itd, ali pa ga preprosto prenesti na proračun.

Pomembna se mi zdi še četrta stvar – siva ali neformalna ekonomija. Iz raziskav vemo, da ljudje potem, ko pridejo med brezposelne, intenzivno iščejo in najdejo možnost preživetja prav v sivi ekonomiji. Če se bo slednja tako masovno širila, bo spodbudila normalno, formalno ekonomijo. Skratka, vsaj te štiri ekonomske dejavnike vidim očitno drugače, kot jih vidi ekipa sklada. Seveda pa tudi socialnih faktorjev ne smemo prezreti. Neodno povečanje števila iskavcev zaposlitve, ki bi jih prineslo prestrukturiranje teh sto podjetij – že v prvotnih ocenah je bilo izkazanih več kot deset tisoč presežnih delavcev – pomeni za okolje, kjer se to zgodi, strahotne socialne obremenitve. Vedeti moramo, da prihaja tam do dodatne demoralizacije, do izključitve celih družin iz normalnega socialnega življenja, saj prihaja od tega, da ostanejo vsi brez dela. To seveda vpliva na lokalno življenje, na delikventne pojave in lahko se prenaša na mlajšo generacijo, kar je zame eden najhujših problemov, ki ga premo po udarjamo. Otroci v teh družinah bodo zelo deprivilegirani, prizadeti v možnosti enakega pravnega vključevanja v normalno življenje, saj ne bo sredstev za šolanje. Res je, da tudi sicer pojav brezposelnosti vodi k temu, zato moramo na vseh koncih, tu pa še posebej, poskusiti masovnost tega pojava kar se da omejiti, sproti servisirati ljudi, ki postanejo brezposelni, da do te socialne izključitve niti niti ne pride.

Na koncu bi omenil še en dejavnik, ki govori v prid kontroliranemu uravnavanju tega procesa. Pri fiksnem številu zaposlenih v enotah zavoda za zaposlovanje preprosto ni mogoče naenkrat dodatno servisirati na tisoče novih ljudi, ki bi na te zavode prihajali. Tudi s tega stališča je treba odpustanje kontrolirati in reševati problem, preden postane akuten v smislu odkrite brezposelnosti.

Kakšno vlogo naj bi pri prestrukturiranju skladovih podjetij konkretno odigrala skupina za socialne programe?

GLAZER: Spodbuditi sama podjetja k reševanju kadrovskega vidika prestrukturiranja je bil cilj, ki smo si ga zastavili že na začetku. Ko je prišlo do prvih konkretnih intervencij, je bil kadrovski vidik, kot že rečeno, porinjen na stranski tir. Zdag ga skušamo s pomočjo ministrstva za delo in zavoda za zaposlovanje afirmirati in s tem sprožiti kvalitnejši, strokovnejši pristop. Skušali smo uskladiti svoje poglede z operativno ekipo sklada in ji sugerirati, da je treba opustiti ta trdi pristop, k reševanju problema presežnih delavcev pa pritegniti vodstva podjetij. Ocenjujemo namreč, da so presežni delavci, ki so nastali v nekem podjetju, del tega podjetja, da se jih menedžment in ostali zaposleni ne morejo preprosto znebiti tako, da jih predajo nekemu drugemu, temveč morajo sami pri tem dejavno sodelovati. Tudi pristop delavcev je povsem drugačen tedaj, ko se zavedajo, da jih v matičnem podjetju zanje skrbi, da so se pripravljali ukvarjati z njimi in jim pomagati, kot takrat, ko se jih matično podjetje že vnaprej odpove, jih preseli v neko navidežno podjetje, kjer lahko samo počakajo na stečaj in propad.

Ste zdaj pri tem usklajevanju s skladom uspešnejši?

GLAZER: Generalno se nam je uspelo dogovoriti, da bo sklad podprl vse, kar bodo v posameznih podjetjih na tem področju počeli, se pravi, da se bo strinjal s tem, da se za reševanje presežkov uporabijo sredstva, prostori in tehnologija, ki jo samo podjetje ne potrebuje več, da pri tem ne bo ovir. Strinjali so se tudi s tem, da se problemi reševanja presežkov prenesejo na upravne odbore, da se bodo tudi oni ukvarjali s tem. Prva stvar, ki smo jo dosegli je, da je v vsakem od teh podjetij imenovana tričlanska strokovna skupina, v kateri naj bi praviloma bili: kadrovski strokovnjak iz podjetja, član najzgodnjega vodstva in zunanji sodelavec iz zavoda za zaposlovanje. Te skupine so se že pričele ukvarjati s konkretnimi problemi reševanja presežnih delavcev. S pripravo informativnih motivacijskih seminarjev smo seveda skušali – to je bil naš drugi ukrep – vse skupine iz te sto podjetij spraviti na isto valovno dolžino, zlasti kar zadeva formalno-pravno pot kadrovskega prestrukturiranja. Pripravi smo namreč, da te reči morajo teči po neki normalni, zakoniti poti, da si divjih postopkov, ki bi vodili v še večje travme in krepili občutek brezpravja, ne moremo in ne smemo privoščiti. Končni cilj pa je tudi jasen – ob ugotovljenih presežkih naj bi ta podjetja poskušala vse možne aktivne oblike reševanja tega vprašanja, da bi bil delež tistih, ki bodo na koncu prišli na zavod, torej v odkrito brezposelnost, čimmanjši. Seveda si pri tem ne delamo iluzij, da je mogoče za vse ljudi najti rešitev. Toda prepričani smo, da je v skladu s politiko majhnih korakov tako z vidika posameznika, podjetja kot tudi celotnega sistema veliko, če najdemo rešitev samo za deset odstotkov ljudi, ki bi bili sicer obojeni na brezposelnost. Naša skupina pri ministrstvu je pričela zdaj te kadrovske oziroma socialne programe, ki jih pripravljajo v samih podjetjih, obravnavati. Naša naloga je oblikovati strokovno mnenje o teh programih in priporočiti ministrstvu, v kakšni obliki naj podjetja pri tem podpre. Doslej smo žal veliko energije porabili za to, da smo menedžmentu dokazovali, da problema presežnih delavcev ne bo reševal nihče drug, kot predvsem podjetja sama. Prej ko bodo v tem podjetjih to spoznali, več možnosti imajo, da bodo te probleme obvladali preden postanejo akutni.

Ste se v podjetju, iz katerega prihajate, kadrovskega prestrukturiranja lotili na način, ki ga zagovarjate?

GLAZER: V našem podjetju – Talum Kidričev – smo se kadrovskega prestrukturiranja lotili že leta 1986, ko smo pričeli s tehnološko modernizacijo. V podjetju smo se zelo zgodaj zavedali, da je kadrovska funkcija enakovredna vsem drugim – finančni, marketinški, proizvodni. Ko smo si ob tehnološki modernizaciji zastavili cilj, da bomo enako kot na vseh ostalih področjih tudi v kadrih primerljivi z enakimi zahodnimi proizvajalci, smo izdelali program reševanja presežnih delavcev, računajoč pri tem, da bo prestrukturiranje trajalo najmanj štiri leta. Program tudi izvajamo in prav letos bomo predvideni kadrovski optimum dosegli. Leta 1989 nas je bilo 2850, zdaj nas je 1350, na koncu leta nas bo 1154. V tem času smo se torej srečali s 1390 presežnimi delavci. Neposredno na zavod je šlo le 133 delavcev, kar pomeni, da je bilo takih, ki jih nismo mogli pomagati, le deset odstotkov.

Kaj pa se je zgodilo z ostalimi?

GLAZER: V prvi fazi smo uporabili rešitve, ki jih daje zakon, se pravi dokupovali smo pokojniško dobo. Takih dokupov je bilo več kot 250. Potem smo delavcem ponudili pomoč pri samostojnem reševanju problema. Na ta način je z našo finančno pomočjo rešilo svoj problem kakih 250 ljudi – ali so se zaposlili pri zasebnikih, ali pa so svojo prejšnjo popoldansko dejavnost spremenili v redno. Kot tretje smo osamosvojili vse tiste dele podjetja, za katere smo ugotovili, da lahko poleg proizvodnje za naše podjetje, delajo še za prosti trg. Ustanovili smo sedem takih podjetij, v njih zaposlili samo toliko delavcev, kolikor jih zares potrebujejo. Razen enega podjetja, ki ga je prizadela izguba južnih trgov, vsa uspešno poslujejo, delež storitev, ki jih opravljajo za druge, torej ne le za matično firmo, pa se iz leta v leto povečuje. Posebej bi izpostavil podjetje, v katerem smo zaposlili 100 delovnih invalidov, ki so v dejavnosti, kakršna je naša, poseben problem. Zanj smo poiskali tudi nove programe – vrtnarstvo in zelenjadarstvo – ga s pomočjo sredstev, ki smo jih dobili z ministrstva za delo, opremili, in podjetje danes tudi po normalnih, ekonomskih kriterijih uspešno posluje. Poleg tega smo relativno zgodaj pričeli spodbujati zasebnost oziroma podjetništvo pri delavcih, ki so imeli ideje. Ustanovili smo podjetniški inkubator, katerega glavna naloga je bila, da na eni strani motivira delavce, da razmišljajo o zasebnosti, o tem, da lahko dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo popoldne, legalizirajo, dobijo od nas v najem stroje, prostore in naprave, ki jih ne potrebujejo več. Pri tem smo seveda imeli pred seboj oba cilja: na eni strani smo poskušali tudi za tisto, česar ne potrebujemo več, nekaj iztržiti, na drugi strani pa, da presežnim delavcem, ki jih nismo imeli kam dati, poiščemo zaposlitev. V treh letih smo ustanovili deset takih majhnih proizvodnih enot, ki imajo od dva do sedem zaposlenih. Nekaj delavcev smo preko tega podjetniškega inkubatorja zaposlili tudi pri obrtnikih v pujski regiji, ki z nami neposredno ne sodelujejo. Ponudili smo jim finančno pomoč, kratkoročne kredite, oni pa so dolgoročno zaposlili naše delavce. To so v glavnem vse oblike, ki smo jih pri reševanju problema presežkov uporabljali in imeli pri tem, to je že treba reči, absolutno podporo vodstva podjetja. Ker smo od vsega začetka z ljudmi delali odkrito, tako, da so ljudje ob modernizaciji vedeli kaj jih čaka, smo kljub posameznim individualnim travmam pri tistih, ki so bili presežki, dosegli visoko stopnjo sodelovanja vseh zaposlenih.

V Adriji in mariborskem TVT pa ste, kot kaže, problem presežkov pričakali veliko manj pripravljeni.

LEDIČ: Nenehna menjava vodstvene strukture v Adriji, ki se je lomila zaradi bistvenega zmanjšanja trga in bremen preteklih dolgov, je najbrž kriva, da podjetje ni imelo nikakršnega sanacijskega programa z vizijo, katerega sestavni del bi bilo tudi kadrovske pre-

strukturiranje. Zato smo v prvi fazi sodelovanja s skladom tudi laže popustili pritiskom, ko se je želelo čim prej izločiti odvečno delovno silo, kjer se je ta strošek obravnaval kot edini preer in usoden problem, premalo pozornosti in energije pa je bilo usmerjeno k drugim problemom. Prav to, da se nismo kadrovskega vidika lotili pravočasno, s programom na daljši rok, je najbrž krivo, da smo ostali kadrovske osiromašeni. S krizo menedžmenta se verjetno ubada večina slovenskih podjetij, pri nas pa je bila zadnjih nekaj let še toliko bolj izrazita. Programa reorganizacije smo se lotili in ga izpeljali brez prave menedžerske ekipe, z ljudmi, ki so bili v d. i. ki so koga nadomestili, ali pa so se v to delo morali vključiti preprosto zato, ker se je nekdo pač moral, torej brez pravih pooblastil in z manjšo odgovornostjo. Ves čas smo bili pod pritiskom številke, ki je od 700 ekonomske analize govorila, da je od 1700 zaposlenih približno 170 ljudi odveč, da je torej treba za toliko zmanjšati število zaposlenih in temu ustrezno prilagoditi tudi organizacijo dela. V tem presežku je veliko kvalificirane delovne sile, ljudi s srednjo izobrazbo. Toda doslej je bila vsa energija usmerjena k tej številki, pa tudi miselnost je bila taka, češ presežek ni naša skrb, to je breme, ki ga bo prevzela republika oziroma ministrstvo za delo, mi moramo moči usmeriti v to, kako bomo preživeli, čim prej zagrali proizvodnjo... Šele zdaj, tudi zaradi groženj sindikata, se ta od nas počasi spreminja. Doslej je bila politika vodstva taka, da Adria nima denarja, nima časa, da se s tem ne bo obremenjevala, zato si tudi v kadrovske službi nismo upali preveč drzati v to. Stališča od tega problema mora vodstvo že v začetku jasno postaviti, kajti šele potem lahko strokovne službe te stvari izpeljejo. V Talumu, kot smo lahko slišali, je bilo tako. No, mi smo šele zdaj med ljudmi opravili anketo, da bi dobili njihove predloge in jih spodbudili k temu, da bi ob podpori podjetja tudi sami iskali rešitve zase. In mirno lahko rečem, da bi že ob minimalni podpori, ki niti ni nujno finančna, ampak denimo možnost oddaje prostorov in opreme, ki je ne potrebujemo, strokovni nastviti ipd., lahko izkoristili bistveno več energije in samoiniciativne ljudi. Ustanovili smo torej ekipo, ki bo pomagala ljudem, ki so več ali manj že predvideni kot presežek, da bi skupaj našli rešitve. Določeni del splošnih dejavnosti bo mogoče privatizirati. Ob tem pa bo treba aktivno iskati dodatne, spremljajoče programe – imamo veliko odpadnega materiala in obra- te, v katerih bi se lahko marsikaj dogajalo, navsezadnje so se prikolice razvile kot dodaten, nepomemben program. Skratka nova ekipa, ki bo skušala prestrukturirati Adria, bo morala tako v srednjeročnem kot dolgoročnem programu reševanja podjetja dati pomembno mesto tudi kadrovskeemu prestrukturiranju, ne samo v smislu ugotavljanja presežkov, pač pa v smislu iskanja alternativnih možnosti za programe, ki bodo rasli vzporedno s programom prikolice. Vemo, da se povpraševanje po prikolikah na evropskem trgu upada, alternativa je morda vzhodni trg, ki je ostal nepokrit in zanemaren. Marsikaj bi bilo mogoče narediti in v zadnjih dveh letih smo veliko možnosti zapravili prav zato, ker se je ves čas govorilo: ni časa, ni denarja za zagon kakšnega novega programa. Pa bi lahko denimo samo prilagodili program prikolice drugačnim potrebam, jih modificirali v kon-tejnerje, kakršne bo denimo potrebovala Hrvaška in druge sosednje države.

SVETLIK: Za medlike bi rad navedel izjavo enega od predstavnikov občin, ki je na področju zaposlovanja v hudi krizi. Rekel je: toliko časa smo reševali probleme ekonomije in zaposlovanja na kratek rok, da smo zdaj popolnoma na tleh. Zato moramo zdaj razmišljati dolgoročno. Mislim, da je to pomembno sporočilo, ki je zelo podobno izkušnji iz Adrie.

ČEHIĆ: V TVT smo se na krizo odzvali absolutno prepozno, s čimer smo si seveda

zmanjšali manevrski prostor reševanja. Podpisali smo sicer pogodbo o prenosu lastništva v sklad, toda program končne rešitve TVT še ni dokončno izdelan, vendar kadrovske prestrukturiranje je njegov sestavni del. Tako je bila s sklepom upravnega odbora nedavno tega ustanovljena družba z omejeno odgovornostjo Externa. Njen glavni namen je, da v prvi fazi servisira pravice delavcev, ki so evidentirani kot trajni presežek, teh je 480, v drugi pa aktivira fantastični kadrovski potencial, ki ga predstavlja 740 začasnih presežnih delavcev. Ko bo izdelan projekt dezinvestiranja, bi se morala Externa lotiti dela tako, da bi ne poskušala le omiliti problema ljudi, ki so v TVT ostali brez dela, marveč storiti zanje tudi kaj produktivnega. Interesa med delavci je veliko, kako pa bomo konkretno po posameznih profitnih centrih oziroma strateških poslovnih enotah reševali zadeve, pa ta čas še ne morem reči, čeprav so nekatere poslovne ideje že v obteku.

Z leve proti desni: Enver Čehić, Jožica Puhar, Jože Glazer, Judita Ledič in dr. Ivan Svetlik.

Kako komentirate stavke in proteste zaposlenih v podjetjih t. i. Korzetovskega sklada? Je to svarilo, da je sanacija gospodarstva, ki problem navidezne zaposlenosti rešuje tako, da ugotovi presežke in jih prenese na breme države, tudi sama zgolj navidezna?

PUHAR: Najbrž ima vsak med nami svoj komentar na to. Projekt, o katerem teče beseda, ni edini proces sanacije, ki poteka pri nas. S problemi, ki jih povzročajo procesi sanacije v podjetjih, ki se programsko, tržno preusmerjajo, se srečujemo vsak dan. V teh dveh letih je naše ministrstvo interveniralo v 160 podjetjih, letos z ukrepi na trgu dela že v 300. Sodeč po izkušnjah, ki jih imam, teče v teh sto podjetjih ta znani proces le v malo bolj zaostreni obliki, ker se je s tem projektom poskušalo v kratkem času doseči velik učinek, kar pa je, kot vidimo, težko. Odpor, stavke, celo gladovne, so le odziv na poskus, da se problem prestrukturiranja, kamor spada poleg sproščanja presežnih delavcev, seveda tudi iskanje novih programov, reši na kratek rok. Ta pristop je problematičen, se posebej, če ljudje niso bili pripravljeni. Zlasti problematično pa je pri tem prevladovanje enega, niti ne ekonomskega, ampak čisto finančnega vidika, češ če bomo bilanco očistili prevelikega stroška delovne sile, potem bodo stvari v redu. Povsem logično je, da tak, finančno-ekonomističen model, ko je postavljen v življenje, naleti na resistenco, ker je življenje pač živa stvar. V podjetjih so ljudje z vsemi svojimi potrebami, interesi. Mislim, da bi predvsem ekonomisti morali vedeti, da matematično-ekonomski modeli v čistih oblikah v življenju ne morejo živeti in odpori, stavke, celo gladovne, so le živ dokaz tega. Treba je skratka upoštevati, da so v igri ljudje, ki so tudi organizirani, ki hočejo prispevati in tudi prispevajo k reševanju problema. Če ne morejo, pride, jasno, do odpora. Če se ta dejstva upoštevajo že v samem pristopu, potem so tudi odpori manjši.

SVETLIK: Sam bi rekel, da obstajajo računi na kratek in računi na dolgi rok, ter da se žal prevečkrat ravnamo le po prvih. V tem smislu se mi zdi simptomatično, da je bil prvi ukrep sklada ugotavljanje presežkov, ne pa iskanje novih programov za kadrovskega potencial, ki ga podjetja imajo. Ko smo v začetku organizirali animacijske seminarje za strokovne skupine iz tih sto podjetij, ki naj bi se ukvarjale s pripravo programov reševanja presežkov, smo med temi ljudmi zaznali veliko demoraliziranost, brezizidnost. Zdag se skoz projekta – žal smo jih doslej, potrjene od upravnih odborov, dobili iz manj kot 30 podjetij – že razkriva kreativnost pri razpletanju tega problema. V prispelih programih se daje velik poudarek aktivnim oblikam reševanja prezaopustitve, kar nas je prijetno presenetilo. Tam, kjer je prišlo do kratkega stika med novim lastnikom in menedžmentom, pa najbrž takega produktivnega reagiranja ni.

GLAZER: O teh 30 konkretnih primerih je treba reči še to, da so bili socialni programi, ki jih zdaj obravnavamo, zvečinoma pripravljeni že oktobra, novembra. Ko jih vodje skupin iz podjetij na sami obravnavi ažurirajo, navajajo celo vrsto aktivnih oblik kadrovskega prestrukturiranja, ki jih pred dvema, tremi meseci se niso videli ali predvideli. To seveda samo potrjuje trditve dr. Svetlika.

ČEHIĆ: V TVT smo se lani, do julija, na novo zaposlili 278 delavcev, v glavnem celo na neproduktivnih delovnih mestih, kljub veljavnemu sklepu delavskega sveta o triletnem moratoriju za zaposlovanje. To je dokaz, da kadrovski vidik poslovanja pri nas ni deloval. Program proizvodnje in remonta tirnih vozil, ki je še lani obsegal 60 odstotkov proizvodnje, se je zaradi izgube južnega trga, kamor smo prodajali tudi do 35 odstotkov proizvodnje, in nedorečene vizije slovenske države na področju prometa, skril. Na vse to smo se počasi odzivali, saj smo denimo šele tri mesece po ukrepu mednarodne skupnosti o preprečitvi izvoza v Srbijo, pričeli usposabljanje na bavnih in komercialne referente za druge trge. Zdag je vzdušje že drugačno, saj med delavci kroži krilatica: ni države, ni boga, ni partije, ni TVT, je le nov projekt, in tisti, ki smo v njem, se bomo morali znajti sami. Nekateri so se že izpostavili s svojimi idejami, ampak mnoge možnosti, ki so bile tu že navedene, smo mi žal že zamudili. Zdag smo v fazi evidentiranja idej, ki jih je treba še obdelati. Pri tem seveda največ računamo na zaposlene, čeprav smo v TVT že prišli tako daleč, da mnogi napovedujejo, da je agonija delavcev, ki so pristali v Externi, le odložena, da bo ta

družba prej ko slej odpisana, ljudje pa na zavodu.

PUHAR: V jok me spravi, ko nekdo reče: zdaj imamo toliko in toliko presežnih delavcev, imeli pa jih bomo še toliko, in iz zvena povedanega slišim, češ nekaj smo že naredili. Smo pri nas res še tako daleč, da že to pojmujejo kot rezultat? Miselnost bo treba obrniti na glavo. Za rezultat sanacije štejejo le novi programi, nova delovna mesta. V TVT niste veliko zamudili, ker pač pred letom 1990 niste mogli računati, da boste polovico prometa izgubili. To, da smo izgubili 40 odstotkov trga, je za Slovence veliko. Rešitev za podjetja, ki imajo polovico delavcev preveč zaradi izgube trga ali nepravilnih artiklov, ki na novih trgih pač ne gredo, ni v odpustanju, temveč v novih programih. Če se bomo samo preštevili, koliko nas je preveč, si ne znam predstavljati, kako bo ob 450 tisoč upokojenih in 118 tisoč brezposelnih češ čas. Brezposelnost ne narašča samo zaradi teh sto podjetij, ki jih je prevzel sklad, v katerem se je pravzaprav nagnetlo predvsem tisto, kar je najbolj problematično. Ministrstvo bo skušalo čimbolj široko spodbuditi prestrukturiranje kadrov, nastajanje novih programov, samozaposlovanje, čeprav je proračun škrt, in več težav ko bo v proizvodnji, bolj škrt bo. Tega, da bi poskrbeli samo to, da bodo ljudje, ki nimajo dela, leto, dve sedeli doma in po sistemu »znajdi se« nekako

Z leve proti desni: Enver Čehić, Jožica Puhar, Jože Glazer, Judita Ledič in dr. Ivan Svetlik.

Kakšno usodo torej pripisujete projektu, ki se ga je lotil razvojni sklad?

SVETLIK: Nisem kvalificiran, da bi ocenjeval Korzetov projekt. Rečem lahko samo to, da bo ne glede na to, kako se bodo iztekli programi, ki zdaj tečejo v teh podjetjih, za ljudi, ki nimajo dela, treba poskrbeti, da bo treba v vsakem primeru zanje najti programe. Zato se mi zdi, da na del programa ni zamen in da tudi ni neuspešen v zamisli, ki jih doslej prinesli iz podjetij v smislu iskanja možnosti za zaposlovanje in prezaopustevanje odvečnih delavcev. Res je, da je v Sloveniji pre malo, kar bi iskanju vodstvenega kadra za svoje podružnice pri nas v veliko večji meri uporabljali konsultantske storitve. Verjamem, da bo ravno izkušnja, ki jo na kadrovskem področju v naš prostor vnajajo tuje firme, vplivala na drugačno vedenje tudi v naših podjetjih. Verjamem, da presežkov tega kadra ni, vprašanje je, kako jih iščemo, izbiramo in motiviramo.

LEDIČ: Nadaljevala bi z motivacijo. Mislim, da je treba opustiti prakso, v kateri je grožnja z odpustom glavni motivacijski dejavnik, v kateri se zaposleni obravnavajo kot objekt, ne pa kot kreativen subjekt, ki lahko veliko pripomore k reševanju podjetja. Tudi tisti, ki ostajajo, lahko s svojimi idejami pomagajo tistim, ki se v določenem trenutku pokažejo kot presežek. Menedžment je vsekakor treba izobraževati prav na tem področju.

GLAZER: Naša skupina je ob projektu razvojnega sklada dosegla vsaj to, da so ljudje, ki so v teh podjetjih odgovorni za kadre, spoznali, da kadrovske prestrukturiranje ni zgolj preštevavanje koliko ljudi je v firmi preveč, temveč da gre za proces, ki ga ni mogoče opraviti čez noč. Spodbudilo je tudi to, da je vsaj v večini podjetij, prišlo do realne strelitve glede tega, kdo lahko in mora rešiti problem prezaopustitve. Tisti, ki še vedno pričakujejo, da bo namesto samih zaposlenih te probleme rešili neki sklad, neko ministrstvo, pa se bodo z grenkim spoznanjem, da se je treba zanesti predvsem nase, še čakajo.

PUHAR: Z vidika kadrovskega prestrukturiranja in socialnih programov bo projekt vsaj poučen, če že ne bo maksimalno učinkovit. Menim, da kratkoročno z njim ne bomo dosegli rezultatov, ki so jih nekateri pričakovali. Če pa bodo stvari utirjene na daljši rok in seveda pod pogojem, da bodo ljudje, ki delajo v skladu sodelovali z drugimi ter v duhu sodelovanja uspeli pritegniti k sanaciji tudi ekipe znotraj podjetij, se pravi, če bo ekonomski in kadrovski vidik prestrukturiranja tekel hkrati, bo projekt na koncu dal rezultate. Osebnim mislim, upam celo, da se bo iz tega primera marsikdo pri nas česa naučil. Mnogi namreč še vedno mislijo, da trda tržna ekonomija pomeni tudi to, da ljudi, ki jih ne potrebuje več, enostavno vržeš na cesto. Tisti, ki tako mislijo, bodo kmalu ugotovili, da to ni res, da nikjer v svetu te reči ne potekajo več tako, da si scen, znanih iz zgodnjega kapitalizma, nikjer ne privoščijo več. Prav zdaj mednarodna organizacija dela sprejema posebno konvencijo, ki govori o posebnih pravicah in potrebah delavcev v primerih bankrotov. In nenazadnje, če so se v svetu tudi politike, ki so donedajna zagovarjale uporabo trših pristopov reševanja krize medtem zmečale, se to ni zgodilo zaradi socialnega romantizma politikov, pač pa zaradi spoznanja, da je tudi ekonomsko gledano človeka bolje pritegniti, ga »vpreči v svoj voz«, kot pa poskušati rezultate doseči z represijo.

Slava Partlič

DRŽAVNEMU ZBORU IN PRENOVLJENI VLADINI A POT

Časi za genije, genijev ni

Koalicija treh največjih strank je sklenjena in prenovljena vlada potrjena. S tem prihajamo do ponovnega poskusa, da bi Slovenija prišla iz krize. Popravne-ga izpita ne bo, neuspeh bi pomenil katastrofo za državo in za državljane.

Če poskušamo prikazati glavne značilnosti razvoja v Sloveniji v zadnjem času, lahko ugotovimo, da je bilo sprejetih nekaj usodnih odločitev. Največje posledice bo imelo uničenje jugoslovanskega trga, kar je bilo res napravljen odločno in hitro, vendar neprimerno. Nacionalizem na koncu vedno udar po lastnem ljudstvu. Nikoli ne bomo vedeli, ali bi bilo tak tok dogodkov mogoče preprečiti. Morda je bil razpad res neogiben, vendar to potem seveda pomeni, da bo nekot neogiben tudi razpad Evropske skupnosti, ker bodo zaradi ekonomske ali drugega krize prišli v Nemčiji ali kje drugje na oblast nacionalisti Haidingerjevega tipa. Če je tako, potem moramo v Sloveniji računati tudi s tako možnostjo razvoja in se zavedati, da je sedanja kriza majhna proti temu, kar nas še lahko čaka.

Jugoslovanski trg je razpadal postopno, zadnji sunek smo doživeli v lanskem drugem kvartalu, ko je prišlo do vojne v BiH. Do ekonomske blokade Srbije in Črne gore, do uvedbe carin na Hrvaškem. Z njim je Slovenija izgubila še okoli 100.000 delovnih mest. Zanimanje za investicije v Sloveniji je v zahodni Evropi skokovito upadlo. Saj dvomilijonski trg zanje ni zanimiv kot proizvodni tržni ali storitveni center. Iz gospodarstva smo postali hlapi, ki iščejo trg in delo. Slovenski politiki so začeli govoriti o prevelikih kapacitetah naših tovarn in iskati rešitev v obrniti, turizmu in družinskih kmetijah. To je seveda govorjenje v silo, saj so naše proizvodne kapacitete v zahodnoevropskem merilu med manjšimi in žal tudi med najbolj zastarelimi. Zato taka usmeritev pomeni vračanje v preteklo obdobje, ko je bila struktura našega gospodarstva res taka. Sedanje stanje pomeni kasasoma tudi zoženje politične suverenosti, izseljevanje najbolj sposobnih ljudi in revščino tistih, ki bodo ostali.

Kot je bilo pričakovati, se je zanimanje mednarodne javnosti za Slovenijo po priznanju zmanjšalo, in ostali smo šam s sabo in s svojimi problemi. Zelo težko bo kdo od naših voditeljev prišel do pomembnejših politikov Evrope in sveta. Zanimanje bomo zbuvali samo se pri naših sosedih, ki imajo z nami različne načrte. Dr. Tudičan jih je prav v zadnjih tednih jasno pokazal. Pripravljen je, da smo Slovenci skupaj s Srbi držali Hrvaško v past, s tem položajem dobro služili in omogočili Srbom vladanje. V skladu s to teorijo sedaj Srbom ponuja Hrvaško kot nadomestilo Sloveniji. Sožitje med Srbi in Hrvti bi omogočalo držati v rokah Muslmane in Albance. Hrvti bi izkoristili svoje predelevalne zmogljivosti, Srbi bi lahko vladali na svojem delu Jugoslavije. Iz tega izhaja tudi Tudičanova politika do Slovenije v gospodarskem (trgovinski sporazumi, carine) in v političnem pogledu (zaostrovanje odnosov na mejah, minimiranje medsebojnih stikov).

Avstrija se je Jugoslavije bala tako v političnem kot tudi v ekonomskem pogledu. Razpad Jugoslavije ji je pomenil olajšanje zaradi grozeče nevarnosti politično različne in ekonomsko močne sosedice. Sosedji v preteklih desetletjih niso veliko vlagali v Slovenijo. V zadnjih dveh letih so se investicije avstrijskih družb hitro povečale in na Dunaju s simpatijo govorijo o deseti avstrijski provinci. Te ideje imajo svojo ekonomsko podlago. Samo okoli tretjina slovenske industrije se bo z večjimi ali manjšimi težavami uveljavila in obdržala na svetovnem trgu. Druge, zlasti večje tovarne, bodo ostale brez dela in jih bo prej ali slej mogoče kupiti za simbolično vrednost. Slovenija na drugi strani pomeni s svojimi dvema milijonoma prebivalci realno možnost za večjo zasadenost kapacitet avstrijskih podjetij. Naša podjetja lahko prevzamejo njihovo umazano in energetsko požrešno industrijo (celulozo, papir, usnje, aluminij), naše nizke plače so primerne tudi za delovno intenzivno proizvodnjo. Pogoj za tak scenarij je, da se mu ne bomo upirali, da bomo tujcem omogočili večinsko lastništvo, da ne bo stavk, nedisciplin, zahtev po visokih plačah in visoki javni porabi. Sicer nam bodo obrnili hrbet in investirali pri Madžarih, Čehih ali Slovakih.

Italijani so začeli poslušati svoje irendentiste, ki zaradi razpada vzhodnega bloka in zaradi težnje severne Italije po konfederaciji dobivajo čedalje večji pomen. Ugodni pogoji bodo prej ali slej premamili italijanske politike, da posežejo po priložnosti, ki se jim ponuja. Srbija jih spodbuja k temu in rimski politiki se na snubljenje odzivajo. Revizija osimskih sporazumov je realna startna točka. Pritisk bo šel v prvi fazi na vrnitev lastnine po belgijskem Istranom, v podporo Unije, v gospodarske investicije in odkupovanje propadlih podjetij. Avstriji imajo tu težji položaj, zato poskušajo naj-

prej doseči priznanje nemške manjšine in nato bodo skušali doseči vrnitev zaplenjenega premoženja njihovim državljanom. Šele ko bodo sosedji prevzeli v roke najvažnejše gospodarske sektorje, bo mogoče odločen političen pritisk. Da obe državi s Slovenijo nista iskreni, se bo v začetku videlo samo v nespremenjenem odnosu do slovenskih manjšin v Italiji in Avstriji.

Madžari so ekonomsko šibki, zato bo z njimi v prihodnosti najlažje sodelovati. Ko bodo postali ekonomsko močni in politično vplivni, bodo lahko imeli enake notranje težave zaradi svojih manjšin v Romuniji, Slovaški in bivši Jugoslaviji, kot jih imajo zdaj Srbi.

Slovenski politiki so se v teh razmerah obnašali precej nespretno. Privolili so v dvostransko obravnavanje manjšin z Avstrijo in s tem na revizijo državne pogodbe, na ponovne pogovore o osimskih sporazumih, za naše manjšine niso dosegli ničesar. Škodljivo je bilo sklepanje vojaških sporazumov s sosedji in koketiranje z Natom. Slovenija se bo političnim priistom težko upirala, ker za to nima zadostne vojaške in ekonomske moči in ker v majhnem narodu ni mogoče najti dovolj uspešnih politikov, ki bi parirali večjim državam v sosedstvi.

Zato je treba vzpostavljati ekonomsko moč, investirati v tujce trge in pazljivo sprejemati tuj kapital. V mednarodnih odnosih moramo uveljavljati interese malih narodov, ki so sedaj zastopljeni in omogočajo razvoj v smeri novih konfliktov. Mednarodno pravo mora izdelati učinkovite obrambne mehanizme pred redno vnikajočimi nacionalizmi in drugimi skupinskimi ideologijami v zgodnji fazi, razviti metode fizičnega onemogočanja njenih nosilcev. Potrebna je sistematična vzgoja za nenasilno reševanje konfliktov in stropno reševanje medsebojnih odnosov.

Ekonomski odnosi

Uzakonjen način privatizacije podjetij se bo v političnem in ekonomskem pogledu izkazal za pogubnega. Gre za odnisk od zadržanjskega koncepta gospodarjenja, ki edini omogoča preživetje žepni državi. Slovenci bodo lahko kupili le simboličen delež družbenega premoženja, za več nimajo denarja. Največ interesa bo v sosednjih državah, tudi izprane Hrvaške (spomnimo se na Elan), pri srbskem in albanskem kapitalu. Od države bo odvisno, koliko premoženja bo dovolila kupiti tujcem. Država se temu ne bo dolgo upirala, ker ob izgubljenem trgu ne bo imela dovolj sredstev za široko-potenzno zastavljen nacionalno državo kot zvest posnetek velikih držav. Spomnimo se, kako hitro je prodala množično in trdno tobačno tovarno, da bi prišla do deviznih rezerv. S privatizacijo velikih družbenih podjetij in z nastajanjem manjših zasebnih

podjetij se bo sorazmerno zmanjšal priliv v državno blagajno. Država, ki se trenutno rešuje z večanjem javnega dolga, bo v naslednjih letih prisiljena pospešeno prodajati družbeno premoženje in koncesije, da bi preživela javni sektor in državno birokracijo. Ko bo prezadolžena država porabila še prihranke prebivalstva, bodo začeli politično diktirati (tuji) lastniki kapitala. Takrat bodo radikalno zmanjšane družbene dejavnosti, zlasti zdravstvene in izobraževalne možnosti, pravice upokojenčev in socialnih podpirancev.

Sedanji način privatizacije že kaže pomankljivosti v tem, da se zaposleni počutijo kot najeta delovna sila. Sindikalni voditelji in ustavno sodišče ne razumejo dogajanja — razni Kmetiči, Melanški in podobni aktivisti pospešujejo propadanje gospodarstva. Kolektivne pogodbe so prelevale kapital v plače že pred očeptitvijo od Jugoslavije. Razpad jugoslovanskega trga, recesija v Evropi, naraščajoča brezposelnost in pretirano število upokojenčev imajo dimenzije vojne, torej višje sile, ki spodbijajo temelje naše ekonomske in politične samostojnosti.

Kako bo v teh okvirih ravnala nova oblast? Sklenjena koalicija in velika podpora v državnem zboru bosta odločanje prenesla iz skupščine v vlado. Krščanski demokrati lahko pritegnejo bavarski in avstrijski kapital. Kriterij za vlaganja naj bo manjšinski delež tujega kapitala v podjetjih in s tem partnerski, ne gospodarski odnos sosedin. Nemci niso naši neposredni sosedji in so bili najboljši gospodarski partnerji, zato moramo ravnati tako, da svojega odnosa ne bodo spremenili. Liberalni demokrati imajo manj možnosti za pridobivanje investitorjev, zato so tudi sprejeli koalicijo s krščanskimi demokrati. Pri tem bo vlada morala opustiti sedanjo ekonomsko solo, ki temelji na Markovičevem modelu tržnega tečaja ob hkratni hitri rasti cen in se hitrejši rasti plač. Zdi se mi, da dr. Drnovšek podcenjuje nevarno razhajanje plač, tečaja in cen, da ne vidi nevarnosti tujega kapitala. Dr. Kračun daje za primerjavo deleže nemškega kapitala v Avstriji ali ameriškega kapitala v Nemčiji, miži pa pred nekaterimi zgoraj omenjenimi dejstvi in pred neprimerno uspešno politiko Švice, Singapurja in Tajvana.

Ali je možna rešitev iz navedenih zank in pesti? Možna je, vendar je malo verjetna. Pomagala bi nam samo odlična gospodarska in zunanja politika, če bi nas vodili ministrski geniji. Žal je velika gotovost, da nas vodijo nadpovprečno sposobni ljudje dvomilijonske skupnosti. Jugoslavija je propadla, ko je doživela nekaj zaporednih slabih let, Slovenija bo zaostala, če tudi tretja vlada ne bo uspešna. Gospodarsko je bila tudi Drnovškova vlada neuspešna. 17-odstotno znižanje proizvodnje ima seveda zgoraj navedene objektivne vzroke, vendar pomeni gospodarsko katastrofo. 132-odstotno povečanje plač ob 90-odstotnem zvišanju cen je napaka, v kateri se je prihranek, ki izvirja iz znižane inflacije, prellil v plače. 62-odstotno znižanje vrednosti tolarja pomeni manjšo zunanjetrgovinsko menjavo, ki se bo pokazala v naslednjih mesecih s ponovnim padcem proizvodnje, zaposlenosti in presežka v mednarodni menjavi ali s ponovno inflacijsko spiralo. Čeprav je del krivde na prejšnji skupščini, vlada ni znala izkoristiti možnosti, ki ji jih je imela. Bila je premalo pripravana v tako politiko, premalo inventivna in hitra pri iskanju rešitev, premalo odločna in vztrajna pri izvajanju svoje politike. V tolažbo nam

je lahko to, da bi bile druge možne vlade še slabše.

Po letu dni priprave vlada sprejela idejo vključitve v srednjeevropsko ekonomsko integracijo kot prehodne zveze na poti vključevanja v Evropsko skupnost. Za nas je to najboljša rešitev, vendar je intenzivnost prizadevanj prenizka. Naš interes bi moral biti, da se vključimo v višegrajsko trojko že 1. marca letos. Čebe, Madžare, Poljake in Slovače bi morali pripravi, da je potreben skupen nastop proti zunanjim partnerjem. Od Evropske skupnosti bi morali zahtevati, da spodbuja investicije v modernizacijo kapacitet za potrebe tega 60-milijonskega trga in uravnotežene zunanjetrgovinske menjave, ne da bi za to zahtevala prekinjanje trgovinskih vezi med članicami. To je za vlado izredno težka naloga, saj so vse druge države večje in manj ogrožene od Slovenije. Če ES ne bi privolila v tak aranžma, je treba rešitev iskati v večjem povezovanju z ZDA ali v vzhodnoazijski državi.

V Sloveniji je treba pripraviti celovit načrt povečanja izvoza in akumulacije kapitala ob radikalnem znižanju osebne in javne porabe. S tem sta povezani devalvacija in ali polovično znižanje popračnih plač in popojnin. Povečevanje cen je mogoče krotiti z obsegom uvoza in v višino uvoznih dajatev, plače z odpravo sistema nesolventnega poslovanja in izplačevanja plač nad zajemčnimi ob izgubih. Plače zaposlenih in se posebej direktorijev je treba vezati na dobiček, izvoz in rast prodaje. Premije naj se izplačujejo šele po opravljenih realnih obračunih. Lastniška zakonodaja omogoča, da država prevzame večino v upravnih odborih monopolnih organizacij. Javnemu sektorju, upokojenecem in monopolistom lahko država plače in pokojnine zamrzne.

Javna poraba

Stroške javnega sektorja je treba znižati za petino. Del tega je mogoče napraviti z znižanjem plač, del je strukturne narave in zahteva organizacijske in kadrovske spremembe. Pot v to smer pomenijo koncesije za isti obseg dela in s tretjino nižji stroški, plačevanje po opravljenem delu, primerjave z mednarodnimi standardi učinkovitosti in kvalitete dela. Državna uprava je premalo usposobljena za vodenje države, zato je potrebno učinkovito usposabljanje zaposlenih, selektivno odpušcanje manj sposobnih in zaposlovanje najboljšega dela mlade generacije, pomoč univerz in institutov. Dvomilijonska davčna in privatizacijska politika skuša prebivalstvo pobrati prihranke in jih nameniti za potrebe države. Predvsem dosledna odmera in izterjava davkov na dejavnost bi morali znatno znižati obdavčenje plač. Davka bi morala biti oproščene investiranje in reinvestiranje, tudi večji del dohodnine naj bi bilo mogoče z davčnimi olajšavami vlagati v investicije.

Državni zbor je slabo začel svoje delo. Sebično in v nasprotju z duhom zakona o poslancih je oblikoval elitni dvig plače in hkrati znižal plače za druge dobitnike proračuna. Ni mogoče pričakovati avtoritete zbora in odpovalovanja državljanov, če ima oblast seča višja merila. Osnova za plače in mehanizem zniževanja bo morala biti enaka, ki ga imajo vsi funkcionarji in delavci v državni upravi, zaposleni v javnem sektorju in gospodarstvu. Sedanje zvišanje smo jim državljanji pripravljali priznati na koncu mandata, če bo realni družbeni proizvod takrat enak onemu iz leta 1988.

Začasni proračun je renoimiran z rastjo drobnoprodajnega cen namesto s tečajem tolarja. Sprejem odlokov o prispevkih za zdravstveno in pokojninski zavarovanje pomeni skupaj s prostovoljnimi zavarovanjem večanje javne porabe in je v nasprotju s politiko dobrega gospodarjenja. Poslanci so sprejeli oba odloka brez kakršnihkoli izračunov in analiz. Prav tako so naredili napako v davčni zakonodaji, saj niso hkrati z zvišanjem davkov na premoženje znižali davkov na plače in za (re)investiranje. Na samem začetku je treba poslanecem in ministrom javno in odločno povedati, da odgovorjajo za rezultat, da morajo Slovenijo potegniti iz krize. Popravni izpit imajo pri odločanju o proračunu, za katerega mora biti dovolj časa v dvofaznem postopku. Vlada in državni zbor bosta morala upoštevati pripombe strokovnjakov, javnosti in državnega sveta.

Dr. Peter Glavič

NOGOMET IN VOJNA

General bo skočil

Ameriški CNN je pred tedni v eni izmed vojnih reportaž iz Bosne prikazal slikovni material z enega izmed sarajevskih dvoršč, na katerem so fantiči med prekinjivjo napadov veselo igrali nogomet. Reporter se seveda ni mogel načuditi vsemi bosanskih dečk, saj so se za mnoge take pustolovske igre že končale z najbolj tragičnim razpletom: hudimi poškodbami ali celo s smrtjo.

Na tem prostoru okrog športnega središča Skenderije so bile — še predno je Sarajevo postalo veliko mesto — travnate planjave, na katerih so mladi Bosanci igrali na male grole od jutra do mraka. Scena je menda spominjala na brazilsko Copacabano, tu so se rodili vsi največji asi sarajevskega nogometa: Asim Ferhatović, Mirsad Fazlagić, Fikret Mujkić, Safet Sušić, Ziad Arslanagić, Haris Skoro, Mehmed Baždarević... Se predno so ti veliki nogometni virtuozji postali znana evropska imena, so se njihove poti razšle: eni so prestopili k Željezničarju na Brčevici na enem bregu in drugi k Sarajevu na Koševu na drugem. Danes sta to dve znani vojni prizorišči, na katerih je nogomet zaradi ostrorelcev in granat povsem izumrl. Na Koševu ni več prostora za deške igre, prelepi štadijon, ki so ga obnovili za zimске olimpijske igre leta 1984, je danes pokopališče. Mrtve so začeli pokopavati na pomožnem igrišču, toda zmanjkalo je prostora in pogrebi so zakopali tudi na glavnem igrišču, kjer so nekoč odigrali številne velike tekme. Na Koševu je danes pokopanih 2900 žrtv vojne, tu se dolgo ne bo nobene nogometne predstave.

Vezi bosanskega in slovenskega nogometa so prepletene že čez desetletja. Slovenska nogometna publika nikoli ni bila posebno naklonjena tujcem, četudi so bili med njimi taki nogometni umetniki, kakšen je bil na primer Vojvodinec Radosav Bečejac. Bosanci so bili nekakšne izjeme, oni so aplayce za Bežigradom doživljali v povsem različnih časovnih obdobjih. Ljubljanski navijači so ploskali bosanskim pionirskim »legionarjem«: Ziadu Arslanagiću, Kasimu Kokotu, Mahmutu Kapidžiću, Niazu Kulenoviću in njihovim naslednikom Mehmedaliju Šišiću, Mehmedu Baki, Jasminu Hajduku, Branku Bošnjaku... V zvezi z Olimpijimi Bosanci je do danes obveljalo pravilo: oni nikoli ne razočarajo. Težko je najti izjemo, ki bi potrjevala to pravilo. A vendar: to je bil Tarik Hotić, ki se mu pred slabima dvema desetletjema ni uspelo uveljaviti za Bežigradom, potem pa je napravil sijajno kariero v Belgiji, na Nizozemskem in v Turčiji. »Da, to so bili pošteni borci. Z njimi nikoli ni bilo nobenih problemov, nanje si se lahko zanesel v vsakem trenutku. Igral sem z mnogimi Bosanci, eni so bili mojstri, spet drugi »fighterji«, njihova skupna značilnost je bila poštenost. Na igrišču so hoteli vrniti tisto, kar jim je dala Olimpija. S Srbi. Črnogorci in Hrvti pa ni bilo vselej tako. Pobesali so denar in se malo menili za nadaljevanje. Pač, bile so tudi izjeme, toda generalno gledano: Bosanci so bili v primerjavi z vsemi drugimi prisilili veliki poštenjaki,« pripoveduje danes eden največjih nekdanjih slovenskih nogometnih zvezdnikov Vili Ameršek.

»In tako je tudi danes, pogledajte tega našega Hadžialagića. Dobro igra in bojuje se za našo Olimpijo, kot da v sebi ne bi nosil tragedije Sarajeva. Porušili so mu vse, kar je imel, doma ima begunce, toda on stiska zobe in igra,« pravi Vili Ameršek o najboljšem legionarju današnje Olimpije, Edinu Hadžialagiću, ki je nekoč igral za oba sarajevska kluba Sarajevo in Željezničar, potem pa je med neuspešnim transferjem v Kar. ko vojni plamen še ni zajel Bosne, ostal v Mariboru, od koder ga je potem lani zvalila Olimpija.

Kako se počuti nogometni legionar, medtem ko njegova domovina krvavi? »Ni lahko. Nogomet je moj poklic, poskušam se kar najbolj razbremeniti, ne mislim na Sarajevo... Včasih ne gre.

Dovolj je samo pogledati poročila, ne tista iz Sarajeva, ampak iz Zeneve ali New Yorka. Ko zagledam tega Karadžića, ki ima v sebi nekaj živalskega. Dobro se pozna. Ko sem pred dobrimi desetimi leti igral za Sarajevo, je bil ta zločinec klubski psiholog.

Tedaj je deloval kot kar normalen človek, sicer pa, tedaj je bilo vse normalno. Nogometni profesionalci se med čakanjem na tekme radi pošalijo na račun koga, ki ni ravno polnopravni član kolektiva. Karadžić je bil idealen tip za »tarčo« grobih šal, ob njegovih seansah, v katerih je hotel blesteti tako kot mi na igrišču, smo se mu za hrbtom posmehovali. Nas najboljši igralce Pašić na primer z njim ni hotel sodelovati. Karadžić nam je na primer ukazal, naj zapremo oči in si zamislimo položaj za gol, medtem pa je opazil, da ima Pašić odprte oči. »Kaj je s teboj, zakaj gledaš?« Pašić ga je odpravil na kratko: »Jaz sem že zabil tri gole.« Take šale mu niso bile všeč, izpadel je »budalo«, on pa je hotel biti avtoriteta. To mu je uspelo šele na Palah,« objuja svoje spomine na rojstno mesto Edin Hadžialagić.

Prvi Olimpijin legionar že od maja lani ni mogel vzpostaviti nobenih stikov s starši, po zadnjih vestih pa ve, da sta mati in oče še živa. Sestra z družino je ubežala še pravi čas, zdaj zanjo skrbi Edin. Prek zagrebških zvez pa v stanovanju Hadžialagićevih prihajajo tudi ugodnejše vesti od tistih, ki so povezane s Karadžićem. Prenajajo jih predvsem nogometaši, ki igrajo na Hrvaškem, v Sloveniji in drugod po Evropi, da bi zaslužili marke, ki za sorodnike lahko pomenijo preživetje. Vesti iz Mostarja, ki ga je kot komandant mestne obrambe pred Srbi ubranil nekdanji nogometaš Veleza Jadranskega Topić, so veliko bolj verodostojne kot sarajevske. »Moji prijatelji Banić, Muzurović in Fazlagić, nekdanji odlični igralci, so med najbolj izpostavljenimi branili Sarajeva. Med premoni vojnih operacij se kujejo tudi nogometni načrti: v začetku marca naj bi reprezentanca BiH v Zagreb igrala s Hrvaško. Dokler obstaja vera v nogomet, je tudi upanje za rešitev in obnovo Sarajeva. Tako razmišljamo Bosanci,« pravi Edin Hadžialagić.

Na slovenskih igriščih bo spomladai zaigralo nekaj novih Bosancev. Ali natančneje Muslimanov, Hrvatov in Srbov. Prihajajo po različnih poteh, ki so zelo tvegane. V Zagrebu je podružnica nogometne zveze BiH, gospod Dinko Mršić izdaja časovna dovoljenja igralcem za igranje po Evropi. »Nimam natančnih podatkov, v Sloveniji jih je med 15 in 20. Za prestopne ne zahtevamo nobenih odškodnin, seveda pa bodo morali tujki klubi za profesionalce plačati odškodnino nekdanjim klubom. Ko bo vojne konec in bo to mogoče,« pravi Mršić. Nekateri poti pa vodijo iz Sarajeva tudi prek Srbije, Črne gore in nato Madžarske. Tako prihajajo bosanski Srbi, med katerimi je menda tudi nekdo, ki so ga opazili med prvim postavljanjem srbskih barikad v Sarajevu. Bi se udeležila vojna med različnimi pripadniki narodov iz Bosne spomladai prenesti tudi na slovenska nogometna igrišča?

»To se ne bo zgodilo. Oni so na drugi strani fronte, na Palah in v drugih blokih. A ti so redki. Je pa veliko dezinformacij, tako so na primer govorili, da je na drugi strani moj nekdanji direktor Svetozar Vujović, v resnici pa z neozdravljivo boleznijo leži v neki francoski kliniki. Bakula in Tarana, moja nekdanja soigralca pri vijoličastih, sodita med moje najboljše prijatelje. Skoraj vsak dan se slišimo.« Tako Edin Hadžialagić zanika možnost mednarodnih nogometnih spopadov na slovenskih igriščih. »Boli me skrbi Sarajevo. Prijatelji in nekdanji evropski as Katalinski mi je pred nedeljo povedal za izjavo generala Mladica, češ da bo po koncu vojne skočil z najvišje zgradbe v Sarajevu in ostal živ. To naj bi pomenilo, da v Sarajevu ne bo več nobene prave visoke stavbe. Ob tem barbarsku sem bil šokiran. Toda to so njihovi načrti, naši pa so drugačni: zmagati z mirom. Tudi prek nogometa, ki med Bosanci nikoli ne bo umrl. Če ste videli tisto sceno na CNN, vam je lahko vse jasno.«

Franci Božič

DOHODNINA IN OSEBNI DOHODKI ALI MEZDE IN PLAČE (2)

Sociala čez »prepovedano« mejo

V tabeli 2 je prikazan naslednji bistven korak za razumevanje pristopa SNA in standardnih kategorij strukture sredstev zaposlenih. Iz naše kategorije »bruto OD in nadomestila BOD« smo izločili bruto nadomestila OD in jih v tabeli 2 vključili med socialne prispevke delodajalca za socialno varnost zaposlenih v stolpcu 6 kot kategorijo »privatne«. V skladu s SNA je med BOD in nadomestili BOD bisvena, vsebinska razlika. BOD je plačilo za opravljeno delo, nadomestila BOD pa so socialni prejemki (social benefits) zaposlenih od delodajalca za odsotnosti z dela (boleznine npr. do 30 dni, poškodbe ob delu in iz dela, pristilni dopusti, nadomestila za delo v skrajšanem delovnem času, ipd.). V tem primeru gre torej za mezde in plače, ki jih delodajalec še naprej plačuje zaposlenim v času upravičene odsotnosti z dela. V to kategorijo ne vključimo nadomestil BOD, ki jih v posameznih primerih zaposlenim plačuje država (npr. boleznine za odsotnosti nad 30 dni, porodniške dopuste, ipd.), saj so to socialni prejemki direktno na račun gospodinjstev (tehnika oziroma organizacija izplačevanja državnih nadomestil lahko vključuje delodajalca kot vmesni člen oziroma izvršila izplačilo socialnih prejemkov za svoje zaposlene — pri nas refundacije nadomestil BOD — v SNA knjižno takšna nadomestila mezd in plač neposredno na račun gospodinjstev kot socialne prejemke od države).

V strukturi sredstev zaposlenih imamo torej dve vrsti socialnih prispevkov delodajalca.

Prvega, »prispevek delodajalca za socialno varnost zaposlenih«, ki smo ga uvedli hkrati s sistemom dohodnine in je obvezno plačilo delodajalca državi za socialno varnost zaposlenih, smo imenovali v skladu s SNA »Actual« oziroma dejanski delodajalec socialni prispevek (Employers' actual social contributions). Drugi prispevek smo imenovali »Private« oziroma zasebni (Employers' social contributions to private pensions and welfare plans), ki glede na sistemske rešitve v tržnih gospodarstvih vključuje tudi druge oblike dejanskih, prostovoljnih socialnih prispevkov delodajalcev za zaposlene na zasebni podlagi: zasebno pokojninsko, zdravstveno in nezdodno zavarovanje ter podobne oblike socialnega varstva delodajalcev za zaposlene. Boleznine in podobna nadomestila mezd in plač zaposlenim s strani delodajalcev so v bistvu »inputirani« prispevki, saj te oblike socialne varnosti niso niti znotraj niti zunaj podjetij organizirane v zasebnih skladih, način knjiženja v SNA pa je zato specifičen. S prostovoljnimi zdravstvenim zavarovanjem, ki smo ga uvedli v letu 1993, je storjen prvi korak oblikovanja zasebnih skladov socialne varnosti zaposlenih.

Z izločitvijo »privatnih« prispevkov delodajalcev za socialno varnost zaposlenih (v našem primeru je ta kategorija enaka inputiranim prispevkom) so v gospodarstvu relativno še enkrat večji kot v negospodarstvu. Te relativne razlike med profitno in neprofitno sfero niso majhne: v tabeli 2 je relativna neto razlika v letu 1991 med gospodarstvom in negospodarstvom (če bi bili »privatne« prispevki delodajalca v gospodarstvu 47 odstotka sredstev zaposlenih, torej enaki kot v ne-

TABELA 2 KATEGORIJE STRUKTURE SREDSTEV ZA ZAPOSLENE 1991–1992 PO SNA
Milijon din 1990, milijon SIT 1991–1992

	Sredstva za zaposl.	Bruto osebni dohodki				Osebn. pris. delodajal. za prejemki soc. var. zaposlenih		Vsi prispevki	
	Skupaj (2+6+7+8)	Skupaj (3+4+5)	Čisti OD	Soc. pris.	Davki (doh.) in naturi	Actual	Private	(4+5+7+8)	
	1	2	3	4	5	6	7	8	
GOSPODARSTVO: področja EKD 01 do 11, brez bank in zavarovalnic									
1990	86775,7	66218,4	36503,6	28566,6	1148,6	9909,4	2445,5	8202,4	
Struktura v %	100,0	76,3	42,1	32,9	1,3	11,4	2,8	9,5	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	55,1	43,1	1,7			46,5	
1991	154109,4	97830,4	59698,7	23601,4	14530,2	20350,5	21615,4	14313,2	
Struktura v %	100,0	63,5	38,7	15,3	9,4	13,2	14,0	9,3	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	61,0	24,1	14,9			48,1	
1992 jan-jun	181123,1	108666,4	63308,2	26828,0	16530,2	28786,7	29593,6	14076,4	
Struktura v %	100,0	60,0	36,1	14,8	9,1	15,9	16,3	7,8	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	60,1	24,7	15,2			48,0	
1992 jan-sept	300437,9	180814,6	108821,2	44471,6	27521,8	44152,8	49951,8	25518,6	
Struktura v %	100,0	60,2	36,2	14,8	9,2	14,7	16,6	8,5	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	60,2	24,6	15,2			49,1	
IND I-IX 92/91	195,0	184,8	182,3	188,4	189,4	217,0	231,1	178,3	
NEGOSPODARSTVO: področja EKD 12 in 13									
1990	18823,4	15491,6	8475,1	6776,0	240,4	1557,7	890,3	883,8	
Struktura v %	100,0	82,3	45,0	36,0	1,3	8,3	4,7	4,7	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	54,7	43,7	1,6			46,7	
1991	32719,0	22979,9	13767,4	5532,2	3680,3	3484,3	4712,8	1542,0	
Struktura v %	100,0	70,2	42,1	16,9	11,2	10,6	14,4	4,7	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	59,9	24,1	16,0			47,3	
1992 jan-jun	41157,9	28361,9	16464,9	6945,7	4951,7	4019,9	7207,4	1568,8	
Struktura v %	100,0	68,9	40,0	16,9	12,0	9,8	17,5	4,7	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	58,1	24,5	17,5			3,8	
1992 jan-sept	66361,1	46233,3	26708,9	11266,3	8348,1	5641,0	11834,5	2562,3	
Struktura v %	100,0	69,8	40,2	17,0	12,6	8,5	17,8	3,9	
Strukt. BOD v %	100,0	100,0	57,7	24,5	18,0			5,1	
IND I-IX 92/91	202,8	201,6	194,0	203,7	226,8	161,9	251,1	166,2	

JÖRG HAIDER

»TRN V SRCU«

Teden, v katerem je dopolnil 43 let, se za predsednika avstrijske svobodnjaške stranke (FPÖ) in vodjo njene parlamentarne poslanske frakcije Jörga Haiderja ni končal po načrtih. Steklenice s šampanjcem, pripravljene za slavlje ob izteku podpisovanja peticije o tujcih, so ostale zaprte.

Čeprav je bil nedvomno razočaran, ker je bilo podpisov precej manj, kot jih je napovedal in pričakoval, pa je bil zmag navajeni Haider že naslednji dan spet v formi. »Tako velik pa uspeh spet ni bil,« je pozdravil množico novinarjev, ki se je zbrala na njegovi tiskovni konferenci. Sproščeno in lahkonogo je deloval tudi v pogovoru za Delo. Večkrat se je nasmehnil, češ kakšna vprašanja postavljate, ob omembi kritičnih mnenj, ki primerjajo njegovo izjavo s izjavami nekega drugega Gornjeavstrijskega, pa je naturalizirani Korošec nemudoma, ob širokem zehanju, dopolnil: Adolfa Hitlerja.

Zna protislovni Haider, za ene »bacil, ki bi ga bilo treba spraviti v karanteno« (podkancler Erhard Busek) ali »nasprotje spoštovanja vredne osebe« (kancler Franz Vranitzky), za svoj, doslej stalno razširjajoč se krog privržencev pa preprosto »naš Jörgl, ta si jim pa upa povedati«, res prenašati poraze ali pa je njegova navidezna neprizadetost le del njegove mojstrsko naštudirane javne podobe? Načrt, da bi bolj ali manj spodletelo peticijo naglo zamenjal z drugo »ksenofobično-populistično« kampanjo – proti evropski integracijski politiki koalicijske vlade – bo verjetno odločilna preizkušnja v njegovi karieri. V stranki je proti njegovemu avtoritativnemu načinu vodenja prvič moč opaziti javni odpor.

Gospod, predsednik, svobodnjaška peticija z dvajsetimi zahtevami vladi v zvezi s problemom tujcev v Avstriji je bila nekaj mesecev glavna notranjepolitična tema. V tem pogledu ste s pobudo nedvomno uspešni. Ste zadovoljni tudi s številom podpisov?

Upoštevanje kampanje proti peticiji, predvsem pritisk na delovnem mestu, kjer so ljudem govorili: Če greš podpisat, boš ob službo! je več kot 400 tisoč podpisov vendarle uspeh. Ne smete namreč pozabiti, da je treba peticijo podpisati javno. Mislim pa, da bosta vladajoči stranki na naslednjih volitvah doživele grdo presenečenje, saj je veliko volivcev jeznih, ker jim je bilo na različne načine preprečeno podpisati peticijo.

ma »private« prispevek delodajalca za socialno varnost zaposlenih v tržnih podjetjih sta bistveno večja kot pa v neprofitnih, večinoma državnih podjetjih. Zato so tudi skupni prispevki delodajalca za socialno varnost zaposlenih v strukturi sredstev zaposlenih v profitnih podjetjih leta 1991 za 4,2 odstotne točke in leta 1992 v devetih mesecih za 3,4 odstotne točke večji.

Milijon din 1990, milijon SIT 1991–1992

	Sredstva za zaposlene skupaj (2+3)	Mezde in plače	Prispevki delodajalca za socialno varnost zaposlenih		
			Skupaj	Actual	Private
1	2	3	4	5	6
GOSPODARSTVO: področje EKD 01 do 11, brez bank in zavarovalnic					
1990	86775,7	76127,8	10647,9	2445,5	8202,4
Struktura v %	100,0	87,7	12,3	2,8	9,5
1991	154109,4	118180,9	35928,6	21615,4	14313,2
Struktura v %	100,0	76,7	23,3	14,0	9,3
1992 jan–jun	181123,1	137453,1	43670,0	29593,6	14076,4
Struktura v %	100,0	75,9	24,1	16,3	7,8
1992 jan–sept	300437,8	224967,4	75470,4	49951,8	25518,6
Struktura v %	100,0	74,9	25,1	16,6	8,5

NEGOSPODARSTVO: področje EKD 12 in 13					
1990	18823,4	17049,3	1774,1	890,3	883,8
Struktura v %	100,0	90,6	9,4	4,7	4,7
1991	32719,0	26464,2	6254,8	4712,8	1542,0
Struktura v %	100,0	80,9	19,1	14,4	4,7
1992 jan–jun	41157,9	32381,7	8776,2	7207,4	1568,8
Struktura v %	100,0	78,7	21,3	17,5	3,8
1992 jan–sept	66361,1	51964,3	14396,8	11834,5	2562,3
Struktura v %	100,0	78,3	21,7	17,8	3,9

Mednarodna primerjava

Zdaj lahko z mednarodno primerjavo preverjamo, ali so in kakšne so naše posebnosti. Zanimajo nas trije sklopi vprašanj v okviru kategorije sredstev zaposlenih: delodajalčevi socialni prispevki, socialni prispevki in direktni davki (dohodnina) iz mezd in plač ter problem sredstev zaposlenih pri proizvajalcih državnih storitev.

Sredstva zaposlenih in delodajalčevi socialni prispevki

V tabeli 4 je standardna struktura sredstev zaposlenih po posameznih evropskih državah

To počnemo že leta. Za vse točke, ki sem jih omenil, obstajajo naši predlogi, ki pa bodisi sploh niso obravnavani – recimo naš predlog, da bi za pospešitev gradnje sprostiti 10 milijard šilingov iz rezervnih skladov stanovanjskih zadrug, o čemer se vlada že več kot eno leto prepira...

... in je prejšnji teden napovedala prvi korak v tej smeri!

Ja, ampak še vedno ni soglasja.

Pričakujete, da bo vaša peticija reforme, o katerih ste govorili, pospešila?

Bomo videli. Peticija mora biti obravnavana v parlamentu in že tam bo marsikaj jasno. Lahko nam dajo le pol ure in nato glasujejo proti. Možno je tudi, da se bodo potrudili in zadevo obravnavali vsebinsko, z željo, da bi se našle rešitve.

V minulih tednih sem imel večkrat vtis, da ste odprli preveč front naenkrat. Zapletli ste se v spor s Cerkvijo, napadli ste predsednika republike, liberalno internacionalno ste poslali k vragu, če smem tako reči, odpisali ste združenje industriancev, svojega finančnega podpornika... Kot da bi bili vsi proti vam. Ta taktika mi ne preveč jasna oziroma se mi ne zdi pametna.

No ja, to se bo pokazalo šele pri volitvah. Zanesljivo je, da so zaradi napadalnega odnosa do peticije mnogim, ki se sami radi označujejo za »superdemokrate«, odpadle maske in da smo se mi samo odzvali na te napade oziroma podtaknili. Nevzdržno je, da v 20. stoletju duhovnih s prizniče pridiga, da bo sleherni, ki bo podpisal peticijo, izobčen. Maske so padle. Veliko ljudi je iritiranih, kajti pritisk nanje je bil hud. Tukaj imam recimo pismo nekega delavca iz Voesta, ki s podpisom potrjuje, kaj se je dogajalo. Kaj takega se je dogajalo samo še v komunističnih sistemih. Če se le popolnoma ne motim, potem bodo prihodnje volitve prinesle veliko presenečenj vladajočim.

Torej se ne bojte, da bi vam denimo spor s Cerkvijo v tako katoliški državi, kot je Avstrija, lahko škodoval?

Ne, sploh ne, kajti navsezadnje se je izkazalo, da skofje niso imeli odklonilnega stališča do peticije ter da so hrup zganjale le posamezne laične katoliške organizacije. To pa je nekaj povsem drugega.

V kampanji niste bili posebej rahločutni pri izbiri besednjaka. O vojnah proti Turkom, o zarotah, posilstvih, postenih in slabih tujcih je bilo slišati od vas. V znamenju podobnega besednjaka se je, če mi je dovoljeno pripomniti, pred nekako šestimi leti v Srbiji začel vzpon Slobodana Miloševića!

Če primerjate naš besednjak z besednjakom naših nasprotnikov, potem smo bili zelo zadržani. Menda se ja sme opozoriti, da je kriminaliteta med ilegalno bivajočimi tujci dramatično narasla. Saj lahko v dnevnem tisku, kjer je na sprednjih, političnih straneh vse lepo in prav, nato v kroniki berete o tujcih, ki preprodajajo mamila, celo azilantih, ki dobivajo avstrijsko denarno pomoč, pa pripadajo organiziranemu kriminalu; berete lahko o dekletih, posiljenih na poti v solo, o tem, da je število umorov naglo poskočilo. V demokraciji pa mora biti dovoljeno reči resnico. Ne gre za splošno obojanje vseh tujcev, marveč za opozorjanje na probleme. To pa je dolgoročno moja moč, kajti ljudje hočejo slišati resnico, čeprav bi jo nekateri radi s silo potlačili.

Vendar po mojem mnenju niti organizirane kriminalne nima v rokah ilegalni tujci, temveč povsem zakonito prebivajoči domačini ali tujci?

Pogovorite se z generalnim direktorjem oddelka za javno varnost v notranjem ministru. Ta vam bo potrdil, da so glavni »izvajalci« organiziranega kriminala iz vrst ilegalno priseljenih tujcev. Organizatorji so seveda dobro situirani in zavarovani ljudje, ki pa izkoriščajo legalce. In za to gre. Če tem skratka ne »damo na voljo« ljudi, ki so nagnjeni h kriminalu, ne bodo mogli tako široko delovati. Problem pa je prav dejstvo, da je Avstrija postala privlačno mesto za organiziran kriminal.

Kar zadeva vaš besednjak, bi vas rad vprašal še o mnenjih tistih vaših kritikov – recimo Hansa Henniga Scharsacha, katerega knjiga o vas gre že desetič v ponatis – ki se jim vaše izjave zdijo včasih dokaj podobne izjavam nekega drugega Gornjeavstrijskega...

Adolfa Hitlerja.

Ja, če rečeva naravnost. Se jezite zaradi tega? Se jezite, če vas omenjajo v kontekstu – z denimo – Schönhuberjem ali Le Penom?

To je že tako pretirano, da ne učinkuje več. Če bi bila kritika resna, bi jo bilo treba seveda tudi resno vzeti, toda to nenehno demoniziranje in v nič vedanje neke osebe, ki se šest let dokazuje z demokratičnimi volitvami uspehi... To se bo uredilo samo po sebi. Demoniziranje pač ne pomaga; bolj nas napadajo, bolj se držimo, kar kažejo javnomnenjske raziskave in volitve.

V zvezi s svobodnjaško »evropsko politiko« je precej nejasnosti. Bili ste navdušeni zagovornik integracije, v zadnjih mesecih pa ste postali edina stranka, ki je proti, kajti zeleni so po vsem sodeč pripravljani na konstruktivno sodelovanje z vlado!

Na to smo pripravljani tudi mi, kajti za nacionalni konsenz v evropski politiki smo bili vselej zainteresirani. Samo vemo ne, v čem obstaja. Do leta 1989 smo bili na evropski liniji, podpisali smo prošnjo za pogajanja... Tudi morate vedeti, da je v našem programu iz leta 1985, torej iz časa pred mojim predsednikovanjem, zapisano, da evropska integracija ni enako današnji Evropski skupnosti in da je FPÖ za evropsko konfederacijo. Torej ne za enotno državo po mastrichtskem modelu, temveč za ohranitev suverenosti nacionalnih držav in pridruženje regionalno strukturo, za kooperacijski sistem. To je naš program, in če hočemo v enotno evropsko državo namesto v konfederacijo, bi ga morali pač spreminiti. V naslednjih mesecih bo o tem vprašanje morala pasti odločitev znotraj stranke. Drugo pa so zadeve, ki bi jih morala pred vstopom Avstrije v skupnost rešiti naša vlada, če nečemo določenih posledic. Recimo z davčno reformo omogočiti kapitalsko krepitev našega gospodarstva, ki ima v primerjavi z evropskimi konkurenti za polovico manj lastnega kapitala; če se to ne bo zgodilo, bo zelo ogrožena naša konkurenčnost. Ali pa na primer blažilni ukrepi za naše kmetijstvo...

... ki jih je vlada že napovedala?

Ja, lani poleti, v tako imenovanem agrarnem paketu bi se po našem prepričanju dalo vprašanje direktnih subvencij preprosto rešiti, toda zaradi nasprotovanja socialdemokratov ni bilo iz tega nič. Vlada, ki tega ne bo storila, pa za članstvo ne bo dobila večine v Avstriji. Brez dvoma, kajti imamo 270 tisoč kmečkih gospodarstev, in če množite s tri ali štiri, dobite število ljudi, ki se s tem problemom identificirajo. In te bomo mi mobilizirali za pritisk na vlado. Potem je tukaj še vprašanje prometnega koncepta itd. Vse to so, kot smo jih mi poimenovali, domače naloge za vlado, brez rešitve katerih ljudem ne moremo mirne vesti priporočiti, naj na referendumu o članstvu v ES glasujejo za.

Z uradnimi avstrijskimi izhodišči za pogajanja, ki so se ta ponedeljek začela v Bruslju, torej niste zadovoljni?

Mislimo, da je vlada prekoračila pooblastila. V parlamentu je namreč dobila pooblastila za pogajanja o članstvu v skupnem trgu, ne obstaja pa sklep parlamenta, ki bi vlado pooblašal, da se pogaja o sodelovanju pri mastrichtskem konceptu. Bilo bi demokracično, če bi si vlada pooblastila za to dala izstaviti – saj imata vladni stranki ja večino. Tako ni storila in zato trenutno ne moremo podpirati vladne integracijske politike.

Torej je z današnjim gledišča moč pričakovati, da boste pred referendumom pozivali proti članstvu v ES?

Ne, tega danes še ni mogoče reči.

Kar zadeva odnose med Avstrijo in Slovenijo, je vaša zadnja izjava, ki jo imam v spominu, stara že približno leto dni. Takrat ste se, če citiram, razburili zaradi »starostniščne zadrlosti, s katero socialisti Kučan« obravnavajo problem starostarstev v Sloveniji.

Tako je.

Bi danes ponovili to oznako slovenskega predsednika? Kaj naj bi po vašem mnenju Slovenija storila za svoje nemško govoreče državljane?

Zdi se mi res nenavadno, da ob nastanku neke države ljudje niso sposobni vzeti na znanje njene zgodovine. Poglejte recimo, Vavla Havla, kako širokosrčno in dostojanstveno je svojim rojakom dejal, da se je treba z bogati tudi s tistimi, ki so bili pregnani, ki jim je bila storjena krivica. In pogledite Kučana, ki je nedvomno priljubljen v naši

državi, pa nima te veličine, da bi dejal: Imamo novo ustavo in z njo moramo poleg madžarske in italijanske zavarovati tudi staroavstrijsko manjšino. To ne bi nič stalo, zaščita teh nekaj tisoč ljudi, ki tam živijo.

Kaj naj bi torej Slovenija po vašem konkretno storila?

Varstvo staroavstrijske manjšine zagotovila z ustavo kot drugima manjšinama, ji zagotovila ohranjanje kulturne in jezikovne identitete ter z zakonom zagotovila finančno oporo manjšini.

In kako mislite, da bi se dalo zanjo organizirati šolstvo, saj ne živi na zaokroženem ozemlju?

Ah, saj si tega sploh ne želijo. Hočejo samo kulturno identiteto, da bi njihova društva lahko ohranjala izročila. To bi bila narodnostna skupnost, ki bi delala najmanj težav, zato slovenskega stališča ne razumem. In povrh naj bi bila Slovenija zainteresirana za dobre odnose z Avstrijo. Nek trn je v našem srcu, tudi pri Stajercih, kajti tudi Krainerja (Josef, štajerski deželni glavar, op. p.) je ta odnos zelo vznejevoljil.

Ker si še naprej želite vrniti v urad koroškega deželnega glavarja, vas moram kajpak vprašati, ali lahko tudi Avstrija za slovensko manjšino še kaj stori ali pa je s tem v zvezi po vašem že vse urejeno?

No, pogovarjamo se recimo o reformi volilne zakonodaje oziroma integracije manjšine v politični sistem. Ta pogovor se je začel pod svobodnjaškim deželnim glavarjem Haiderjem, mano, ki so mi vselej očitali, da v manjšinskih zadevah... V mojem času pa je bilo verjetno za manjšino storjeno več kot deset,

letja prej. Doseženo je bilo bolj sproščeno ozračje in navzlic tuintam različnim pozicijam smo se lahko sporazumevali. Sam sem spodbudil razmišljanje o tem, kako bi se manjšina lahko neposredno vključila v deželno politiko, ustanovili smo urad za narodnostne skupnosti in kongres narodnostnih skupnosti, mesti, kjer je mogoče v stalnem dialogu preverjati manjšinsko politiko. Mislim, da bo v tej smeri treba delati še naprej, kajti po mojem je manjšina lahko zadovoljna šele, ko je tudi politično integrirana. Če ni, potem je v političnem podzemlju in to ni dobro.

Imate občutek, da se je ozračje zaradi razpada Jugoslavije kaj popravilo, da so mogoče odpadli nekateri predsodki?

Odnosi s Slovenijo in Hrvaško so bili zaradi znanih dogodkov okrepljeni, saj je bilo treba pomagati, biti solidarni z ljudmi, ki so bili ogroženi. Mislim, da je trenutek ugoden, toda rad bi dodal, da to ne more biti enosmerna cesta. To pa je ravno tisto, česar se na Koroškem mnogi boje in pravijo: Slovenci bi radi, da bi bilo zanje storjeno vse, sami pa niso širokosrčni do lastnih manjšin. Tisti trn, o katerem sem govoril, bi bilo res dobro odstraniti.

Čemu bi vi v odnosih med Slovenijo in Avstrijo oziroma Koroško še dali poudarek?

No, na gospodarskem področju bi se zadeve gotovo dalo bolj konkretizirati. Kooperacijo med podjetji, sodelovanje pri izobraževanju kadrov, kooperacija pri kmetijski pridelavi in predelavi... Skratka, nedvomno je moč dokazati, da se da iz zgodovine nekaj naučiti.

Vojko Flegar

Foto: Igor Modic

POGOVOR Z DRAGOM JANČARJEM

Zavaljeni v postkomunizem

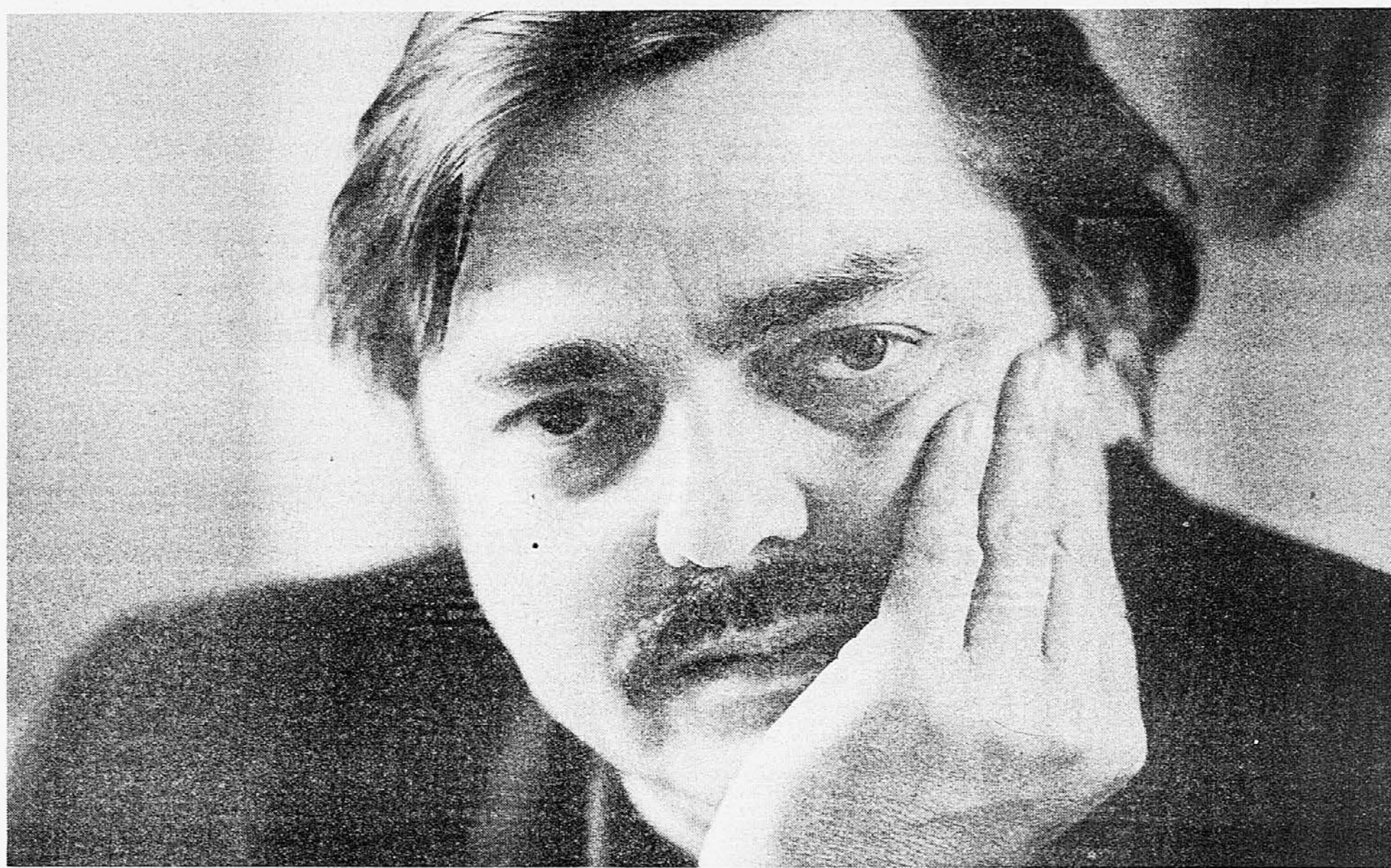

Foto: Tibor Pinter

Ko sem pred dnevi brskal po eni naših javnih knjižnic za vašima zadnjima knjigama, se pravi Razbitim vrčem in Pogledom angela, ni bilo na policah nobene, kar pomeni, da sta v prometu, med bralci. Knjigi gotovo nista zdoma slučajno. In gotovo ste se že sprijaznili z mislijo, da ste zadnjih nekaj let najugodnejši slovenski pisatelj?

S takšno mislijo se prav gotovo nisem sprijaznil. Če bi se, bi se počutil precej mrtvega. Počutim pa se, nasprotno, kot živ del slovenskega literarnega prizorišča.

Toda nenehno vas nekam vabijo, potujete okrog, sedite na raznih okroglih mizah ali jih celo vodite, družite se s pomembnimi evropskimi intelektualci, razlagate in polemizirate, v ustni in v pisni formi...

Na nekem vlaku sredi Nemčije sem prijateljem rekel: Mi smo »Literatur Ekspres«. Vsa ta javna branja, debate, polemike itn. količkaj znanega ali uveljavljenega pisatelja prej ko slej doletijo. To hoče javnost, ustreza založbi (Wieser) ali reviji (Lettre International), tudi avtorju seveda do neke mere, čeprav bi si včasih želel kakšno stvar odkloniti, ampak včasih je pomembno biti zvrven.

Je to pomembno zato, ker je Slovenija zdaj pač v taki fazi, da ne bi bilo pametno odkloniti katerekoli mednarodne priložnosti?

Zdaj ne več. Prejšnji dve leti vsekakor, zdaj pa se mi zdi, da je treba biti navzoč z idejami in seveda s svojo literaturo. Fokus, v katerem je šlo za politična vprašanja Vzhoda, za nacionalizem, se počasi premika. Interes se vrača k literaturi in to je dobro.

Nedvomno ste predvsem pisatelj, sem stejem tudi pisanje za gledališče. Toda težiče vaše ga dela v zadnjih letih je vendarle esejistika, reciva politična esejistika.

Ne bi rekel. Za Razbiti vrč, zbirko esejev, sem mislil, da bo bolj odmeval, kakor je. Očitno so teme, ki jih tam obravnavam, glede na velike centralne probleme marginalne. Ko pa je izšel Pogled angela, torej literatura, je bil odziv precej večji. Kaže, da je publika, zlasti intelektualno-literarna, politike kratko malo sita.

Hotel sem reči, da Drago Jančar v očeh »normalne«, se pravi ne zaprisožene literarne javnosti, ta čas funkcionira predvsem kot tipičen humanistični intelektualci, ki se je znašel na postkomunističnem terenu kot njegov zemljemerec in premisljevalec.

Imam se predvsem za umetnika. Ampak, kaj je to? Ali je to tisto, ko nekdo pri Cankarju vpraša: Oprostite, kaj ste pa po poklicu? Ali pa naj bi bil umetnik, kot nekateri mislijo, talentiran tepec, ki se ne spozna na nič drugega, kot na svoje tuđe stavke in zgodbe! Da, v tem smislu, kot pravite, sem lahko tudi zemljemerec in premisljevalec. Prav umetnik, zlasti besedni, smo čutili partijsko državo kot utesnjenost in nesrečo. Ob politiko se je treščilo povsod, ob ukinitvi literarne revije, v gledališču, v založbah. Odgovoru, ki sledi iz svobodne narave literarne umetnosti, se ni bilo mogoče izogniti. In jaz sem tudi tak temperament, ki včasih sili v nesrečo, Bog pomagaj.

V svojih spisih večkrat pravite, da je postkomunizem podaljšana preteklost. To je čas, ki ga trenutno živimo?

To je natanko ta čas. V zadnjih dveh letih se stvari še niso preformulirale. Na široko smo se zavalili v postkomunističen sindrom, seveda na specifično slovenski način. Elite meči so se znova regenerirale, malo je novih idej in osebnosti; kolikor jih je, so se hitro prilagodile novemu boju za oblast. V bistvu nisimo doživeli tistega, čemur pravi Rudi Seligo, prosto po Cankarju, očiščenje in pomlajenje. Najbrž se to tudi ne bo zgodilo, ker – hvala bogu – tudi revolucije ni bilo. Seveda pa sem si predstavljal, da se bodo stvari hitreje zavrtale.

Imeli smo pač bolj liberalno situacijo.

Seveda, zato je tudi »katarza« povsem medla. Morda je tako bolje. A moj želodec marsikaj slabo prenaša. Prav gotovo nisem revanšist, dobro prenašam različne ideje in različne ljudi, a ko me začnejo bivši partijski aparatchiki učiti demokracije, se mi upre.

Kdo na primer?

Ah, v prejšnjem parlamentu smo od bivših komunistov kar naprej poslušali tirade o demokraciji. Da ne omenjam sodnega sistema, ki je ostal v celoti nedotaknjen. To je eno od najjasnejših znamenj podaljšane preteklosti. Zavedam se vse kompliciranosti in večdimen-

zionalnosti našega preteklega življenja, zato tudi ne mislim, da bi morali izvajati kakšno »dekommunizacijo«. Toda v naši preteklosti je bil človek splašena in nadzorovana žival. V dušah se to stanje noče spremeniti. Tudi to je podaljšana preteklost.

Pred kratkim, še preden je bil novi kulturni minister znan, sem se z znanec pogovarjal o mogočem kandidatu. Med drugimi je padlo tudi vaše ime, sogovornik vas je omenjal v tem smislu, da figurirate kot »neutrале«, a je takoj dodal: pa saj veste, da Jančar ni nevtralen. Sprašujem vas torej in se pri tem zavedam problematičnosti obeh krilnih kategorij: za kaj se pravzaprav imate, za levicarja ali desničarja?

Kaj pomeni danes biti levicar ali desničar? Bojim se, da gre ob koncu stoletja za brezupno zastarele ideologeme. Se tisti Kováčev sonet o delavcu, ki ima srce na desni, da se potem nad njim sklanjajo zaskrbljeni zdravniki, je to dilema čisto dovolj ironiziral. Moji nazori so liberalni in bi v tem smislu lahko rekel, da je moje srce bolj na levi, ampak kaj je spet to? Po vojni je bilo zaprtih 200 duhovnikov. Katoliški ljudje, od izobražencev do kmetov, so bili kategorija drugega razreda ali še slabše. Naj se obnašam, kot da bi padel z Lune samo zato, da mi ne bi kdo očital, da simpatiziram s klerikalci? Seveda nisem nevtralen. Nisem nevtralen do bedakov in zvitihi nasilnikov.

Ena od vaših zanimivejših in precej opaznih javnih gest je bil neavorno izraz podpore, ki ste jo, skupaj z nekaterimi somišljeniki, naslovili na bivšega predsednika vlade Ljudezeta Peterleta ob neuspelem poskusu njegovega rušenja. Tudi sam moram priznati, da sem bil pri vašem imenu v zvezi s tem nekoliko zmeden. Je bila to kulturna ali politična gesta?

»Nekateri somišljeniki« sta Niko Grafenauer in Jože Snoj. Tiste dni je smrdelo po žveplu.

V zraku je bilo obsedno stanje, v medijih je bila ustvarjena atmosfera pogroma. Povsod so črni. Pučnik je malodane isto kot Maček, »Demos-kracija«, »dobro-jutro-revščina, itn. ne da bi se pri tem komurkoli od zaresnih enoumih nasilnikov skrivil en sam las na maziljeni glavi. Da, bila je kulturna gesta, kolikor je bil protest zoper takšno ozračje. In da, bila je politična gesta, kolikor je šlo za to, da ne dobimo spet na glavo enih in zmeraj istih. No ja, danes je že vse drugače. Nič ni več tako, kot je bilo. Če verjete, bi rekli na Stajerskem.

Vaš zadnji spis, ki sem ga prebral (v zadnji številki Nove revije), se mi zdi posebej karakterističen za vaš pogled na literaturo in, najbrž ne pretravam, tudi za vašo globljo orijentacijo v stvarih življenja in sveta. Gre za predavanje, ki ste ga imeli na teološki fakulteti, govori pa, dobesedno, o nemiru človeka in zgodovine. Prav nemir je ena ključnih besed vsega vašega početja; ne nemir kot intarimna kategorija, ki je ponavadi predmet lirike, pač pa nemir kot neka motna zgodovinska substanca, ki bistveno določa tudi človeka, ga usodno aktivira in z njim tudi usodno razpolaga. Vi zagotovo niste pisatelj, ki bi si dajal opravka z drobnimi liricnimi subtilnostmi, zato pa ste pisatelj in dramatik, ki skuša s širokim epskim zamahom in skrajnim posluhom za konfliktnost obdobjevata ta nemir in ga literarno strukturirati. Kaj pravite?

To o nemiru nedvomno drži. Svet vidim kot kaotičen proces, kar je več kot očitno že v Galjotu. Nemir izvira iz nepreglednosti človekove situacije. Teologom tega nisem govoril po naključju. Vera je iskanje mira. Tudi sam ga iščem. Toda živim z nemirni. V nemiru literature. Literatura skuša namreč izraziti ravno človekovo skušnjavo, blodnje, tresljaje srca, formulirati skuša tisto, kar je močno in konfliktno.

V omenjenem spisu tudi pravite, da je »v našem vesolju določena količina zla, ki je implicirana v vsaki dobri zasnovi«. Kaj to pomeni? Kakšen je »metafizični status tega zla? Ali pa gre le za nesrečen splet empiričnih okoliščin?

Če rečem, da hudič obstaja, je to seveda metaforično. Preprosto mislim, da je na svetu določena količina zla, ki si je ne znam predstavljati v snovni obliki – je to »oblak«, pač skupek nevidne materije, ki kroži po vesolju in se pojavi zdaj tu, zdaj tam? A očitno nekako obstaja, saj so vsi poskusi, da bi postal človek dober, propadli. To zlo razumem kot tisti presežek človekove destruktivnosti, ki ga ni mogoče pojasniti zgolj z nakopičenimi socialnimi in političnimi problemi.

Kako to zlo doživljate, kako se vam »daje«?

O tem ne bi rad veliko govoril, ker imam neko mučno skušnjo. Le toliko: vidim ga skozi literarne podobe, nanj se odzivam kot umetnik. V sedanjih bosanskih okrutnostih na primer je mogoče razločiti racionalno-zgodovinski temelj, vemo, zakaj se vse to dogaja, toda intenziteta zla, vsesplošnega puščenja je vendarle tolikšna, da je v vsem nekaj bistveno iracionalnega. Običajno rečemo: kako je mogoče! Pri tem pa pozabljamo, s civilizirano Evropo, ki se danes strašno čudi, vred, da se zo zelo podobne stvari dogajale pred petdesetimi leti.

Rekli ste, da doživljate zlo skozi literarne podobe. V vprašanju se vračam zato, ker so te »podobe« v vaši literaturi silno pomembne, velik del proze in zlasti dramatik je jih poln, le da so narativno in dramaturško »lepo« strukturirane.

Podobe, o katerih govoriva, so me pogosto obiskale v sanjah, najraje v polnu, na meji budnosti. Ko sem pisal Veliki briljantni val-

ček, sem se neko noč sprehajal po Večni poti in podobe krutosti in trpljenja so me v nekem trenutku popolnoma preplavile. – Toda pri meni le ne gre samo za zlo, ampak za dihotomijo dobrega in zlega.

No, zdi se, da slednje vendarle »zmaguje ali vsaj ostaja neka temeljna resnica sveta. Vaša literatura zagotovo nima optimističnega horizonta.

A tudi pesimističnega ne. To mračno razsežnost razvečuje humor. In v najbolj temnih prizorih je navzoč človekov vitalizem, poskus preživetja. Življenje vendarle zmaguje, pa naj se sliši še tako obrabljeno. Tudi moja zaporniška skušnja mi je pokazala, da je celo v ekstremnih situacijah nekaj smešnega.

Saj res, to je ta vaša znamenita zaporniška skušnja. Ali se vam ne zdi, na to sem že nekajkrat nesramno pomislil, da njena znamenitost nekako ni v pravem razmerju s težo – če to težo primerjamo z mnogimi drugimi živimi bivšega režima; veliko hudih zgodij je še danes anonimnih.

Prešernova

Kadarkoli sem mogel, sem rekel, da o tem nered govorim, ker je moja skušnja minorna v primerjavi z na primer Županovo, Torkarjevo, Mrzelovo... Poleg tega sem imel jaz v sedemdesetih letih ob sebi že krog somišljenikov, za mnoge pred mano, ki so jim zlomili telo in dušo, pa ni bilo nobenega svetilnika.

Naslov vaše zadnje esejistične knjige, ki ste si ga sposodili pri Kleistu, se mi zdi zelo luciden: Razbiti vrč. Da je bilo treba vrč razbiti, kdo ga je razbil in na kakšen način

— do sèm, se zdi, je vse javno. Od tod naprej pa ne. Glavno vprašanje se zdi nemara glasi: kaj s črepinjami?

Da, to je ključno vprašanje sedanje Vzhodne Evrope. Pokazalo se je, da solucija z implementacijo zahodno evropske demokracije na teh razbitinah ne bo povsem preprosta. Tu je namreč izkušnja popolnoma drugačna. Kar počnem jaz in še nekaj ljudi okrog Nove revije, so le tipanja. Morali bi si priklicati v zavest, da smo v sedanjih tok stopili s skušnjo, ki je v glavnem slaba, le nekaj malega je bilo tudi dobrega. Naša politična izkušnja je zgodovina klavnih »liberalizacij«, naša duhovna izkušnja so blodnje in tavanja.

Ko se družite z intelektualci z Zahoda, koliko je med njimi pripravljenosti, da bi na vzhodnoevropske dežele gledali selektivno?

Zelo malo. Nekaj poznavanja in razumevanja kaže le ozek krog ljudi, ki pozna tudi vzhodnoevropsko literaturo, Sociologi in razni publicisti pa so simplifikatorji, na robu nevednosti in arogance.

Pred dnevi, ob inauguraciji, je novi ameriški predsednik Clinton med drugim dejal: Čaka nas veliko pomembnega dela. Ali bi se vi, ki sicer niste predsednik, lahko s takim preprostim optimističnim aktivizmom strinjali – kar zadeva nas seveda?

Če bi bil državnik, kar niti v snu ne mislim postati, bi rekel da. Tako pa pravim: čaka nas veliko premišljevanja, skeptičnega rezoniranja.

Vaše temeljno počutje glede slovenske perspektive ni črnogledno?

Ne, toda poglavito delo morajo zdaj opraviti državniki. Če ne bodo imeli občutka tudi za kritične, skeptične impulze, ki prihajajo z roba, tudi intelektualnega, se bojim, da bomo zabredli v provincializem. Prav to se bo zgodilo tudi v primeru, če vse tisto, kar se dogaja na umetniškem in intelektualnem področju, ne bo vgrajeno v zavest novega podjetništva, ki se tako rado zateka k instantnim rešitvam.

Vam politična garnitura, ki se je ustoličila po volitvah, vzbuja upanje?

Najbolj mi je žal za tisto energijo, ki jo je, vsaj v začetku, prinesla SDZ, v celoti Demos. Namesto vizije imamo zdaj prenovno in pragmo. Dolina šentflorjanske rediviva. A vseeno. Skoraj nemogoče se mi zdi, da zdaj, po dveh velikih prelomih, ki sta se zgodila hkrati, ne bi našli ljudi, ki bi znali ta voz odpeljati v neko pametno pokrajino.

Edvard Kocbek je nekoč dejal, da je hvalen usodi, ker ga je preizkusila kot Slovenca. Menite, da gre za nepotrebno patetiko, ali pa so te besede, posebno danes, ko smo dosegli polno zgodovinsko prebivanje, vendarle prave?

Izjava je tipična za Kocbeka: ekstatična. Zame pomeni to, kar se je zgodilo, silno razbremenitev. Postali smo normalna nacija. Vedo protestiram proti kompleksu majhnosti in proti temu, da nas primerjajo s predmestjem Pariza; to je predmestje seveda ni imelo Plečnika ali Brezja pa tudi ne Roga in Pohorskega bataljona. Zaradi vsega tega nismo predmestje. A kot rečeno, skrbi me mogoča provincializacija.

Glede na to, da ste najprej književnik, moram priznati, da sva se o literaturi pogovarjala malo – seveda po moji krivdi. A očitno so te stvari še zmeraj v zraku. Svojo krivdo lahko nekaj malega popravim tako, da na koncu rečem, in to z globokom prepričanjem, da je vaša literatura take vrste, da vsakršen provincializem, ki se ga bojiš, bistveno razkraja. Bi bili preseženi, če bi čez nekaj ali dobiu venko rreservno nagrado?

Veselite. Ampak: ali se spomnite, kdo je dobil Prešernovo nagrado reciva pred dvema letoma?

Počakajte, poskušam se spomniti...

No vidite. Nagrade so zelo minljiva zadeva. Ne rečem, da ne bi bil vesel, toda bolj zanesljivo se veselim, ker mi bo čez nekaj dni izšel novi roman. Tisto, za kar mi gre, je predvsem živo literarno življenje.

Peter Kolšek

RUSKA KULTURA POD JELCINOM

Veronica v vseh srcih

Ker sta kultura in umetnost sestavni del življenja, morata nujno biti deležni dobrega in slabega dobolečnega trenutka v družbi. Tudi ruska kultura v novem času nove Rusije. Stanje na področju kulture usodno opredeljujejo temeljne tendence v državi nasploh: v Rusiji, denimo, prevladujeta močan liberalizem in tržno svobodnost na eni strani ter huda gospodarska kriza na drugi strani. In ravno med tema dvema poloma je danes ruska kultura: finančno je propuščena sama sebi oziroma je prisiljena postaviti se na lastne noge (tudi z obsežno komercializacijo), kar jo po eni strani siromaši, toda liberalizem in svoboda in trg v ozadiju sicer hude (in na prvi pogled edino vidne) krize rojevata nove procese in stvaritve, na katerih bo ruska kultura slone-la v prihodnjih letih.

Zanimivo: kulturniki, ki so stali v prvih vrstah boja za demokratizacijo in liberalizacijo (torej za trg), danes od države zahtevajo, da jih zaščiti pred tem istim trgom. Razumljivo: kot povelj kulturni minister Jevgenij Sidorov, so sli v času Sovjetske zveze iz proračuna od trije do štirje odstotki denarja, lani pa jim je isti vir (bistveno siromašnejši) namenil manj kot dva odstotka. Brez trga ni ustvarjalnosti, toda več svobode še ne pomeni avtomatično več kulture, ugotavljajo danes. Ruska kultura je bila

v času Sovjetske zveze močno subvencionirana. Širila se je po vseh dimenzijah ruske družbe: prišlo je do tega, da je vsako mesto dobilo svojo opero, balet ali teater. Kakovost je bila nesporna: dril, skozi katerega so šli umetniki (denimo v moskovskem konservatoriju), je bil izjemen. Cenzura je obstajala, toda tudi v njenih okvirih je bilo mogoče marsikaj povedati. Lahko si si privoščil film za vsa tri gledalce, cinično pripoveduje režiser Jurij Gusman, s stalica proračuna gledanost filma ni bila pomembna. In tako naprej.

Teh časov, po katerih se nekaterim kolca, je dokončno konec. Kot rečeno, zmanjšal se je državni proračun nasploh, znotraj njega se je zmanjšal tudi delež za kulturo, kar je ostalo, pa je pojedla skoraj tritisočstotnostno inflacija. Kultura je morala iskati nove vire financiranja. Eni so s kakovostjo prodali več vstopnic za več denarja, drugi so prodajali svoje ime (kot Bolšoj teater ali Marijinski teater), tretji so iskali (in našli) sponzorje. Kdo je lahko danes v Rusiji sponzor, ko večina industrije na videz komajda veže konec s koncem? Predvsem strukture novih bogatašev, »nouveau riche« (ali novorši po rusko), ki se v svoji primitivnosti sicer še najmanj od vseh spozna na kulturo; toda tako kot morajo imeti najnovejše avtomobile in francosko modo, morajo po definiciji biti na vsaki pomembnejši kulturni prireditvi. Del tega razreda kulture vendarle jemlje za svojo in postaja glavni mecen sodobne ruske umetnosti; po drugi strani je leto dni reforme postavilo na noge tudi del velikih in močnih podjetij, ki uspešno financirajo lokalne proračune (če kulturi že ne pomagajo neposredno), ti pa naprej kulturo. Iz tega spoja se je rodila Galerija državne umetnosti iz Perma, glavna ruska kulturna institucija v centralnem delu države, in pa Filharmonija iz Novosibirska, ki jo vodi Arnold Katz.

Najlažje je bilo etabriranim kulturnim centrom. Kako je preživel Bolšoj teater? S prodajo svojega imena doma in na tujem. Ob

januarskem odhodu baletnega dela Bolšoja na gostovanje v London, kjer je Albert Hall razprodan vsak dan, je direktor Boris Kokonin smrtno resno povedal novinarjem, da v letošnjem letu vstopnic za Bolšoj ne bo v prosti prodaji. Mogoče jih bo kupili le pri »komercialnih strukturah«, torej pri zasebnih podjetnikih, ki se ukvarjajo z legalno ali nelegalno dolarsko prodajo sicer 100-rubelskih (po 20 centov) vstopnic. Tako danes ni noben problem priti v Bolšoj. Vstopnico je mogoče dobiti z naročilom po telefonu v recepciji bližnjega hotela Metro-pol ali neposredno pred vhomom v Bolšoj pri preprodajalcin. Cena je od 10 do 25 dolarjev, torej od 50 do 150-krat več, kot je njena uradna cena. Bolšoj je z dogovorom z zasebniki zaslužil del svojega proračuna, drugi del pa pride z uspešnimi gostovanji. Za letošnje leto načrtujejo milijon dolarjev čistega dobička. Z Jelcinovim ukazom vse zaslužene devize ostanejo v teatru. Bolšoj, pa tudi Marijinski teater sta se pobrala. Tako se bodo leti že vrnili h klasični: na programu sta opera Knez Igor in balet Don Kihot. Do podatkov, kako posluje kremelski Kongresni dvorec, ni mogoče priti; glede na dejstvo, da vsako predstavo (tudi polzasedeno) vidi najmanj dva tisoč ljudi, rentabilnost ne bi smela biti problem, ne glede na to, da se na črno prodaja bistveno manj vstopnic kot v Bolšoj.

V filmski umetnosti se dogajajo na videz prave tragedije. V enem od zadnjih filmskih pregledov v Moskvi so ugotovili, da se v 48 kinematografih v prestolnici vrsti 45 neruških, torej tujih filmov. Tako kot prej v kinodvoranah ni bilo tujih filmov, ni zdaj ruskih. Absolutni rekord ostaja V vrtincu, ki je z Rusi prikladno melodramatično v prvih štirih mesecih predvajanja pritegnil deset milijonov gledalcev! Odlično se je odrezal še Coppolov film Cotton club, medtem ko je mladina znorela predvsem za Schwarzeneggerjevim Red Heat, v katerem je glavni junak moskovski policaj, ki lovi prekupčevalce z mamilami s Kavkaza. S tega

vidika se zdi vdor zahodne kulture v nedotaknjeno rusko divjino tragedija. Toda na drugi strani so spodbudili tudi okus za ruski film: ta je začel sčasoma vleči ljudi nazaj v kinematografe.

Danes je prvi človek domačega ruskega filma režiser Stanislav Gorovuhin, ki mu je uspelo z nostalgičnim dokumentarcema To ni življenje in pa Rusija, ki smo jo izgubili, v katerih primerja nekdanjo rusko veličino – tudi v umetnosti – z današnjo bedo. Se vedno pa je na sporedu canski nagajenec iz leta 1991 Nikita Mihalkov s filmom Urga – dežela ljubezni. Sicer pa je glede na razprostranjenost piratskih filmskih video kopij čudno, da sploh še kdo pride v kinodvorane. Rusija namreč ni podpisnica bernske konvencije o avtorskih pravicah, kot danes ugotavljajo vodilni pravniki. To dejstvo so prekupečevalci v prvem valu liberalizacije takoj dojel; v Moskvi je danes zato mogoče kupiti kaseto s katerimkoli ameriškim (ali evropskim) filmom za smesen denar.

Zahod ni vdrl na rusko televizijo samo preko videorekorderjev, ampak tudi neposredno. Lanskoletni kulturni dogodek leta zagotovo ni bila nobena od predstav v Bolšoju, še manj gostovanje Jaseja Carrerasa ali Montserrat Caballe. Rusijo je deset dni držala pokonci edino Veronica Castro, glavna igralka mehiške soap-opere Tudi bogati počijo, za katero so znorele dobesedno vse Rusinje, zaradi česar bo ta serija postala najbolj gledana v lanskem letu v svetu. Castrova, ki v seriji igra ženo bogataša in zaman išče izgubljenega sina (a ga na koncu najde), zanesljivo ne sodi med kvalitetnejše svetovne igralko, toda njena zgodba je udarila v srca Rusov. V Bolšoju je Castrova doživela večji aplavz od vseh v letošnjem letu: sprejel jo je ves ruski politični vrh; časopisi so deset dni na prvih straneh poročali o vsakem njenem koraku. To je morda raven kulture povprečnih Rusov, raven nadaljevanek tipa Santa Barbara. Vrnitev v raj. Sužnja Isaura in drugih, ob

katerih presedi večere večina prebivalcev največje evropske države. Toda je del današnje ruske kulture in na to se je treba navaditi.

Televizija je morda nasploh medij, ki daje kulturi možnost svobodnejšega razvoja kot dostaj. Na nacionalni in na lokalnih ravneh nastajajo nove, komercialne in neodvisne televizijske postaje, kot je moskovski kanal 2x2, ki si v reklamah pripisuje ekskluzivno politično in finančno neodvisnost od države, ali pa lokalna TV v Irkutsku. Obe omogočata predvajanje (poleg tujih videoposlov) številnih ruskih kulturnih prireditev, predvsem pevskih z novo junakinjo Aljono, eno najprivlačnejših pevsk sploh, in posnetkov novih ruskih pop skupin. Pop je namreč zvrst, ki je premagala in povsem izpodrinila rock. Ta živi le še v popolnem undergroundu. Kot pravi eden od ostarelih rockerjev: Če je bil rock zvrst antiprestrojke, je pop njegov rezultat.

Poleg ekskluzivnega prepoda velikih kulturnih središč (Bolšoj) in rojevanja podobnih centrov v notranjosti države (Perm) je tretja velika pridobitev jelcinovske liberalizacije neodvisni, mali in eksperimentalni teater. Pred dnevi sem si ogledal predstavo Ja stepuju po Moskve (Plešem step po Moskvi) v teatru Letuščaja miš (Netopir) ob Tverski ulici. Sam teater je skrit, umaknjen s ceste, do njega je težko priti, na stranski cesti, na kateri renovirajo vse stavbe; v notranjosti se vidi, da se z njo že dolgo časa ni ukvarjal nihče, niti pleskarji, prodajo se vstopnice za lože, ki ne obstajajo; toda predstava je bila fantastična, celo nepozabna. Ruska alternativna gledališka scena, ki je prehodila težavno pot do teatra na Taganki z Vladimirjem Visockim preko Arhata in tamkajšnjih predstav na prostem, je danes v rokah mladih in duhovitih ljudi. Ne obremenjujejo se s politiko oziroma politiko vpletajo v predstave le toliko, da postane stvar še bolj privlačna ali zabavna. Sicer pa je poudarek na izvirnosti in ekskluzivnosti.

Ruska kultura je v novi, jelcinovski Rusiji deležna še enega privilegija: v prejšnjih letih so poglavito ruski umetniki bežali iz države, zdaj se v njo na veliko vračajo. Eden pomembnejših tovrstnih dogodkov zadnjega časa je bila vrnitev del slavnega ruskega koreografa Mihaila Fokina v obliki (v Rusiji) nikoli prikazanih baletov Petruska (Klovn), Seherzade in Ognjena ptica. Te je v svojo domovino vrnil najslavnejši ruski baletnik Andrija Liepra, prvi ruski umetnik, ki je dobil (leta 1989) uradno dovoljenje za delo na tujem v času komunizma. Pri postavitvi treh baletov mu je pomagala predvsem Fokinova vnukinja Isa-belle. Vrnil se je tudi pianist Mihail Rudoi, ki je s peterburškim orkestrom posnel celokaseto; z istim orkestrom, s katerim je imel še pred letom in pol težave s sporazumevanjem, ker so se ga bali kot enega od disidentov. Tudi vsi drugi vidnejši umetniki, ki delajo na Zahodu (praviloma gre za vse igralko in pevec iz Bolšoja), se redno vračajo v Moskvo, vsaj za nastop ali dva. Ene avtoriteta, ki se v Rusijo še ni vrnila, je avtor Ivana Denisoviča in Arhipelaga Gulag, Nobelov nagajenec Aleksander Solženicin. Pa še ta predvsem zaradi lastnih dvomov in negotovosti zaradi odgovornosti, ki bi padla nanj kot na ikono ruskega nacionalizma.

Solženicin je tudi moč, ki je pamfletu Kako na preuredimo Rusijo pred tremi leti na kulturnem področju zagovarjal vrtnitev izključno k ruskim tradicijam. Danes je že drugačen čas; na istem mestu uspešno sobiva zahodni in ruskonacionalni model kulture. Predvsem prvi navduhjuje drugega z najrazličnejšimi motivi. Toda tudi drugi zato ni izgubil svoje identitete. Se več: če je ni izgubil v teh burnih letih, jo bo težko tudi v prihodnjih. Kajti ta drugi pol sožitja (ruski) se iz dneva v dan krepi. Vendar pa do pravega okrevanja se ni prišlo. Za to bo najbrž treba potrpeti še kakšno leto ali dve.

Darjan Košir

Pred časom smo prebrali vašo izjavo, da si ne želite posebej vlog ne v Molièrovih ne v Shakespeareovih igrah. Kljub temu vas lahko v letošnji sezoni gledamo v vlogi Norca v Shakespeareovem Kralju Learu v koprodukciji ljubljanske Drame SNG in Cankarjevega doma ter v režiji Dušana Jovanovića. Gre skratka za dvojno novost v vaši karieri: za spopad s Shakespeareom in z moško igralško nalogo. Za vami je že okoli 20 ponovitev in zanimivo bi bilo slišati, kako po vseh teh srečanjih z občinstvom gledate na svojo zadnjo vlogo.

Res je, da nisem nikoli imela posebnih afinitet do Shakespeara, do Molièra pa še manj. Verjetno tudi zaradi preskromne izkušnje s temi vlogami. Kot mlada igralka sem celo enkrat prosila za prezasedbo, ko so mi ponudili vlogo Desdemone v Shakespeareovem Otellu. Tedaj sem si želela vlogo Bianca namesto Desdemone. Danes seveda razmišljam drugače. Nimam averzije ne proti Shakespearu in sploh proti nobenemu avtorju, prav tako tudi ne vroče želje po kakšni določeni vlogi, besedilu ali avtorju, saj je moj izbor odvisen samo in zgolj od tega, s kom naj bi določeno vlogo in uprizoritev delala. Mislim, da je samo to pomembno za uspeh.

Do vloge Norca v Kralju Learu sem prišla na dokaj smešen način. Ko me je Radko Polič že pred dvema letoma prosil, da bi sodelovala v njegovem projektu, se mi je to zdelo razumljivo domala samo po sebi. V tedanji zasedbi mi je namenil vlogo ene od treh Learovih hčera. Ponujeno vlogo sem kategorično zavrnila in dodala, bolj v šali, da bi sprejela le vlogo Norca. Seveda tedaj nisem resneje razmišljala o tej nalogi. Polič in režiser sta mojo pobudo sprejela, in šele ko smo se približali začetku študija, sem se zavedela, kako težko nalogo sem si v resnici izbrala. Mislim, da se v zadnjih letih, pa tudi v svoji karieri nasploh, še nisem srečala z vlogo, ki bi mi povzročala toliko preglavic in težav.

In v čem je najtrši problem te vloge?

V tem, da lik Norca ni oseba iz mesa in krvi, ampak je, denimo, glas resnice ali drugi Learov jaz, nekaj, kar nima običajnega karaktera. Režiser me je od vsega začetka študija sicer usmerjal v pravo smer, le da je bila moja pot napredovanja razmeroma počasna. V procesu študija sem padla v igralško krizo, ko se mi je zdelo, da vloge ne bom zmogla. Krize so v obdobju, ko imaš za seboj že določeno prakso, pogojene z dvema vzrokoma. Po eni strani se bojiš ponavljanja, da bi občinstvo ponovno videlo tisto, kar od tebe že tako pričakuje. Ta strah je vsaj v meni dokaj močan. Včasih me celo na odru v nekem trenutku zagrabi panika ob takem občutku. Zdi se mi, da sem izpraznjena, da je konec moje fantazije. Drugi vzrok krize pa je v tem, da te z leti postane malo sram. Sram zaradi tega, ker se kar naprej »prodajaš«, ker razkrivaš svojo notranjost in svoja stališča. Proces nastajanja Norca je bil zaradi vsega tega silno težak. Seveda lahko človek v taki krizi obupa in opusti vlogo ali pa se upre samemu sebi in se iz kritičnega položaja reši z močjo volje.

Zanimiva pri tej vlogi je tudi uporaba vozika, ki še dodatno omejuje igralške izrazne možnosti.

Zaradi samega koncepta uprizoritve sem bila navdušena nad njim. Gre za znamenje nekega potovanja v smrt. Norec naj bi vse to vedel, on naj bi bil za vest. Ta vloga je od mene terjala, da praktično vsak stavek najprej opišem s premikom ali gesto. Vse je zelo strogo določeno in v pomoč ne sme biti niti najmanjše odrske »šmire«.

nagrajenca

Odmevi na uprizoritev Leara v celoti pa so bili različni.

Ja, nekateri so bili odklonilni, drugi pa so izražali zadovoljstvo.

Za vse ustvarjalce, zlasti pa za igralce, je bil drzen že sam poskus »osvajanja« tako razsežnega in akustično zahtevnega prizorišča, kot ga ponuja Gallusova dvorana. Večkrat je bilo že povedano, da je postavitev Leara kot pravzaprav komorne tragedije z malo množičnimi prizori terjala posebne postopke prenosa na veliki oder. Kako gledate danes na vse to kot ena od protagonistk uprizoritve?

Mislim, da smo vsi po vrsti so to uprizoritev opravili »herojsko« delo. Na tem ogromnem praznem odru si doslej česa takega pri nas še ni nihče privoščil. Tako operni pevc kot simfonični orkestri namreč igrajo v Gallusovi dvorani pod zvočno školjko, ki je mi nimamo. Ne moremo pa se primerjati z uprizoritvijo Krista pod Triglavom na istem odru, ki je bila po izbiri izraznih sredstev povsem drugačna. Ogromen odprt prostor je zvočno neskončno zahteven, še težje pa je, ker je tudi občinstvo od prizorišča izredno oddaljeno. Tako so bili vsi tisti, ki so pričakovali doživljaje intimne drame, razočarani. Vsak premik in vsaka gesta igralca morata biti na takem prizorišču pretirana. Kar pa zadeva glasnost in razumljivost pa trdim, da ni problema v glasnosti, ampak v dikciji. Resnici na ljubo se v tej dvorani izkaže, da dikcijo nekateri obvladajo bolje od drugih. Mislim, da bi se na manjšem prizorišču izgubil strahoten globalen vtis propadanja sveta. Prava tega pa je naša uprizoritev po mojem uspešno prikazati.

Nekateri igralci se čutili posebej močni v komornih ambientih, kakršni so Mala drama, Glej, nemara tudi Štihova dvorana v CD, kjer neposredno čutijo domala sklerenega gledalca in vsako reakcijo. Vi imate v Cankarjevem domu v istem tednu dve popolnoma različni izkušnji, saj igrate pred več kot tisoč gledalci Gallusove dvorane v Learu in pred okoli 200 gledalci Štihove dvorane v Šafferjevi komediji Leticia in lustre. Ali dajete kateri od dvoran prednost?

Reči moram, da me razlike v številčnosti in prostorskih razsežnostih avditorijev prav nič ne motijo. Povsod se počutim enako dobro. Način igre namreč prilagam dvoran in načinu postavitve. Spominjam se Seligove Ane v SMG, kjer smo igrali domala v telesnem stiku z gledalci. Ker je bila tedaj moja prva

Foto: Marjan Zaplatil

POGOVOR Z MILENO ZUPANČIČEVO

Prestopanje v druge galaksije

»Korak izza zaves na oder, na prizorišče uprizoritve, je zame absolutno usoden. Kakor bi prestopila v neko povsem drugo galaksijo in ne le v drugi svet. In v trenutku, ko se zavesa po predstavi zadnjič spusti, je te čarovnije konec.«

Vi imate možnost, da ponujeno vlogo tudi odklonite.

Zdaj že.

Verjetno ste pri izbiri vlog tudi vedno bolj selektivni in vedno bolj previdni v izbiri sodelavcev, ki vam toliko pomenijo.

Človek z dolgoletno izkušnjo stopnjuje v sebi tudi odgovornost do samega sebe in do drugih. Kar naprej moraš presegati samega sebe, tekmovali s seboj, v tem pa si lahko uspešen le s praviimi sodelavci. Bolje je malo delati, a tisto dobro in pošteno. Tudi zaradi občinstva, ki se te lahko na neki način hitro zasiti.

Tako majhen kulturni prostor, kot je naš, zvezdnika v polnem pomenu besede sploh ne prenese. Ali je ta primanjkljaj, ki ga posebej čuti slovenski dramski umetnik in z njim vsi, ki ustvarjajo v jeziku maloštevilnega naroda, mogoče kako nadomestiti?

Mislim, da je to težko oziroma nemogoče. Odkrito priznam, da se zdaj počutim v silno omejenem prostoru. Nenadoma se nam je zmanjšal krog občinstva od 22 milijonov po-

tencialnih gledalcev na 2 milijona, kar je bistvena razlika. Mislim, da je bil jugoslovanski resonančni prostor zelo koristen za vse. Slovenske predstave in njihovi ustvarjalci smo bili po Jugoslaviji zelo spoštovani in smo dobivali pogosto tam več zvezdniskega ugoda kot kdaj v Sloveniji. Tu smo na neki način vsi v sorodu in je zaradi tega med nami povsem drugačen odnos. Menjavanje izkušenj in delovnih okoliš je vsaj za tiste, ki smo to izkusili, izredno težko pogrešati. Počutim se tako, kot bi me kdo iz velike hiše zaprl v majhno sobico in me ne bi več izpustil iz nje. Naša generacija takega resonančnega prostora zagotovo ne bo našla drugje. Bojim se, da se bodo tudi umetniška merila zdaj, ko smo bolj sami s seboj, znižala.

Ogromno ste delali tudi v filmu in ne le v Sloveniji. O obstoju slovenske kinematografije trenutno lahko komaj še govorimo. Kako kot igralka gledate na aktualno situacijo v slovenski kinematografiji?

Mislim, da se zdaj dogaja v naši kulturi eden velikih grehov. Če odstranimo eno vejo kulture, kar film nedvomno je, bo pri strahoten greh. Vsi govorijo o tem, da se film pri nas ne splača, da nas je za rentabilno kinematografijo

absolutno premalo. Vedeti pa moramo, da smo se tudi sicer s svojo osamosvojitvijo oddolili za celo vrsto stvari, ki se ne izplačajo. Kljub temu smo doslej Slovenijo v tujini najspešneje predstavljali prav s kulturnimi in športnimi dosežki. Določena vložena sredstva se bodo vrnila pač na drug način, predvsem skozi kulturno bolj osveščenega človeka, brez katerega tudi gospodarskega razcveta ne bo. Če bomo ukinjali kinematografijo, nato zmanjševali ponudbo domačih knjig, omejevali možnost gledaliških gostovanj zunaj meja Slovenije, si bomo zanesljivo žalali svoj lastne samostojnosti.

Če preštejemo več kot 25 nagrad po vsej bivši Jugoslaviji in množice gledalcev, ki so se vam skušali oddolžiti z aplavzi, bi sodili, da ste rajni pod srečno zvezdo. Zanima nas, kako je takrat, ko čutite neuspeh, morate zgolj sami.

Seveda so bile tudi manj uspešne vloge v predstavah in filmih. Takrat je zelo hudo. Reči pa moram, da imam vse svoje vloge zelo rada, jih ljubim (prav to besedo bi uporabila). Kadar pa ta ljubezen ni bila prava, sem skušala s profesionalno muko to dejstvo premagati, čeprav mi je bilo vnaprej jasno, da se to ne bo dobro končalo.

Ob neuspešnih poskusih se mi zdi, da izgubljam čas. Če se ozrem nazaj, ugotavljam, da sem velik del življenja preživel pod umetniški lučmi, v temi, medtem ko so bili drugi ljudje zunaj, v naravi. Takrat se mi zdi, da sem izgubila delež življenja za nič. Kadar ustvarim dobre vloge, takrat se mi zdi ta

kah lahko vidimo, da evropske države vneto prodajajo in kupujejo filme. V Franciji, kjer se je leta 1991 državna subvencija za film povzpela na rekordnih 360 milijonov dolarjev, so s prodajo v istem letu zaslužili skoraj 82 milijonov dolarjev, od tega dve tretjini s prodajo samo v Evropi.

Svojevrstne podatke dobimo iz razpredelnice o filmsko najmočnejših državah na svetu. Na prvem mestu je Indija s 780 filmi na leto, sledijo ZDA s 350, visoko na lestvici sta Francija s 150 in Italija s 120 filmi. Prav vsi ti filmi so namenjeni v prvi vrsti gledalcem, torej prodaji. In ni treba posebej zatrjevati, da se le redki med njimi lahko pohvalijo s festivalskimi kvaliteta.

Če kdo še vedno ne verjame v komercialne vrednosti filma, so na voljo tudi drugi podatki. Španci pri Madridu pospešeno gradijo svoje novo filmsko mesto, ki bo poslovalo izključno kot gospodarsko podjetje. Nekdanja DEFA, zdajšnji filmski center Balberg, je tik pred zaključeno rekonstrukcijo in že zdaj uspešno deluje. Nam najbližji studio Barrandov nima več državne finančne podpore (je tik pred privatizacijo, prednost bodo imeli delavci studia), v letu in pol pa je z lastnimi finančnimi sredstvi sproduciral 35 češkoslovanskih filmov.

Začeti je torej treba tržiti filme in filmske storitve. Po svetu ne smemo samo filmskih oskarjev in feliksov. Snemajo povprečno dobre filme in v tem kvaliteten razredu se slovenski ne razlikujejo veliko.

Seveda je sen vsakega evropskega producenta prodati svoj film v ZDA. Zaradi zaščite lastne produkcije in zasičenosti trga z domačimi filmi pa ZDA letno kupijo povprečno samo od 50 do 60 filmov. Za večje število ni prostora v kinematografiji, četudi bi mogoče zanimanje gledalcev obstajalo.

Trg je torej v Evropi. In trg ni samo ali pa sploh ni toliko kinematografski, kot je televizijski. Samo manjši del trga predstavljajo filmski distributerji. Več kot 60 evropskih televizijskih družb redno kupuje filmski program. Enako zmotno kot iskanje filmskega trga v ZDA je tudi prepričanje, da samo veliki, dragi filmi najdejo pot v programe evropskih televizij. Ničkoliko je primerov, ko uveljavljene televizije (francoska na primer) sestavljajo serijske programe dokumentarnih filmov evropskih produkcij. Ti programi so

žrtev ustrezna, kadar pa ni tako, se zavem krute usode igralca.

Sreča je v igralskem poklicu samo tisti trenutek, ko te prvič izberejo za neko vlogo. Od tedaj pa je sreča popolnoma v tvojih rokah. Če prve prilike nisi ne zapraviš, se ti ponudi druga in tako gre naprej. Vmes pa prilijajo trenutki, ko se počutiš slabega, ogoljufanega, ponižanega, jeznega nase ipd.

Ali je zelo odločilen odmev občinstva in kritike?

Oboje pomembno dopolnjuje naš poklic. Noben igralec ne more reči, da ga popularnost moti, saj je samo slab igralec lahko nepopularen. Ali pa si je kdo izbral napačen poklic. Odmevi, taki in drugačni, so zelo bistveni in nalagajo tudi večje odgovornosti.

Ali ste že bili povabljeni, da bi prevzeli vzgojo mladih igralcev na akademiji?

Bila sem že povabljena, a o tem še ne razmišljam. Nimam še pedagoške želje, ker se mi zdi, da mora biti človek na odru ali na akademiji stoddosten. Največ, kar bi morda sprejela, bi bili občasni seminarji. Ko so Miro Stupico vabili na akademijo, ji je mož Bojan dežal: Če curek vode razdeliš na dva dela, dobiš dva mnogo šibkejša curka.

Večkrat govorite o ljubezni do svojega poklica in dodajate, »še vedno«, kot bi se tega malo sramovali.

Saj sem rekla, da se sram pojavlja ob delu. Jasno je, da prihajajo tudi krize in obdobja, ko razmišljam o tem, kaj početi v življenju drugega, zunaj odra. Vendar še vedno mislim, da je igralški poklic privilegiran. Kot igralec lahko oživljaš toliko različnih oseb, tolikokrat lahko izraziš in sprostiš čustvene naboje in misli, ki si jih (niti – izpusti!) privatno ne bi drznili.

Oder je torej prostor ustvarjalne svobode, a omejen s partnerji, sodelavci, publiko ...

Brez te omejitve bi šli iz meja umetnosti. Ja, oder je sveti prostor svobode.

Na začetku ste posebej poudarili, da nimate posebnih želja po vlogah ali avtorjih, da pa je odločilno, s kom boste ustvarjali. Imate že kakšne načrte za naprej?

Zdaj pripravljam vlogo v poetičnem tekstu Ples v avgustu sodobnega irskega avtorja Briana Friela, ki zelo spominja na Tri sestre Čehova, za naprej pa ne vem.

Katera faza v študiju teksta je za vas odločilna?

Zelo bistven je prvi vtis ob branju besedila, prav odločilnega trenutka, ki bi ga mogla izpostaviti, pa ni. Igralcem je najbolj neprijetno obdobje, ko se začenejo prve mislenske vaje na odru, ko se učimo »prometnega odru. Pri Norcu je oblikovanje vloge trajalo zelo dolgo, vmes sem že obupavala, nasploh pa sem pri Marji v Besih Dostojevskega omejevali možnost gledaliških gostovanj zunaj meja Slovenije, si bomo zanesljivo žalali svoj lastne samostojnosti.

Ali bi lahko našli še katero vlogo, ki se je v vsakem trenutku z veseljem spominjate?

Poleg že omenjenih vloge v dramatičnih nastopih prav vseh strankarskih kandidatov po vrsti, saj v njihovih izvajanjih niti enkrat nisem slišala besedice o kulturi. To je slabo znamenje. Brez kulture namreč prehitro prideta v ospredje provincializem in primitivizem, ko pa ti dve slabosti v družbi prevladata, ni obetavno za nikogar.

In kaj vas je v zadnjem času najbolj vznemirilo v svetu zunaj odrskih desk?

Bila sem zgrožena ob predvolilnih nastopih prav vseh strankarskih kandidatov po vrsti, saj v njihovih izvajanjih niti enkrat nisem slišala besedice o kulturi. To je slabo znamenje. Brez kulture namreč prehitro prideta v ospredje provincializem in primitivizem, ko pa ti dve slabosti v družbi prevladata, ni obetavno za nikogar.

Slavko Pezdri

ubrani na določeno tematiko, filme pa predvajajo v originalni jezikovni verziji s podnapisi; kar pomeni, da odpade tudi zamudna, velikokrat težavna in draga sinhronizacija. Slovenskega dokumentarca v tej izbiri še ni bilo. Kako naj bi le bil, saj ga nihče ni ponudil. Nihče tudi ni vedel za tako možnost.

Da bi končno lahko začeli uspešno tržiti slovenske filme, bo treba izpolniti nekatere bistvene pogoje. Za začetek bodo producenti morali spremeniti svojo mentaliteto. Zavedati se bodo morali, da zajema njihovo delo ves postopek od filmskega scenarija do dokončane produkta, torej do filma, ki ga gledalci lahko gledajo. Drugi pogoji, enako zahteven pa je tehnične narave. Slovenske filme, celovečerne in kratke, bodo producenti morali snemati tehnično tako, da bodo ustrezali evropskim standardom in zahtevam kupcev. Kar nekaj primerov poznamo, ko so tuji kupci zavrnili nakup slovenskega filma, ker je bil tonsko neprimerno posnet.

Promovirati bomo morali nove slovenske filme tako, kot v svetu počnejo drugi, od napovedi snemanja v strokovnih časopisih do realizacije, z dobrim propagandnim materialom na mednarodnih festivalih, s podnaslovljenimi oglednimi videokasetami, z organiziranjem prodajnih sejmov in s sodelovanjem na že ustaljenih manifestacijah. Vse to filmsko manj uveljavljene kinematografije (Sirija, Iran, Portugalska, etc) že dolgo počnejo. In prav potrditve se bomo morali, da se bomo stisnili v ne prevelik prazen prostor, če o praznem prostoru sploh še lahko govorimo.

Posebne vrste promocijske slovenske kinematografije bo prineslo vključevanje v evropska filmska združenja, vsaj v tista, kjer nam mednarodni okvirji to protokolarno že dopuščajo.

V nobenem primeru pa pri pojavljanju v Evropi ne gre izrabljati »uslug« kakšnega »dobrodelnega« tujega distributerja, ki si z nesprejemljivo pogodbeno pridobi vse pravice in distributerske ugodnosti, pa hkrati pobežnih finančnih obveznosti. Tudi takih izkušenj ima »rajnaka« Viba nekaj.

O možnostih koprodukcij s tujimi partnerji in o sodelovanju slovenskega kapitala s filmsko produkcijo še ne gre govoriti, saj nam manjkajo zakonska izhodišča, ki bi urejala to zahtevno področje. Čeprav nam tudi pri tem ne ostaja veliko časa.

Tone Frelih

NEVERJETNA GENETIKA

Človek à la carte

Genetiki bodo kmalu znali napovedati ne le dedne bolezni, ampak tudi nagnjenje k raku ali boleznim srca. To pa bi lahko imelo daljnosežne posledice: podatke bi lahko zlorabile zavarovalnice ali delodajalci. Hkrati se znova prebujajo sanje o boljšem človeku.

Alan Handyside razvršča zarodke. Zdrave za maternice svojih pacientk, bolne meče v smeti. Za zdaj je eden redkih, ki to zna. V njegovo kliniko Hammersmith v Londonu je doslej prišlo že 30 parov iz vse Anglije, pa tudi iz Francije in Nizozemske. Prišli so, ker so si želeli otroka, vendar pa v sebi nosijo gene bolezni presnove mukoviscidoze, živčne bolezni chorea Huntington ali hemofilije. Handyside naj bi jim zagotovil, da njihovi otroci teh bolezni ne bodo imeli. Previdno s konico pipete, zbrušeno na mikrometer natančno, iz drobnega skupka celic, osemceličnega človeškega zarodka, poseja eno samo celico in jo položi pod mikroskop. Počaka, da celica poči in potem z molekularno sondo začne iskati okvarjen gen. Sonda se prilepi na dedno zasnovo celice, na kromosom 7, in Handyside ugotovi, da je zarodek podedoval gene mukoviscidoze. Vse življenje bi se moral otrok, ki bi se razvil iz teh celic, boriti z lepljivo sluzjo v pljučih. Mikrobiolog Handyside mu takšno trpljenje prihrani s tem, da zarodek odplakne v odtok. Potem začne pregledovati naslednjega. Tokrat genske sonde ne najdejo ničesar, torej lahko zarodek vsadi njegovi materi. Devet mesecev pozneje britanski tisk slavi rojstvo deklice s preverjenimi geni.

Je to korak v smeri krasnega, novega sveta, v katerem bi vzrejali ljudi po želji, ki ga je napovedoval pisatelj Aldous Huxley? Ali pa obljuba medicinske utopije, v kateri naj ne bi bilo podedovanih hib? Kakorkoli že, eno je gotovo: vprašanje se zastavlja čedalje pogostje in čedalje bolj nujno. Kajti Handysidova selekcija je le še en korak na poti, ki jo medicina že dolgo ubira. Že danes je mogoče diagnosticirati več kot 500 dednih bolezni na še nerodjenih otrocih v materinem telesu, zraven pa seveda sodi splavljanje dedno bolnih zarodkov. Genetske preiskave maternice pa so se šele dobro začele. Še leta 1970 ni bil znan en sam samcat človeški gen, od takrat

pa do danes pa so molekularni biologi dešifrirali približno 4000 nosilcev človeških dednih zasnov, vsak teden pa odkrijejo še deset novih. V desetih letih bo katalog 100.000 človeških genov popoln. Znani genetik Robert Weinberg že za konec devetdesetih let napoveduje uporabo »rutinskih testov, ki naj bi merili dovzetnost za ducat bolezni in širok spekter popolnoma normalnih človekovih lastnosti«. Predporodna genetska prerokba bi se torej glasila nekako takole: »Vaša hči bo svetlolasa in verjetno razmeroma majhna. Nagnjena bo k debelosti in bo na starost verjetno bolehal za Alzheimerjevo boleznijo.«

So takšne prerokbe res zaželeni? Mar ne bi vse življenje zbujale strahu in depresij? Ne bi vplivale na poroko, izbiro poklica, na željo po otrocih in načrte za prihodnost? Ali takšna diagnoza res upravičuje splav? Naj bi bila odločitev prepuščena samo staršem? Ali ni mogoče, da bi genetsko diagnozo zlorabljali delodajalci ali zavarovalnice? Bi se ljudje pred tem lahko zavarovali? Etični problemi genetskih analiz bi »močno zasenčili probleme, kakršni so nadomestne matere in umetna oploditev«, povzema ta vprašanja Weinberger. Tudi Steve Jones, genetik na londonski univerzi, je prepričan, da je »največji problem, pred katerega nas postavlja genetika, poznavanje naše usode in usode naših otrok«.

Komisija nemškega bundestaga, ki se je ukvarjala s tveganji in možnostmi genetske tehnologije, je zahtevala zakonsko ureditev uporabe genetskih poskusov. Podjetjem bi morali prepovedati testiranje uslužbencev, ki jih nameravajo zaposliti, ravno tako pa tudi zavarovalnice ne bi smele svojih klientov pošiljati na genetske preiskave. Genetski testi med nosečnostjo bi se morali omejiti na hude in neozdravljive dedne bolezni. Ostalo pa je samo pri teoretičnih ugotovitvah. Kajti doslej si še nihče ni upal povedati, katere bolezni so resne in neozdravljive. Diabetes? Mukoviscidoza?

Delež? Nagnjenje k rakavim obolenjem? Delež? Ali nagnjenje k senenemu nahodu? Vseeno je, kje bi potegnili črto, odločitev bi pomenila, da so nekateri vredni življenja, drugi pa ne. Ravno zaradi tega pa je prenatalna diagnostika v Nemčiji kočljiva tema. Kajti v tej državi je nekoč že veljal »zakon za preprečevanje rojevanja dedno bolnega narasčaja«. Za blagor ljudstva ubijte telesno in umsko prizadete! Tako je zahtevala nacional-socialistična ideologija. V tretjem rajhu je bilo približno 100.000 žrtev etnanizacije. Nacisti so jo utemeljevali z evgeniko, ki je bila v dvajsetih letih zelo razširjena »znanost za izboljšanje človeške dedne zasnove«.

Po nacistični moriji se je zdelo, da je za vedno nemogoče ukvarjanje s to znanostjo. Že ob koncu šestdesetih let, ko so se zdravniki v nekaterih primerih naučili posegati v loterijo spočetja, pa se je pokazalo, kako hitro lahko nova tehnologija oživi stare sanje evgenike. Od takrat naprej lahko zdravniki z drobnimi punkcijskimi iglami posejajo plodno vodo iz

maternice in v njej preiskujejo zarodkove celice. V teh celicah je mogoče pod mikroskopom tudi brez genetskih testov prepoznati hude deformacije kromosomov. Najpogostejša in najbolj znana kromosomska anomalija je mongolizem. Zaradi treh namesto dveh podedovanih kopij kromosoma 21 ostanjejo mongoloidni duševno zaostali in pogosto zgodaj umirajo. Takoj je spet vzniknilo besedišče evgenike. Genetik Gerhard Wendt, ki je v Marburgu odprl prvo genetsko posvetovalnico, je na primer pomol prizadetemu brez hkratnega splavljanja bolnih zarodkov primerjal s človekom, »ki iz kleti črni vodo, vendar pa sploh ne pomisli na to, da bi popravil pokvarjen vodovod«. Wendtov kolega Hugo Rüdigier je na hamburški univerzitetni kliniki naredil natančen izračun stroškov nege mongoloidnih otrok. Ugotovil je, da bi splavitve vseh mongoloidnih zarodkov mater, starejših od 38 let, bolniškim blagajnam in davkoplačevalcem prihranila 48 milijonov mark stroškov na leto.

Takšnih glasov nemških genetikov danes ni več slišati. Kromosomskih analiz ne utemeljuje več z gospodarskimi razlogi niti z izboljšanjem dedne zasnove celotnega ljudstva. Skrb genetikov zdaj bolj velja trpljenju, ki bi se mu bilo mogoče izogniti. Med svojimi kolegi v svetu so nemški genetik znan zaradi strahu pred očitkom, da pomeni splavljanje dedno bolnih zarodkov nov, čistejši način rasne higijene. Za množične genetske raziskave se zato ne zavzemajo. Takšne zadreže so drugod v svetu že zdavnaj odpravili. V Grčiji množično opravljajo preiskave, s katerimi ugotavljajo gen dedne slabokrvnosti (beta talasemije). Zaradi tega se je število otrok s to boleznijo zmanjšalo za 80 odstotkov. V ZDA in Izraelu se je dramatično zmanjšalo število primerov Tay-Sachsove bolezni, dedne oblike duševne zaostalosti. Uspeh je posledica sistematičnega iskanja obolevalec gena v dedni zasnovi aškenazijskih Židov, med katerimi je bolezen še posebej razširjena. V Veliki Britaniji načrtujejo podobno množično testiranje za preprečevanje mukoviscidoze.

»Uspehi genetike napovedujejo, da se bomo morali kmalu, če nam bo to všeč ali ne, spopasti z moralnim vprašanjem, ali naj se zavestno odločimo za poseganje v evolucijo človeka,« utemeljuje ravnanje genetikov Britanec Steve Jones. Vendar pa so vizije boljše človeka ravno tako iluzija kot sanje o zdravem otroku. Kajti večina vseh prirojenih pomankljivosti ima vzrok v boleznih matere med nosečnostjo, prirojenih travmah ali v prezgodnjem rojstvu in jih zato ne moremo odkriti niti s kromosomsko analizo niti z genetskimi testi. Čeprav predporodna diagnostika torej ne bi mogla bistveno zmanjšati števila telesno ali umsko prizadetih ljudi, lahko že samo prepričanje, da je kaj takega mogoče, pripelje do prikritih tiranij normalnih. Že danes si da več kot polovica nosečnic, starejših od 35 let, narediti kromosomsko

analizo in ta pogosto sodi k normalni skrbi za zdravje nosečnice. Posledica tega pa je, da imajo mnogi mongoloidne otroke za spodslaj, katerega so krivi »neodgovorni« starši. Biolog Weinberg napoveduje, da mnogi čez nekaj let tudi »mukoviscidoze ne bodo več imeli za izraz božje volje ali muhaste narave, ampak za znamenje malomarnosti staršev«.

Vsepolšno uporabo predporodne genetske analize sicer še vedno ovirajo tehnične prepreke. Punktiranje plodne vode je nevarno in dokončno diagnozo je mogoče postaviti šele po 20. tednu nosečnosti. Odkar pa se tudi v krvi bodoče matere našli zarodkove celice, je le še vprašanje časa, kdaj bodo mogoča poceni, pravočasna in nenevarna genetska preverjanja. Potem bodo genetski testi tako samoumevni del vsake nosečnosti, kot je danes ultrazvočna diagnoza.

Števil testov pa se večja. Vsak dan razvzloja na tisoče baz deoksiribonukleinske kisline (DNA), ki so tako rekoč črke v knjigi človeškega življenja. Iz laboratorijev vsega sveta se te informacije stekajo v banke podatkov genomskega projekta, ki naj bi kot projekt stotoleta zaobsegal celotno človekovo dedno zasnovo. Raziskovalci mnogih razvoznih in črkovnih kombinacij še ne znajo razložiti. Nekateri med njimi morda uravnavajo hormone ali razvoj možganov, vplivajo na presnovo ali na nastanek raka. Genetska diagnostika se za zdaj omejuje na redke tako imenovane monogene bolezni, ki jih je mogoče razložiti z enim samim poškodovanim genom...

Genetiki pa so zdaj svojo pozornost usmerili tudi na velike morilske bolezni: rak, infarkt, možgansko kap. Te bolezni same po sebi niso dedne, podedovane pa je nagnjenost k njim. Novi rod tako imenovanih molekularnih epidemiologov je zdaj začel iskati različne gene.

V znanstvenih revijah so že objavljene prve poročila o uspehih. Tako je na primer ameriški znanstvenik pri bolnikih z rakom na pljučih posebej pogosto našel na gen na kromosomu 10. Norveški znanstvenik Kare Berg je ugotovil, da eden od genov na kromosomu 6 povečuje možnost ušedanja kalcija v žilah (ateroskleroza), spet drugo odkritje bo morda prav kmalu omogočilo ne le napovedovanje nagnjenosti k boleznim, ampak tudi njihovo resnost. Že dolgo je namreč znano, da se dedne bolezni slabšajo iz generacije v generacijo. Molekularni biologi so našli vzroke za tri od teh bolezni, za sindrom X, ki je najpogostejša oblika umske zaostalosti, za obliko mišične oslabelosti in za dedno izgijanje hrbtenice. Majhen delež gena se v dedni zasnovi sam od sebe razmnožuje. Čim več kopij nastane, tem hujša je bolezen. Bodo torej genetske prerokbe razlikovale med »malce slaboumnimi«, »srednje slaboumnimi« in »povsem bevavnimi«?

Tudi pred človeškim duhom se genetiki že dolgo več ne zaustavljajo. Med Amiši, sekto, ki živi izolirano v ameriški državi Pensilvaniji, iščejo gene, ki povzročajo depresijo. Že trikrat so oznanili, da so našli gen shizofrenije (in to pozneje preklicali). In v krvi 60 ameriških otrok iščejo gene, ki uravnavajo inteligenco. Vendar pa je tudi med zagovorniki genetske tehnologije sporno, ali je v zamotnem medsebojnem učinkovanju telesne kemije res mogoče najti posamezne gene, ki uravnavajo lastnosti, kot so inteligenca, napadnost, spolna privlačnost ali družabnost. Za zdaj je komajda mogoče preduvideti, kako močno bo sporočilna moč genov, ko jo bodo popolnoma razložili. Ne glede na to, kdo bo na koncu imel prav, pa že sama vera v genetiko spreminja podobo človeka. Čedalje pogostje bomo slišali za ljudi, ki slabo vedenje pripisujejo neizprosnim moči biologije in pridigajo novo astrologijo, v kateri usode ne določajo zvezde, ampak geni,« napoveduje biolog Weinberg.

Zdrav človek bo v dobi genetskih analiz sodil v preteklost. Kajti med odkritje bolne bo spadalo velikansko število dovednih za bolezni: tisti z veliko možnostjo, da zbolijo za rakom, infarktom ali astmo. Tudi tisti, ki niso niti bolni niti nagnjeni k boleznim, sodijo med nosilce bolezenskih genov. Kajti v dedni zasnovi vsakega človeka živatori povprečno 20 bolnih genov. To so tako imenovani recesivni geni, ki ne učinkujejo takoj, ampak jih podedujejo potomci. Kaj pa pomeni vedenje o lastnih bolnih genih? Za tistega, ki ima podedovano nagnjenje k raku na pljučih, pomeni morda spodbuda, da neha kaditi. Prav lahko pa tudi pri vsakem najmanjšem kašlju prestrašeno teče k zdravniku, saj mu neprestano roji po glavi misli: se je že začelo. Še bolj grozi bi bilo to vedenje v rokah drugih. Že danes pogosto ena sama celica zadostuje za genetski test. Vsaka odlučena kožna celica, vsaka lasna korenina in vsaka kapljica sline ali krvi tako lahko postane nosilec intimnih informacij o zdravju človeka, kar je za možnost varovanja podatkov neresljiv problem. Genetski testi so lahko za delodajalce zelo zanimivi. Genetik Rüdigier je pri delodajalcih opazil »splošno tendenco k zmanjševanju vsakega tveganja«. Na vsakem delovnem mestu grozijo zaposlenim drugačne snovi. Ne bi bilo torej pametno, se sprašuje genetik, če bi za ta delovna mesta izbrali le tiste prosilce, katerim te snovi niso nevarne? Rüdigierjev predlog, kako se izogniti genetski diskriminaciji, zveni groteskno: ravno tako kot morajo danes podjetja vzeti v službo določeno število invalidov, bi morali delodajalci obvezno zaposliti tudi določeno število uslužbencev, nagnjenih k raku. Pravo skušnjava pa pomenijo genetski testi za zavarovalnice in bolnišnice blaginje. Le kdo bi rade volje zavaroval življenje človeka, ki ima veliko možnosti, da zbolijo za rakom?

V ZDA je Paul Billings iz Pacifiške prezbiterijanske bolnišnice v San Franciscu zbral prve primere genetske diskriminacije. Zavarovalnica je na primer razveljavila zavarovalno polico za avtomobil, ki je zvedela za rezultate genetskih analiz njegovega lasnika, ki so mu napovedali, da bo zbolel za dedno mišično oslabelostjo. V drugem primeru je zavarovalnica zakonca, ki sta že imela otroka z mukoviscidozo, pred rojstvom drugega otroka prisilila v genetski test. Stroškov za zdraviljenje drugega otroka ni bila pripravljena plačevati. V Nemčiji za zdaj zavarovalnice zagotavljajo, da ne načrtujejo prislinskih genetskih testov. Kljub temu pa je v stališču zveze zasebnih bolniških zavarovalnic zapisano, da je potrebno »na vsak način preprečiti, da bi prosilec poznal več informacij o tveganjih kot pa zavarovalnica«. Kdor torej vse kaj obremeničnega o svojih genih, mora to sporočiti svoji zavarovalnici.

Vedenje o genih bo sprožilo lastno dinamiko, kakršno danes lahko le slutimo. »Nobenemu človeku ne želim, da bi kdaj v svojem življenju stal pred takšno odločitvijo,« opisuje ženska položaj, v katerega jo je pahnila genetska diagnoza. »Vaša hči ima Turnerjev sindrom,« ji je napovedal zdravnik usodo otroka, ki je bil še v njenem trebuhu. »Prilika bo, imela bo krilasto kožico na vratu (ptერიი) in ne bo imela nobenih ženskih organov.« Po tem razkritju so se za nosečnico medicinski učeniki spremenili v kataloge, v katerih so ji grozile fotografije predstavljali kot slike njenega otroka. Cena za svobodno izbiro je visoka. Ne glede na to, kakšno odločitev sprejme starši, vedno se bodo morali spopadati z občutkom krivde bodisi zaradi splava ali zaradi prizadetosti svojega otroka. Edini, ki to krivdo deli z njimi, je zdravnik. »Bilo je srhljivo, ko me je pred kratkim obiskala dveletna deklica,« pripoveduje Handyside. »Pred tem sem jo zadnjič videl pod mikroskopom.« Takrat se je po genetskem preverjanju odločil, da je primerna za vsaditev v materin trebuh.

Der Spiegel, Hamburg

ARON GURJEVIČ

Moja domovina je zmedena

»V naši deželi je pobralo Marxa in Lenina, komunistem se je sesul, vstajenja boga ni bilo in zdaj se ruski človek ne otepa samo z vsakdanjimi težavami – ali imam dovolj denarja za preživetje? ali bom v trgovini dobil klobaso po dostopni ceni? –, marveč tudi z večnim dvomom slehernega naroda: kdo sem? kaj je v moji glavi? kje naj iščem svojo identiteto? Žal v vsej Rusiji ni nikogar, ki bi znal odgovoriti na ta vprašanja.«

V uvodu, s katerim Aron Gurjevič, član akademije znanosti, po vsem svetu znan raziskovalec srednjeveške zgodovine in eden od najbolj živahnih duhov ruske kulture, sprejema gosta v svoji majhni delovni sobi, odmeva vesoljna trnogradnost dialogov, ki jih Woody Allen posveča vprašanju pomena bivanja. Toda potem ko človek dve uri poslušata očarljivo »lekcijo« tega osemindesetletnega profesorja, se mu začne dozdevati, da je nekaj odgovorov na vprašanja zastraž »krize identitete« ruskega človeka le dobil. Z bedno pokojnino 5000 rubljev na mesec (okoli 13 dolarjev), kolikor jih dobi od Akademije znanosti, se Gurjevič preživlja le s težavo, toda kot pač vsi današnji ruski razumniki. Vendar pa se ne pritožuje. Četudi so njegove knjige prevedli v mnoge jezike in čeravno ga nenehno vabijo poučevati v tujino (med drugimi ga vabi tudi univerza San Marina, ki je snuje Umberto Eco, katerega ime rože je z navdušenjem prebral), želi Gurjevič ostati v Moskvi, da bi nadaljeval poslanstvo ruske inteligence: »učiti ljudstvo«.

Drobtinice starih idej

Torej ne verjamete v vračanje k veri, ki je imela v zgodovini Rusije tako pomembno vlogo?

Danes imamo opraviti z veliko ideološko-duhovno zmedo, s praznino, ki jo skušajo napolniti z ostanki starih idej, vstevši z vero. Vendar pa ne bi govorili o vsemem prerodu. Vlada je Cerkvni naklonila vse svobode. Jelcin se udeležuje slovesnih cerkvenih praznikov in v Gruziji se je dal Sevardnadze javno krstiti: vendar pa pri tem ne gre za vero, marveč za politiko. So takšni, ki skušajo pomesti vrt v nostalgia po sveti carski Rusiji v norem upanju, da bo prišlo do obnavljanja monarhije. Pozabljajo pa, da je moralo biti to, da bo prišlo do obnavljanja monarhije. Pozabljajo pa, da je moralo biti to, da so februarja in oktobra 1917 rušili Romanove v dveh revolucijah, nekaj dobrih razlogov. Tudi neomondistični se obesažo na versko izročilo, da bi širili zamisel o prerodu velikega ruskega naroda. Vendar pa se pri ruskem narodu zaradi vrste zgodovinskih razlogov niso razvile značilnosti, ki so nujne za vstop v sodobno civilizacijo. Govoriti o takšnih razmerah o prerodu Velike Rusije je groteskno.

Kakšne »zgodovinske« razloge imate v mislih?

Pred kakimi 130 leti so veliko večino prebivalstva še vedno sestavljali tlačani. Šele reformi leta 1861 je ljudstvo odresila tlačenja. Vse dotlej ni bilo nikakršne etike dela; delali so pod udarci bica, kmetje niso imeli nikakršnega zanimanja za storilnost, podjetniško gospodarstvo se opazovalo s sovražstvom, kradi in kvarili so vse, kar so mogli. Lenin je doumel, da Rusija brez določene gospodarske svobode nikoli ne bo napredovala in v letih Nep (Nove gospodarske politike, op. ur.) se je v deželi začelo počasi oblikovati novo duhovno razpoloženje. Potem je Stalinom prišlo do kolektivizacije podedljivosti; dejansko je šlo za obnavljanje tlačanstva in negativnega odnosa do dela. Ko se danes pojavljajo zahteve po zasebni lastnini in svobodnem podjetništvu, se te zahteve soočajo z nasprotovanjem, ki ima korenine v minulih stoletjih. Vsem nam so včerajšnji odnos, ki je diametralno nasproten: zasebna lastnina je zlo, državna lastnina je dobra, bogatost je negativna osebnost, obogatel je tako, da je kradel. Za velik del našega ljudstva je predstava, da je nekdo nakopičil kapital z delom, nekaj nepojmljivega.

Ali se bo Obolomov sploh kdaj dvignil s svojega kavča?

Obolomov iz romana Gončarova je bil plemič in ne kmet. Dovolil si je počivati na kavču, ker njegovi tlačani nikoli niso legli; ali pa so legli le na skrivaj. Drugače kot v Angliji je plemič v Rusiji živel izključno od zemljiške posesti in si sodeloval pri organizaciji proizvodnje. Obolomovičina je bila značilna naša predrevolucionarna aristokracija, vendar pa je ostala v ruski duši tudi potem, ko so plemičem odvzeli vse njihove posesti. Lenin pa jo je označil za eno od nacionalnih napak.

Sodobni ruski pisatelji je napisal, da je v ruski duši »vse«. Kaj sploh je danes ta »ruska duša«?

Dostojevski je izrekel nekaj podobnega: »Ruski človek je preobsežen, morali bi ga skržiti.« Sam bi za razumevanje ruske duše navedel majhen primer, ki se ne nanaša neposredno na dušo, marveč se nanaša na telo kot ovoj duše. Ko ste se sprehajali na obljubljenih ulicah Moskve, ste morali opaziti, kako pogosto prihaja do trčenj. Ulice New Yorka niso nič manj obljubljene. In vendar, ko se kaj podobnega pripeti v New Yorku, bodo ljudje nagnostno rekli »sorry«. Kar v podzavestni pomeni: »Če sem trčil v vas, sem kršil vaš elementarni življenjski prostor in se vam zato opravičujem.« V Rusiji se nihče ne opravičuje. Ne gre za to, da bi bili slabše vzgojeni. Zadeva je povezana z zgodovinskimi nagibi, z dejstvom, da se je koncept individualizma in osebnih svobodnih v Evropi razvil stoletja, medtem ko ga pri nas ni.

Drug primer. Rusija je bila v časih Puškina dežela, ki so jo zavojilo njene kulture cenili po vsem svetu. In vendar je v tej Rusiji, na carskem dvoru, moč zabeležiti majhno presnetljivo dejstvo: car se obrača h kateremukoli predstavniku plemstva tako, da ga tika, vsak plemič pa se obrača k carju tako, da ga vika. Ali si je moč v Evropi devetnajstega, osemnajstega ali celo sedemnajstega stoletja predstavljati monarha, ki bi plemiče svojega dvora tikal? Ne. V Rusiji je bil to običaj. Gorbačov je na sestankih politbiroja tikal vse po vrsti: člani tega visokega organa pa so mu odgovarjali z »vi«. Kar najbolj preseneča, ni njegovo vedenje, marveč dejstvo, da so vsi brez govora sprejeli misel, da je predsednik gospodar, drugi pa »podložniki«.

Psihologija podložnika

Ali to pomeni, da se v času od Puškina do Gorbačova ni nič spremenilo?

Spremenilo se je veliko. Vendar pa iz ruskega človeka ni izginila psihologija podložništva. Individualizem, ki velja na Zahodu za eno od temeljnih vrednot, je veljal pri nas še pred nekaj leti malodane za zločin. Če ste nekemu rekli: »ali ste individualist«, ste ga žalili. Za to pa ima razen monarhije in tlačanstva zaslug tudi vpliv pravoslavne cerkve. Katolicizem se je vedno opiral na sočutje s posvetno oblastjo. Pri nas je bila Cerkev vedno podrejena državni oblasti. V tisočletju pred revolucijo je Cerkev potiskala ljudstvo v državo podložnika gospodarjev, od carja do lokalnega vazala, ki so bili vsi v takšni ali drugačni meri nosilci »božjega razsvetljenja«.

Ali je torej stara dilema, ali je Rusija evropska ali azijska država, odvisna tudi od tega?

V sodobnem svetu se mora Rusija počutiti kot del Zahoda, sicer se bo obodila na perspektivo, da postane nerazvita država tretjega sveta. Ne vidim druge možnosti za rešitev kot prizadevanje, da postane »evropska«. Toda hkrati nas Rusija zaradi strukture svoje zavesti in zaradi odsotnosti individualizma spominja na nekaj azijskega, kitajskega ali vsaj tatarsko-mongolskega spričo dejstva, da je bila tristo let pod tatarskim jarmom.

Kar ji je vtisnilo dodaten pečat podrejanja gospodu: tradicijo, ki pred trinajstimi stoletji, v časih Kijevske Rusije, ni bila razvita do te mere.

Ali zato pravijo, da rusko ljudstvo vselej teži k temu, da bi mu stal na čelu nekakšen car, pa naj bodo Romanovi ali Stalin?

V Rusiji nikoli ni bilo demokratičnega izročila in parlamentarne ureditve. Duma je obstajala samo nekaj let in so jo kmalu odstranili. Kongres ljudskih odposlancev, ki je nastal na podlagi prvih polsvobodnih volitev leta 1919, je bil karikaturna parlamenta. Kaj sploh je bil diktator? Gre za ureditev, v kateri se ljudstvo poda pod odredke odgovornosti, diktator pa si vso naloži na svoja ramena. Nobene potrebe ni več, da bi si podložnik zaradi česar koli belil glavo. Stara anekdota pripoveduje o soprogu člana partije, ki se je pritožila sekretarju partijske celice, češ da soprog ne spi več z njo. Mož so poklicali k sekretarju. »Ne zamerite, tovariš,« se opraviči, »vendar sem impotent.« Njaka sekretarja zagrmil: »Ne, dragi moj, v prvi vrsti si komunist.« Gre seveda za šalo. Vendar pa se še dobro spominjam časov, ko ni bilo enega samega področja človekovega življenja, ki ne bi bilo v pristojnosti Oblasiti. Podobno je virusu, ki je preniknil v vse nas, in veliko časa bo potrebnega, da ga bomo spet spravili ven.

Potem je prišla perestrojka

Zakaj je rusko razumnstvo, ta tako značilna plat vaše kulture, danes tako nedejavno?

Pri vas govorite o razumnikih, pri nas o razumnstvu. Šlo je za dve različni zadevi. Kajti zgodovinska posebnost našega razumnstva je v tem, da je bilo v večini opoziciji represivni oblasti. Potem je prišla perestrojka. Prepričani smo bili, da je Gorbačov resničen reformator, ki se bo postavil na čelo demokratičnega gibanja. Ta utvara se je kmalu razblinila. Vse življenje smo sovražili to oblast, zdaj pa je sovražnik v hipu izginil. Na prizorišču se je pojavila osebnost, ki se je tako kot mi zavzemala za demokratične svobode. Razumnstvo je izgubilo orijentacijo. Staro poslanstvo ruskega razumnstva se je začelo izgubljati. Vendar pa se bo pojavilo novo. Danes književni kritiki vpijejo: »Ruska književnost je mrtva!« Neumnosti. Ni mogoče, da bi ruska književnost izdihnila, le nekega obdobja njegovega razvoja je lahko konec. Vendar pa se bo rodila druga in se bo pač nekoliko razlikovala od tistih, na katero smo se navadili.

Boris Jelcin je dejal, da je področje šolstva v nevarnosti. Ali s svoje katedre univerzitetnega učitelja še znanete mlade ljudi, ki bi se zanimali za raziskovanje in ki ne razmišljajo samo o dolarjih?

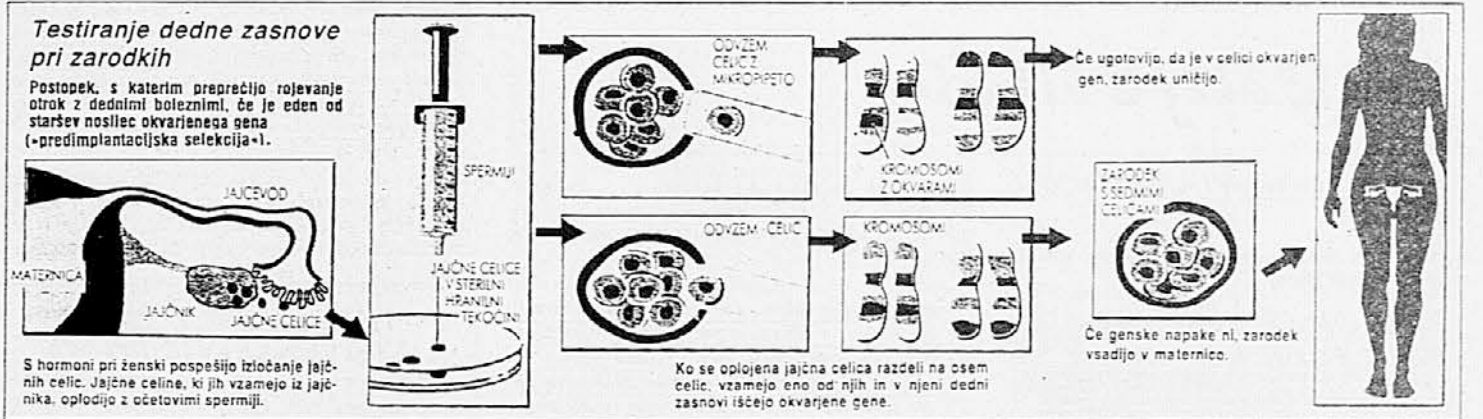
Vidim jih. In veliko jih je. Delu mladine je še vedno do znanja in znanosti. Ti mladi ljudje se dobro zavedajo, da kot zgodovinarji ali filologi ne bodo postali bogataši. Kljub temu pa študirajo, berejo in se oblikujejo kot intelektualna elita jutrišnjega dne.

Torej ste optimist, kar zadeva prihodnost Rusije?

Toliko časa sem bil pesimist, da sem se tega naveličal, zdaj pa mi je usojeno ostati optimist. Razkroj se lahko nadaljuje: kot zgodovinar se zavedam, da vsi imperiji, od rimskega do britanskega, prvi ali slej razpadajo. Vendar pa sem živel pod strašno oblastjo, oblastjo Stalina in Brežnjeva: ob ozadju, ki ga predstavljajo ta tragična desetletja, se mi nesreče današnjega dne ne zdijo tako katastrofalne. Ne verjamem, da bi lahko Rusijo preprosto pobralo in prav tako ne more pobrati našega duhovnega življenja. Ne morem si predstavljati propadanja, v katerem bi izgubili vsi naši pisarji, glasbeniki, umetniki, igralci, znanstveniki in raziskovalci. Ne bomo se več vrnili v stanje kulturne osame, v katerem smo živeli pod komunizmom.

Gledano s plati kulture je Rusija danes sestavni del sveta in upam, da jo v tej »vlogi« usmerjajo krščanske, to je zahodne vrednote. Prišlo bo do obnavljanja značaja in kulture Rusije. Kdaj? Težko bi rekel. Lahko pa že napovem, da sam tega ne bom doživel: upam, da bodo to doživeli moji vnuki.

La Repubblica, Rim

REVOLUCIJA V TISKARSKI OBRTI

Vsakdo svoj Gutenberg

Vasako jutro mi poštar v hišo prinaša ugankne. Neka visoka šola mi v »vizualni podobi bulvarnega časopisa« sporoča, da po profesorja Hinterhuberja premeštam. Prijatelj mi naznani svojo zaroko, vabilo na priložnostno slovesnost pa je videti kot osmrtnika. Sindikat mi je poslal članski časopis, ki je podoboben barvni reviji. Danes lahko vsak na svojem domačem računalniku izdeluje tiskovine in vedno več ljudi to tudi počne. Groteskni posegi v elektronsko stanstvo so le ena stran tehnične revolucije, ki se je zgodila v tiskarski obrti. Revolucija ima zgodovinske dimenzije. »Znajoč Steva Jobsa lahko primerjamo le z Gutenbergom,« meni Stefan Rögener, izdajatelj tiskarskega strokovnega časopisa Hamburger Satzspiegel.

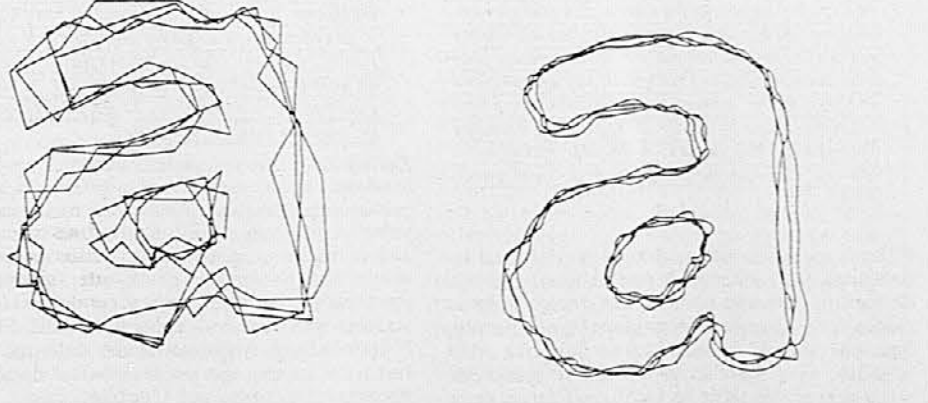
Steven Jobs je skupaj s Stephenom Wozniakom leta 1984 na trg poslal računalnik Apple-Macintosh. Računalničarja pri tem nista imela v mislih tiskarstva, ampak uporabniku prijazen osebni računalnik. O spremembah, ki so jih te majhne skatle prinesle v pisarniški vsakdanjik, je bilo že veliko zapisanega, revolucija na področju tiskarstva pa je potekala bolj prikrito. Pred osmimi leti je bilo tiskarstvo še nekakšna okultna veda. Kdor je hotel imeti natisnjeno besedilo, ga je moral »dati staviti«. Delitev dela je bila načeloma organizirana kot v Gutenbergovih časih, čeprav so stavci delali z elektronskimi napravami. Postopki so zahtevali strokovno znanje in laikom niso bili dostopni. Fotostavni stroji so stali milijone in izdelovalci teh strojev so razvili in za drag denar prodajali tudi zraven spadajoče vrste pisav.

Danes je to demokratizirano. Skoraj vsak lastnik osebnega računalnika skupaj z njim

dobi tudi celo vrsto pisav, na tisoče drugih pa jih še lahko kupi. Z namiznim založništvom (desktop publishing, DTP) lahko vsak strokovno izdeluje tiskovine. Z ustreznim softwarom lahko vsak prostovoljni tiskar izdela tudi lastne pisave. Vsak je lahko Gutenberg. Tisti, ki razvijajo črke in stavci, morajo ne močno opazovati, kako propada trg za njihove izdelke. Varuhi tiskarske kakovosti so pokopali že vse upe. »Brez voznikega dovoljenja ne sme nihče voziti,« so tehnologijo pa se lahko vsak igračka, kolikor hoče,« pravi Stefan Rögener. Vendar pa se samo z Macintoshom ni dalo izdelati profesionalnih tiskovin. Računalnik je sicer takrat imel revolucionarno tehnologijo WYSI-WYG (What You See Is What You Get – Kar vidiš, to dobiš). Prvič je torej uporabnik videl že na zaslonu, kakšna bosta njegovo pismo ali članek. Vendar pa

je iz prvih igličnih tiskalnikov prišlo ven le tisto, kar je bilo videti na zaslonu slabe ločljivosti – značilne stopničaste črke z ločljivostjo 70 točk na inč (dpi), ki se jim danes le še smejemo. Da bi bila tiskovina videti kot »zares natisnjena«, je bilo treba najti način prenašanja na zaslonu napisanega besedila na laserski tiskalnik s 300 dpi ali celo na profesionalne naprave z 2500 dpi. Rešitev se je imenovala postscript – jezik, ki je neodvisen od računalnika in od naprave za izpisovanje. Univerzalni jezik, ki ga je izdelala firma Adobe in katere tržni moči so se podredili vsi izdelovalci pisav.

Za razumevanje postscripta si moramo predstavljati na zaslonu zarisani krog, ki ni okrogel, ampak je sestavljen iz mnogih točk razmeroma grobega rastra. Da bi ga laserski

SUČANJE PO JAPONSKO

Kje ste, ljube Alpe?

Svetovno prvenstvo v alpskem smučanju. Že ob tem imenu se zdi kar nekoliko perverzno, da bi bele arene seli kamorkoli drugam izpod Alp. V bogati zgodovini svetovnih prvenstev od leta 1931 (v začetku je bil uraden naziv mednarodno prvenstvo FIS) so se alpski smučarji le s težkim srcem podajali na tuj. Na vsak skok izpod Alp so se pripravljali dolga leta, če zlasti če je bilo treba čez lužo. Toda svet je nenadoma, kar čez noč, postal tako majhen in prepleten, da je postal lokalpatriotizem če bolezensko znamenje. Evropa se navdušuje nad baseballom in ameriškim nogometom. Američani bodo priredili svetovno prvenstvo v »evropskem« nogometu, starodavna japanska rokoborba sumo pa je prav v teh dneh dobila prvega yokozeno (velikega šampiona), ki ni bil rojen v Deželi vzhajajočega sonca. In zakaj bi potentakem Japoncem odrekali pravico do tega, da se vpišejo v zgodovino kot prvi prireditelji svetovnega prvenstva alpskih smučarjev v Aziji.

Japonci imajo dandanes dve veliki (sezonski) ljubezni. Prva od pozne pomladi do pozne jeseni je golf. Ko se voziš skozi japanska mesta, vidiš nekoliko prostorov velikosti teniškega igrišča, ograjenih s kakih 10 metrov visokimi zelenimi mrežami. Celo na strehah poslovnih nebotičnikov so. Tam uslužbeneci srednjega razreda pilijo golfske zamah in sanjarijo, da jih bo nekega dne njihov šef povabil na partijo v svoj klub. V teh sanjah še nadobudnega mladca tam nekeje med 10. in 11. kluško očetovsko objame okoli ramen in mu sporoči veselo novico, da ga bo v zahvalo za njegovo čuječnost in nesebično garanje od zorc do mraka postavil za stopnico više v podjetju. V deželi, kjer je stanovanje velikosti 60 kvadratnih metrov bogokletno razkošje in kjer je celo avtomobilsko parkirišče donosna nepremičnina, je za marsiškoga takšno mestno ograjeno vodišče za golf največ, kar lahko doživijo.

Druga in precej bolj dostopna ljubezen Japoncev je alpsko smučanje. Otoki vulkanskega izvora so prijetno grčevnati, gore pa so z vsemi svojimi izboklinami in vdolbinami videti tako lepe, da tako kot marsiški drugega v azijskem svetu že meji na kič. Kdo bi se jim lahko uprl, če zlasti po norem celotenskem delovnem utripu med belotiskimi zidovi velemest, kakršnih je 12 milijonski Tokio ali pa skoraj 3 milijonska Osaka?

Vsak zimski vikend izbruhne smučarska mrzlica, ko se tako rekoč cela mesta selijo na smučišča. Mnogi se odpravijo na pot že v petek zvečer, da naslednji dan ne bi običajni v prometnih zamakih in tako izgubljali dragocenega časa. Potem prespijo kar v avtomobilih na parkiriščih in se drgetajoči že zarana postavijo v vrsto za smučarske karate. Prostrana, najsodobnejša opremljena smučišča, na katerih dela veliko evropskih (tudi slovenskih) fantov, ki jih kujejo med smučarske bogove, so videti kot ulice Tokia ob prometnih konicah. Marsikdo, še zlasti na stičiščih prog, je lahko tudi smrtno nevaren, ko drvijo v dolino in ne veš, ali bi jih imenoval za samuraje ali kamikaze. Vsake toliko z akcijem privlečeno v ambulante prve pomoči kajenja ranjenca, razpon poškodb pa je za vsakega specialista travmatologije pravi poklicni izziv. Paleta sega od tistih klasičnih smučarskih zvez, kot so zlomljeni roke, noge, rebra, ključnice in celo mehanizmi, nemalokrat pa so (vsaj za evropsko prakso) tudi precej nenavadne. Med te slednje zagotovo sodijo globoke ureznine po obrazu, rokah in še kje drugje, vse od robinovk tujih smuč. Tisti, ki pade na smučišču, zama upa, da so za njih dovolj izurjeni in spretni smučarji, ki bodo znali reagirati v delcu sekunde. Takih je na Japonskem kar malo ...

tiskalnik lahko s svojo približno štirikrat večjo ločljivostjo kar najbolj optimalno natisnil, mu je treba posredovati ne le količino točk, ampak tudi informacijo »narisi krog okoli točke x s premerom r tako dobro kot zmoreš«. Postscript zmore ne le matematično opisati kroge in črte, ampak tudi krivulje in ključke posameznih črk določene vrste pisave. Šele pri tiskanju na tiskalniku se te informacije spet preracunajo v majhne točke. Ko so bili z macintoshom in postscriptom ustvarjene možnosti za profesionalno namizno založništvo, je firma Aldus razvila ustrezen software: PageMaker, izdelovalec strani. Zdaj je mogoče na zaslonu sestaviti celo časopisno stran z besedilom, naslovi, fotografijami in ilustracijami. Zajemanje besedila, stavljenje in oblikovanje strani so bili prej ločni postopki, zdaj pa jih je lahko na enem delovnem mestu opravil en sam človek. Novi »namizni založniki« po veljavnih kriterijih sicer niso bili usposobljeni za ta opravila, vendar njih samih to ni motilo. »Ljudje so preprosto čutili potrebo, da bi predstavili sebe in svoja tiskana dela,« opisuje Jürgen Siebert razpoloženje, ki je vladalo leta 1987. Siebert je bil takrat med soustanovitelji časopisa Page, ki je novopečene tiskarje skušal naučiti vsaj osnovnih pravil tiskarstva. Kajti računalnik ni pisalni stroj in pri stavljenju je marsišak drugače kot pri pisanju na pisalni stroji. Razlike se začnajo na primer že s tem, da so črke na pisalnem stroju vse enako široke, torej jih zavzame ravno toliko prostora kot www, medtem ko so tiskane črke proporcionalne (tj. je ožje kot www). Temu ustrezno je videti tudi vezaj (-) drugačen kot pomišljaj (~). Nasprol je veliko znamenj, katerih uporabe se je treba naprej naučiti, na primer različnih narekovajev (186) (205) »« (186) (185)), medtem ko je na pisalnem stroju samo preprosto znamenje ».

Še težje kot osnovni pojmi te tako imenovane »mikrotipografije« je ravnanje z različnimi vrstami črk. Tipografska pravila in navade so se oblikovale v zadnjih stoletjih, in ker so ta pravila vsi upoštevali, so se vtisnile v našebralne navade. Pri pravilni uporabi določenih

Vprašanje, zakaj svetovno prvenstvo alpskih smučarjev na Japonskem, je ob vsej te smučarski strasti brezpredmetno, ker nanj učinkovito odgovori že protivprašanje – zakaj pa ne? Neki tudi nam zelo dobro znani nekdanji smučarski šampion (me naj ostane skrivnost), ki je zdaj na Japonskem uspešno posloven, je dejal, da se bo skušal prvenstvu v Morioki in Shizukishiju, kar najbolj izogniti, češ da Japonci nimajo nikakršnih izkušenj z organizacijo tako velikih prirediteljev in da bo vse skupaj ena sama velika zmešnjava. V tem se resda ni zmotil, saj je bilo v organizacijskem aparatu vsaj na začetku veliko takih, ki niso vedeli, kam in kako naj se obrnejo. Marsikdo se je ob tistih zgodbah o torturah na sprejemnih izpitih za srednje in visoke šole vprašal, kaj Japonce v teh šolah sploh uči. Komaj kdo govori kak tuj jezik, pa še to z obupnim naglasom, o geografiji, svetovni zgodovini in mednarodni politiki se jim komajda sanja. Samoiniciative pa premoroje bore malo, saj za vsako stvar sprašujejo svojega nadrejenega, ta pa se nato obrne na tistega še višjega.

Toda k sreči se je sprožil tisti mehanizem, ki je Japoncem pomagal prebroditi že marsikatero težavo. Gostje so kritizirali to in ono, gostitelji, ki si pač ne pustijo reči, da česa ne znajo narediti dovolj dobro, so se zagrizeno vrgli na delo in pomankljivosti vsaj prikrili, če jih že niso mogli povsem odpraviti. V marsičem pa jih je reševal tudi denar. Z 2,2 milijarde jenov (17 milijonov dolarjev) bi marsiško organiziral tri takšna prvenstva. In prav v denarju se skriva še zadnji del odgovora na vprašanje, zakaj svetovno prvenstvo alpskih smučarjev na Japonskem.

V zadnjih letih je bilo veliko govora o krizi svetovnega pokala. In sredi razglabljanja o tem, kako najti rešitev, se je nenadoma začelo jasni. Na letošnjih ženskih tekmah, ki so navadno deležne manjšega zanimanja, se je za razliko od prejšnjih let kar trlo novinarjev, pa tudi gledalcev je bilo nenavadno veliko. Ženske tekme so dobro znamenje premika, kaj glede na splošno prepričanje, da krizo moškega svetovnega pokala prikriva izključno karizma Alberta Tombe, brez katerega bi šlo hitro vse po gobe. Toda spremenilo se ni nič, vsaj tako drastičnega ne, da bi tekme alpskih smučarj spet začele kjudati pozornost. Nov sistem točkovanja (30 najboljših namesto 15) in pojav skrivnostne družbe Halva, ki je močno navila cene televizijskih prenosov, sama po sebi že nista mogla vplivati. Se bolj čudno pa je, da to zanimanje za tekme smučarji ni prav nič uplahnilo niti tedaj, ko so se začele vrste najboljših hitro redčiti. Zdi se, da so poškodbe Nataše Bokal, Eve Twardokens, Merete Fjeldavil, Pernille Wiberg, Katrin Gutensohn, Michaela Gerg-Leitner in nenadno sode veliko avstrijske šampionke Petre Kronberger dodale temu športu nadih gladiatorstva, da imajo torej podoben učinek kot pričakovanje nesreče na avtomobilističnih dirkah.

Seveda pa Mednarodna smučarska zveza ni toliko naivna, da bi prihodnost prepuščala tem, koliko deklet se bo »pobilo« na strminah. Smučarski šport je vreča brez dna. Stroški prirediteljev tekem svetovnega pokala so se v zadnjih nekaj letih drastično povečali, nacionalne smučarske zveze vse težje financirajo svoje reprezentance, tudi šampioni imajo vse večji apetit. Letos je FIS uzakonila denarne nagrade za najboljšo in takmah svetovnega pokala, ki pa so od spodnje meje 20.000 švicarskih frankov navzgor pač odvisne od žepa organizatorjev. To pa je seveda neprimerno namizno od tistega, za kar se je zavzemal Serge Lang. Oče svetovnega pokala, ki se je pred leti umaknil, je skušal dokazati svoj pravi elitno smučaško tekmo, na kateri bi bil nagradni sklad milijon dolarjev. FIS se je tega

vrst črk je zato že mogoče sklepati na vsebino besedila. Za plakate, ki v supermarketih ponujajo znižanje cen, uporabijo drugačno vrsto črk kot pri osmrtnicah. DIE ZEIT stavi svoje naslove drugače kot na primer Bild. Črke s serifami (majhne »nožice« na črkah) so bolj čitljive kot tiste brez njih. Nepoznavanje tiskarskih pravil pogosto nehoti pripelje do smešnih tiskarskih izdelkov. Ta igriva anarhija amaterjev je v nasprotju z dolgočasnim konformizmom poklicnih tiskarjev. Stefan Rögener se pritožuje, da je polovica časopisnih oglasov stavljena iz samo petine vrst črk, in to kljub temu, da je danes mogoče po čedalje bolj ugodnih cenah dobiti na tisoče »fontov« (fonts so v angleščini vrste pisav). V časih fotostavka so bile različne vrste črk povezane s sistemom stavljenja. Kdor je imel stavljeni stroj firme Linotype, ta ni mogel uporabljati črk firme Berthold in obratno. Ko se je Adobejev postscript uveljavil kot standard, so nenadoma vsakemu uporabniku na voljo vse vrste črk. Hkrati so se začele cenje zniževati. Pred obdobjem namiznega založništva je stala posamezna vrsta pisave več tisoč mark, danes pa jih je mogoče kupiti na duca te za delček te vsote. Tiskarne kupijo kompaktni disk z nekaj stotimi pisavami, ki pa so vse šifrirane. Če namerava stavec katero od njih uporabiti, pokliče trgovca, ki mu za določeno vsoto pove kodo za dešifriranje.

Črke postajajo čedalje bolj poceni množični izdelek. To vpliva tudi na proces njihovega nastajanja. Prej je zadostovalo, da je oblikovalec črk kot osnutek predložil napis »hamburgerfont« (ki vsebuje vse tipične značilnosti abecede). Če so bile črke sprejete, je izdelal risbe, potem so jih morali ročno prerisati na zaslon in jih spremeniti v ukeze postscripta. Ustanovitelji časopisa Page Jürgen Siebert, ki zdaj prodaja črke v berlinski Font Shop, poroča, kako črke danes prodajajo: »Od oblikovalca pričakujemo disketo s kompletnimi digitaliziranimi fonti, ki jo mi le opremimo z imenom in vključimo v naš program.« Avtorske pravice je težko uveljaviti. Kdor prerisuje črke drugega ali jih digitalizira, skorajda ne bo čutil pravnih posledic. Le če

tedaj ustrašila in projekt blokirala, toda zdaj je že očitno, da bo morala ta model prej ali slej posnemati. Toda kje najti denar? Odgovor je pravzaprav enostaven: smučarja se bo morala še tesneje prižeti sponzorjem na prsi.

Na Japonskem se je v zadnjih letih močno razmahnila industrija športne opreme. Ob že uveljavljenih znamkah, kakršna je Decente, ki je na tržišču že tako dolgo, da je marsiško prepričan o njenem evropskem poreklu, se je pojavila še vrsta novih. Najbolj prodorna sta Phenix, za katerega med drugim delata tudi Bojan Kržaj in Jure Franko, in Asics, ki se je najprej proslavil s športnimi copati, zdaj pa s smučarskimi oblačili opremlja avstrijsko reprezentanco, pa tudi Goldwina ne gre podcenjevati. Ob teh se je začel s smučarskimi oblačili in smučni ukvarjati še gigant Mizuno, ki je doslej slove predvsem po opremi za tenis, golf in baseball. Tudi koncern Yamaha je začel izdelovati smuči in se lahko že ponaša z zlato olimpijsko kolajno, ki mu jo je prislužil Norvežan Finn Kristian Jagge (v Phenixovih oblačilih) na slalomu v Albertvillu. Vsi ti in še nekateri drugi se pripravljajo na še bolj agresiven nastop po svetovnem trgu, pri čemer ne bodo varčevali denarja. To so dokazali že s svojimi prispevki za to svetovno prvenstvo, ki to menda skupaj znesli več kot osem milijonov dolarjev. In po tem prvenstvu, ki ga Morioka in njeno smučarsko središče Shizukishi nista dobila po naključju, tako kot tudi Nagano ni kar tako zmagal v boju za zimsko olimpijske igre leta 1998, bodo vezi med japonsko športno industrijo in svetovnim smučarskim športom se tesnejše. In bolj ko bodo radodarni Japonci, bolj bodo morala seči v žep evropska podjetja, če bodo hotela obdržati vsaj sedanje položaje.

Ta ljubezni med sponzorji in športom sama po sebi ni nič slabega. Marsikatero športnega spektakla si dandanes brez sponzorjev ne bi mogli predstavljati. Slabo pa je, če začne šport zaradi tega trpeti. In v primeru svetovnega prvenstva alpskih smučarjev v Morioki in Shizukishiju bi o tem že lahko govorili. Vsi so natančno vedeli, da bo prvenstvo ogrozilo vreme.

Področje prefekture Iwate na severu osrednjega japonskega otoka Honshuja ima zaradi mešanja sibirskih in pacifiških zračnih gmot zelo nestalno vreme. V to se je lahko karavana svetovnega pokala prepričala že lani in predlani, ko so imeli prav tako velike težave s »tekminami«. Toda FIS se je ob vseh tem, kar si je od tega prvenstva obetala, zelo hitro zadovoljila s kaj šibko razlago, da so bile tiste tekme pač na udaru marčevskih pomladanskih vetrov in da bo vreme med svetovnim prvenstvom na začetku februarja veliko bolj stalno. Toda že tudi termin stalno vreme se na Japonskem precej razlikuje od tistega, kar pomeni v Evropi.

Tudi ob ugodni vremenski napovedi je treba pričakovati nenadne sunkne vetra z vseh strani, meglene zavesne, ki se v hipu spustijo in nato spet dvignejo, temperatura pa se spreminja z vsakim oblakom na nebu. To pa je za smučarske tekme hudo kočljivo, saj je vsem tekmovalcem nemogoče zagotoviti enake razmere na progi. Seveda bi lahko na Japonskem našli tudi kakšno primernejše smučarsko središče, a kaj, ko je bila ob sponzorjih prav prefektura Iwate pripravljena vložiti največ kapitala v to podjetje, saj je na račun prvenstva lepo dogradila svoje turistične zmogljivosti. In to je še zadnji kameleček v mozaiku tega kontrolnega prvenstva, od katerega si smučarski šport veliko obeta, čeravno se ga tekmovalci zagotovo ne bodo prav radi spominjali.

Borut Šauta

je kraja elektronskih podatkov dokazljiva, plagatorju trda prede. Trgovci s pisavami vidijo svojo priljubljenost v tem, da trg, na katerem gospodarijo posvečeni, spreminijo v množično trgovino. Navadnim uporabnikom računalnikov pa je kljub temu treba dopovedati, da imajo pisave ravno tako svojo vrednost kot računalniški programi in jih zato ne smejo na črno kopirati.

Ko je Johannes Gutenberg iznašel tisk, je skušal s svojimi premičnimi črkami kar najbolj natančno premakniti rokopi menihov. Uporabljal je celo različice istih črk, da bi tako boljše posnemal individualnost in nepravilnosti rokopa. Šele v mnogih stoletjih so tiskane črke našle svoje lastne oblike. Podobno je danes z elektronskimi. Na računalnikih se uporabljajo digitalne različice klasičnih tiskarskih črk. Za korespondenco velja še vedno pravilo, da jo je reba pisati s takimi črkami, kot so na pisalnem stroju. Čeprav je pisalni stroj tehnično zastarel, sprejemamo »natipkan« pismo bolj osebno, kot natpisnjeno besedilo, ki pogosto neprebrano roma v koš. Bo tudi čez trideset let še tako, čeprav bo večina piscev poznala pisalni stroj le še iz muzeja?

Mnogi so sprčo risank, videa in kabelske televizije že razglasi konec tiskarske ere, vendar pa je stara kulturna dobrina še enkrat naredila silovit tehniški skok. Težko je napovedati, kako se bodo uporaba črk, njihova izdelava in njihova podoba v naslednjem stoletju spreminjale. Potreba po igranju, ki se ne običajno mladi računalniški tiskarji, ki se ne zmenijo za stara pravila, poganja vedno nove cvetove. Toge in dozdovno večne črke iz obdobja sinca se umikajo spreminljivim znamenjem digitalne ere. Obstajajo že prvi tako imenovani »random fonts«, črke, ki imajo matematično izračunano naključno komponento, pri katerih na primer »a« nikoli ni takšen kot kateri od prejšnjih (kvečjemu po naključju). Tako računalnik ustvarja učinek, ki ga je hotel doseči že Gutenberg: navidezno individualnost strojnega stavka.

DIE ZEIT, Hamburg

PP pošni predal 29

Nadaljevanje z 18. strani

viti, potem to ne velja samo za tiste, ki pridobivajo dohodke, ampak za vse, ki si ga kakorkoli delijo – še posebej mora to veljati za poslanca in funkcionarje Republike Slovenije.

Vsem nam, državljanom Slovenije, največ povedo številke; proklamirana zmanjšanja ki jih predlagajo nekateri poslanci (za 10 oz. 20%), so še vedno kaplja v morje nasproti razmerjem do gospodarstva in negospodarstva, ki so v nebo vpijoča, gospodarski poslanci v SKD, LDS, ZL, SDSS ...

Plače v najdražjem podjetju v Republiki Sloveniji bodo vsekakor osnova tako pri pogajanjih za spremembo in dopolnitev pogojev, prav posebej pa še, ko bo šlo za sklenitev socialnega pakta.

Viktor Markovič, Hajdina

Delo, 6. januarja
Vsak zavarovavec si bo moral izbrati osebnega zdravnika

V Sobotni prilogi je bilo 16. januarja objavljeno moje pisanje na gornjo temo, ki se je odprla v isti rubriki teden dni prej s prispevkom dr. Mramorja. Na svoj službeni naslov sem dne 28. januarja prejel dopis z naslednjo vsebino:

»V Sobotni prilogi Dela, dne 16. 1. 1993 ste se v javnem pismu spustili v obravnavanje tematike, ki jo očitno zelo površno poznate. Ker ne bi radi strokovne razprave razpredali po dnevnem časopisu, vam v prilogi posređujemo nekaj vaših, po našem mnenju zelo anahronih trditvev in naših komentarjev nanje. Menimo, da je zgolj s strpnim in potrpežljivim dialogom v okviru profesionalne sfere moč izgraditi pri uvažanju nove zdravstvene zakonodaje dovolj trden konsenz, ki bo zagotovil počasn, a zanesljiv tok sprememb, za katere se je zavzel naš zakonodajalec, t. j. slovenski parlament. Nikakor pa ne na način površnega in netočnega navajanja dejstev v dnevnem časopisu in napačnega razumevanja uveljavljenih sprememb. Lep pozdrav. Vrednost: prim. dr. Dunji Kosmač, direktor Inštituta za zdravje, zdravstvenemu svetu Ministrstva za zdravstvo, republiškega strokovnemu kolegiju za šolsko medicino, Slovenski zdravniški zbornici. Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije: F. Košir.«

V odgovor v. d. direktorju ZZZS F. Koširju želim izpostaviti naslednje.

– Javnost mojega in nejavnost njegovega pisanja: v svojem prvem pismu sem jasno prikazala dolgotrajno pot strokovnega razpravljanja in opozarjanja najkompetnejših zdravstvenih organov glede opisanih vprašanj. Šele zato, ker je bilo to početje popolnoma javno, sem se odločila za dnevni časopis. Mislim, da je pošteno, da se na javno postavljena vprašanja poskuša javno odgovoriti, tako kot to ZZZS (dr. Petrič) sicer počne, ko odgovarja na druga pisma na isto temo. Kakšni razlogi so vas vodili, da ste mi naredili za izjemo? Ker to ne želim biti, sem vam javno zahvaljujem za odgovor – za zdaj le vam, ker je prostor omejen. Odgovori na prilogo dr. Petriča v vašem dopisu bodo »izšli v nadaljevanju«, če mi bo to omogočeno.

– Zelo površno poznam obravnavano problematiko: da moje poznavanje problematike ni zelo površno, dokazujejo številna pisma, tudi v drugih rubrikah tega in drugih časopisov, npr. dr. Jelenčeve (SP 23. januarja), dr. Šarfove (Delo, 23. januarja), doc. dr. Gregorčiča (SP, 30. januarja), dr. Dolničarjeve z 32 podpisi (Delo, 30. januarja), pa tudi g. Irene Kapelji za Združenje zdravstvenih delovnih organizacij, g. Nevenke Lekše za sindikat zdravstva in socialnega varstva (obe SP, 30. januarja) in drugih na temo o privatizaciji (porodnišnica Kranj), pravilnikov (VIS). V bistvu gre za opozarjanje na dejstvo, da se v zdravstvu, dogajajo (in dopuščajo, da se dogajajo) velike spremembe, ki se tičejo vseh ljudi in zdravstvenih delavcev, brez pravne podlage, saj niso sprejeti drugi zdravstveni zakoni, podzakonski akti in plan zdravstvenega varstva (4., 5., 6., 7., 105 čl. Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju, 4., 5. čl. Zakona o zdravstveni dejavnosti n. pr.). Ti predpisi so temelj za delo in sprejem predpisov ZZZS. Sedanje »rešitve« posameznih členov edino sprejetih zakonov (zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju ter zakona o zdravstveni dejavnosti), zajete v vaših »Navodilih o evidentiranju in fakturiranju storitev ob uvažanju protistovalnega (posegaje pa tudi v obveznost) zdravstvenega varovanja«, niso nujno ravno edino možne in pravilne in morda še manj primerne za naše zdravstvo.

V časopis posređujem svoja osebna stališča. V odgovor na moj službeni naslov mi pove, da poznate moje profesionalno identiteto, in tako sklepam, da veste, da že več kot 20 let delam na istem področju, ki zahteva od mene tudi poznavanje zakonodaje s področja zdravstva – in v tem času sem se seznanila že s tremi vrstami zdravstvenih zakonov. Tudi zato mi površnost, neotročnost in napačno razumevanje težko očitate.

– Strpen dialog in trden konsenz: lepo pišete v svojem drugem odstavku o strpnem in potrpežljivem dialogu s profesionalno sfero in oblikovanju trdnega konsenza. Kje ste bili s tem stališčem celo leto 1992, ko ste pripravljali svoja Navodila? Takrat bi pričakovali (in mi strokovni sodelavci) vaše pismo na moj službeni naslov! – in kot je očitno – tudi drugi strokovnjaki in zdravstvene organizacije so ga pričakovali; s tem bi se izognili nastalemu »poenostavljenemu« kaosu v zdravstvu, katerega avtor ste sedaj vi in vaš ZZZS. Očitno ste samozadostni – v stilu vašega poznavaškega (saj ste ekonomist, kajne?) po naključju. Tako računalnik ustvarja učinek, ki ga je hotel doseči že Gutenberg: navidezno individualnost strojnega stavka.

In čemu pošiljate svoje pismo, namenjeno meni, v vednost moji direktorici, zdravstvenemu svetu, zdravniški zbornici in razširjenemu strokovnemu kolegiju za šolsko medicino? Za potrebe konsenza z vami, morda?

Predlagam, da preključite svoja Navodila in dopustite uporabo lanskoletnega načina obračunavanja – kar je bilo predlagano pravočasno lansko leto, pa žal ne sprejeto! – medtem pa pripravite nova in strpnem dialogu z vso prizadeto profesionalno sfero in dosežete z njo konsenz, ki bo strokovnem po pravni, medicinski, ekonomski, statistični plati.

Urška Arko, dr. med., Ljubljana

Zanimiva polemika med kolegi poteka v Sobotni prilogi Dela, čeprav bi morda bolj spadala v okvirje Zdravniške zbornice, ali pa vsaj Zdravniškega društva. Vendar je važno eno, da bodoči zasebni in zavarovalniški sistem ne porušita tudi tistega, kar je bilo dobrega doseženega v nacionalnem sistemu zdravstvenega varstva. V to spada predvsem naša dispanzerska pediatrična služba! Ne prepričajmo se, koliko otrok pride danes ne enega pediatra. Zavedajmo se raje, da se je od leta 1981 do leta 1993 število naših rojenčkov zmanjšalo od 30 tisoč na 22 tisoč!

Če hočemo tudi z zdravstvene strani podpreti materinstvo oziroma rojevanje otrok pri nas, moramo ohraniti sedanje metode dela v pediatričnih dispanzerjih. Ne pa se s strani rušiti motiviranosti za materinstvo. Zdravstveno stanje slovenskih otrok je prizadeto zaradi pretežno slabega socialnega položaja in gmojnega stanja mladih družin, posebno pa še maier samohranik.

K temu lahko pristejemo še nizko zdravstveno razsvetljenost mladih staršev ter pomankljive socialnovarstvene ukrepe za brezskrbno otroštvo. Zato lahko danes upravičeno beremo podatke o upadaju rojevanju otrok kot napoved katastrofe, saj bi nas bilo ob tem trendu čez kakšnih dvesto let samo še 400 tisoč Slovencev. Zaman je tolažba, da nas je bilo ob naselavi v našo sedanje domovino samo sto petdeset tisoč in da je bilo v tisti davni naši ozemlje trikrat večje! Jasno, ker smo bili tako redko naseljeni, smo izgubili toliko zemlje, kar nam grozi tudi čez dvesto let, če naša socialna politika ne bo postavila mladih družin na trdna la oziroma se bolj posvetila materinstvu ter s tem posredno omogočila brezskrbno otroštvo! Zato pa ne rušimo tega, kar je do danes v tej smeri pozitivnega naredila naša zdravstvena služba, ter ne eksperimentirajmo več s tako ranljivima subjektoma, kot sta mati in otrok.

Aleksander Nardin. »Šempeter pri Gorici

Delo, 27. januarja
Manj za zdravstveno in več za pokojniško zavarovanje

Mar je res dovolj za sprejetje odločitve o znižanju prispevne stopnje za zdravstvo pogledati le presežke, ki so se nabrali pri Zavodu za zdravstveno zavarovanje Slovenije, ne pogledati pa hkrati k tistim, za katerih delo je prispevek namenjen?

Izbuve v zdravstvenih zavodih niso bile nikoli sanirane v celoti. Če ta trenutek odmislimo plače, tudi o realno vrednotenih stroških ni nihče predložil izračuna. Zdravstvo praktično ni imelo priložnosti začeti s pozitivne ničle, to pa je pogoj, da bi bilo mogoče resno razpravljati o realnosti, takšne ali drugačne prispevne stopnje.

Tak pristop je nujen tudi, ko gospodarski položaj države ni takšen, kot je danes v Sloveniji, v danih razmerah pa še bolj.

Kadar zdravstveni zavodi niso sposobni plačevati računov, se to običajno tudi v gospodarstvu in krog vedno večje nelikvidnosti vseh se sklene. Mislim, da si nobena stran ne želi tega.

Zdravstveni zavod, ki dobi od ZZZS mesečno na enega zaposlenega toliko denarja, kolikor plača slovenskega poslanca, naj s tem denarjem zagotavlja bolnišnično in ambulantno zdravljenje bolnikov na čim višji ravni, jim omogoča vse storitve, do katerih imajo pravico po zakonu o zdravstvenem varstvu, izplača plače svojim delavcem in približno 23 odstotkov prejetih sredstev vrne v republiški oz. občinske blaginje v obliki davkov in prispevkov.

Plače slovenskih poslancev ne bodo ogrozile nikogar, tako je vsaj videti. Tudi mi, ki imamo previse plače samo zato, ker dejavnost, v kateri delamo, ni gospodarsko, prispevamo v blaginjo, iz katere sama nekateri lahko vzamejo, kolikor potrebujejo. Tudi v imenu ugleda in preprečevanja korupcije.

Če je plača tisto, kar daje posamezniku ugled, kot za poslanske plače trdi gospod Anderlič, ne vem, kako lahko veliko slovenskih zdravnikov uživa res velik ugled v Evropi in v svetu! Po izjavah glede korupcije je oziroma na plače slovenskih zdravnikov in zdravstvenih delavcev velika nevarnost, da zdravstveni zavodi postanejo leglo korupcije.

Prepričana sem, da ne bo do! Etika in moralna sta kljub vsemu še močno zasidrani v zavesti teh ljudi. Se pa demagogija in farizejstvo bolj razvijata v drugih okoljih. Z ozirom na razmere v tej državi pa sta kljub vedno večji lakoti vedno težje prebavljiva.

Ana Žličar Ljubljana

Delo, 14. januarja
Za dobro karikaturu je potrebna primerna klima

Že ob prebiranju člančiča z gornjim naslovom – beseda je tekla o Francu Juriju – sem se ob stavku »Karikaturist Dela, bivši poslanec in bodoči slovenski veleposlanik v Argentini« – na moč začudila, da ne rečem mladone držnili. Potem sem o tem veleposlanstvu še nekajkrat brala, zadnjič prav danes (Delo, 28. januarja v rubriki Prejeli smo). Presenečenje ni pojenjalo niti tedaj, ko sem prebrala konec zapisa novinarja L. K.: »In njegova veleposlanikova bodočnost? Nekateri so ugotovili, da je treba pravzaprav čestitati slovenski državi, da je določila pripadnika manjšine za njeno

predstavljanje v tujini. Sam pa je prepričan, da bo našel dobre stike s Slovenci v Argentini, ki so sicer politično zelo diverzificirani.« (Podčrtava je moja, da opozorim slovenstvo čelo, da se nam je srečno skotila ali narodila nova in do kraja nemogoča tujka, bukalne sorte in le po papirju šuštača, pomeni pa samo in nič drugega kot različni, raznovrstni, raznoteri. A zakaj bi preprosto in po domače povedali, če lahko zakompleciramo in začimimo z jezikovno eksotiko? Predragi Janez Građinski, kdaj boste prišli za ušesa in za ta sladke tudi novinarje (pardon, časnikarje) in (skoraj) izobražence, in ne lasali in suvali samo trgovcev, ki le ubirajo stopinje za omejenimi višjimi kastami, da ne zgledajo preveč kmetavzarski in superzaplankarji? Mar ni že splošno znano, da samo rotvarji pišejo in zavijajo pristno po naše? A vrnilo se ke veleposlanškim zadevam).

No, ko sem se ravno spraševala o veleposlaniku Juriju, je vstopil v sobo neki moj italijanski prijatelj, ki precej dobro pozna naše kulturne in politične razmere. Po navadi se prisemeje s formulo v tržaškem narčju: »Jolka, Jolka, ki ve ga preso de novo per in cul?« Pomeni: So vas spet okrog prinesli? Vendar v dobesednem prevodu se sliši takole: So vas spet prišli za riti ali po riti potrepeljati? Pomeni tudi še večjo prostost: So vam ga zataknil? (Ve se, kaj in kam!) No, tokrat je le prisrčno pozdravil in me vprašal, kako se počutim in kaj počnem lepega. Odgovor: Zakaj me ne vprašaš kot običajno, če so nas spet okrog prinesli oz. za riti potrepeljati, ko imam končno pravi odgovor zate? Postal je radoveden in segavo izrekel usodni ali magični obrazec: Jolka, Jolka, so vas spet nategnili? Jaz pa sentenčno izstrelila: Saj drugače sploh ne morejo, ko pa jim tisti vedno sami nastavimo. In sem mu dala prebrati člančič o veleposlaniki bodočnosti Franca Jurija. (Mimogrede in da si bomo na jasnem: meni je Franco Juri kot karikaturnist in kot človek silno všeč. Za na vrh: krasen Italijan in manjšinec, kar se da buđen (attento) in vedno na okopih za svoje narodne pravice. Magari da bi bili naši (slovenski) manjšinci njemu podobni, vsaj malo. Tudi večini, saj jih je v primerjavi s 60-milijonskimi Italijani in tik zraven sosedki komaj za nekaj pešice, drugače rečeno, tvorijo v celoti absolutno ali vsaj zanemarljivo manjšino. Ko vzamem Delo v roke, si najpoprejši ogledam Jurijevo karikaturo (v Slovenscu pa Aljanjino, ki je tudi enkratno iskrica, kot ženska celo edinstvena, ali se še katero žensče bavi hvalavredno s karikiranjem slovenskih razmer? Izumila je izrazito svoj slog, da jo na tisoč kilometrov daleč prepoznajo), se iz srca nasmejem in narežim in šele nato žatopim v domače politične in gospodarske zgode in nezgode. Brez vnaprejšnje injekcije za dobro voljo bi najbrž že na drugi ali tretji strani obnemogla in klonila ter zapadla sprčo zamožnosti ali brezizhodnosti situacije v hudo depresijo, skratka dozorela za Idrijo ali Studence.)

Komentar italijanskega prijatelja je bil kratek: Ste pa res čudni patroni. Tako blazno demokratični, da sebi jemljete iz ust in dajete drugim, ki imajo že svojega dovolj in vsega na pretek. Vprašala sem deprimirano: Bi bilo v Italiji (Franciji, Nemčiji, Angliji, Avstriji itd.) kaj takega možno? Zasmelaj se je: Možno morda, a teoretično, v praksi pa skoraj neverjetno. Vsaj jaz nisem še čul, da bi militantni manjšinec, ne tak že napol asim

Ker se vendarle bojiva, da ne gre zgolj za naključno podobnost, pojasnjujeva:

1. Naziv ene izmed dveh osnovnih šol v Mariboru, kjer imamo latinski oddelek, se pravilno glasi: Osnovna šola bratov Polančičev (avtor je torej pravilno zapisal le besedico šola)!

2. Solški psiholog se piše Hederih in ne Hederik!

3. »Matematik«, predvsem pa razrednik latinskega oddelka ni Tancig, ampak Tancer!

4. Raziskava je bila res obsežna in je vključila veliko spremenljivk, vendar v nobenem njenem delu ne omenjava osebnostne zrelosti, kaj šele, da bi ugotavljala, da je to spremenljivka, ki »latinske petošolce« najboljši razlikuje od vrstnikov...

5. Prav tako tudi splošna razgledanost ni bila predmet najinega proučevanja, če v raziskavi niti enkrat ne omeniva, zato seveda ne ugotavljava nikakršnih razlik »latinskih petošolcev« od vrstnikov v njihovi splošni razgledanosti.

Kar preveč nepravilnosti za en stavek, mar ne?

P.s. Raziskava z naslovom »Projekti učenja latinščine v petih razredih, kot kazalnik poskus učenja diferenciacije«, iz katere je avtor očito črpal podatke, bo objavljena v reviji Šolsodobna Pedagogika, 1992/9–10, ki bo izšla prve dni februarja 1993.

Darko Hederih in Mladen Tancer, Maribor

Delo, 23. januarja Po okrogli mizi o Triglavskem narodnem parku

Pred enim letom mi je uprava Triglavskega narodnega parka naročila izdelavo glavnega projekta za MHE Krjačurice v Trenti. Kot osnovo za projektiranje smo dobili idejni projekt in lokacijsko dovoljenje s pogoji iz pridobljenih soglasij. Bolj ko sem gradivo študiral, manj mi je bilo jasno, zakaj v prečudnosti Trenti, v dolni bistrice Soči graditi prav tako elektrarno. Razmišljal sem:

1. Za ogrevanje informacijskega centra TNP je predvidena ključna električna energija. Tudi poziciji mi ne obratuje, mora biti v njegovih prostorih vsaj 10° C. In zakaj bi v njem vsako zimo zmrzlo vse 18 prečudenih dejavnosti (od ambulanc in trgovine do muzeja)?

Kaj bi se zgodilo, če bi v najhujšem mrazu odpovedal sedanji daljnovod (veter, sklani podor, zled...)?

Elektrarna, ki je pri padcu 27 m dimenzionirana na pretek 2000 l/s na sekundo, pri 400 l/s ne bi več obratovala. Počimbi je vode v Krjačurici (Zadnjič) najmanj. Skoraj vsako leto je, tri mesece manj kot 500 l/s (tudi samo 200 l/s), kaj bi bilo takrat z biološkim minimumom?

Zakaj ne bi zgradili elektrarne, ki bi obratovala tudi pri pretoku 50 l/s (1/4 absolutnega minimuma v celih 3–4 v srčaji)? Če bi izkoristili 100 m padca (4 × več) in instalirali 250 l vode na sekundo (8 × manj), bi elektrarna obratovala stalno in bi zaradi stabilnosti obratovanja proizvedla isto količino električne energije! Namesto premera 1200 mm bi bile potrebne samo cevi premera 400 mm. V bistvu bi šlo samo za nekakšno povečanje in preprosto obnovo 60 let starega vodovoda!

Odsek, ki naj bi bil izrabljen (zadnjih 350 m Krjačurice, in še 300 m Soče), je od celotnega rečnega toka najbolj položen. Od 110 m padca bi bilo izrabljenih samo največ desetinskih 27 m! Cevovod bi zadal rednim zavojem v bližini ali v neposredni bližini same struge, saj se sirmo poboče roba ravnice vasice Log pod hotelom Orel spušča neposredno v samo strugo Krjačurice.

Kako bi tam vkopavali predvidene 4 i teške armiranobetonske cevi in ohranili naravo neokrnjeno (80% trase cevo voda odobrene variante poteka po gozdu)?

50 m padca, ki ga dobimo, če premaknemo zajetje 600 m navzgor, nam omogoči bistveno bolj ravno in enostavno traso cevo voda, če prej omenjeno ravnic (80% po makadamski cesti ter po pašnikih in travnikih, kjer je vzpostavitev in prejšnje stanje čisto enostavno). Toda zakaj ne bi šli še 600 m navzgor po odseku, ki je najbolj strm, da bi dobili skupno zgornj omenjenih 100 m padca?

3. Po odobreni varianti bi 50 m dolvodno od mostu pred oči turistov, ki jih tu precej več kot 300 m dolvodno od izvira Krjačurice (lokacija zajetja za 100 m padca), skozi jeklene rešetke, vgrajene v armiranobetonske s kamni obloženi in izginilo 2000 l vode na sekundo (Polen), ko se v hribih tali sneg in so tudi padavine pogostejše, je vode skoraj vsako leto več kot 2400 l/s – absurd: elektrarna bi polno obratovala poleti, ko njena elektrika niti Trentarjem niti električnemu sistemu ni prav nič nujno potrebna!)

Kdo bi opazil, če bi bočno pod kamenje, ki bi bila skrita odvezna drenazna cev, izginilo 250 l/s voda? Pa tudi če je na tak način izgine slaba polovica (1200 l/s), ne bi bilo nič bogokletnega!

Kdo pa zdaj na parkirišču avtomobilov pri samem izviru Krjačurice opazi propadajoči beton zajemnih objektov za vodovod? (»Se popolnoma nedotaknjena narava«?)

4. Zakaj so po 3 leta trajajočem kreganju množice raznih »strokovnjakov« izmed 12 variant izbrale ravno najslabšo? Zakaj se naravovarstveniki vztrajno potiskali zajetje navzdol po potoku? Zakaj niste raje zmanjševali odvzete količine vode? To mi še danes ni jasno, saj velja: z zmanjšano količino odvzete vode se več stalnosti obratovanja in proizvodnje električne energije se manjša počasneje kot stroški gradnje. Obratno pa vpliva večanje padca na proizvodnjo proporcionalno in na stroške počasneje, saj se bistveno spreminja samo strošek cevo voda. Tako smo skupaj z domačimi hitro zračunali razliko med novo kompromisno varianto, izbrano izmed naslednjih štirinadvajsetih novih variant (73 m padca in 1200 l/s maksimalno odvzete vode) in odobreno varianto (27 m in 2000 l/s):

– Stroški gradnje so skoraj enaki. Cevo vod je sicer pri novi varianti daljši (1400 m namesto 650 m), vendar tanjši (800 mm namesto 1200 mm) in položen po bistveno enostavnejšem terenu.

– Proizvodnja pa bi bila pri novi varianti dvainpolkrat večja, s tem da bi bilo dražje cimske energije proizvedene še bistveno več.

Ker je bila remabilnost odobrene variante pri takratni ceni električne energije zelo vprašljiva, osnovni namen hitrega pospeševanja razvoja doline pa ničen (nepopravljivi sredstva dal ničice, pa tudi sicer smo Tolminci še vedno preveč ponosni, da bi priprošili, če je najmanj pri naši novi državi, ki ima kar drugih težav, in še posebej ne, če ni treba) in ker sta tako občinska kot republiška vlada novo varianto že lansko pomlad podprli, smo takoj pričeli graditi objekte, ki so pri obeh variantah enaki (strojna, iztok, el. daljnovod...), in prosili za formalna dovoljenja in naročili opremo za novo varianto. (Izsiljevanje?)

Ker je g. Simič iz republiškega Zavoda za varstvo narave in kulturne dediščine skladno z občinskim odlokom novi varianti lahko nasprotoval, ker pač g. Simič ni zgolj »strokovni administrator«, temveč vrhunski naravovarstveni strokovnjak, do danes še nismo dobili lokacijskega dovoljenja. Taka neomajna je ta gospod prepričan o svoji strokovnosti, da se z nami sploh neče pogovarjati o nobeni izmed novih 24 ali še novejših 48 variantah (padci med 50 in 100 m, maksimalna odvzeta voda med 250 in 1200 l/s in minimalna pustitvena voda »biološki minimum« med 300 in 1000 l/s), temveč raje brani namušljeno mejo očigledne občino TNP, po kateri Krjačurica je 900 m nižje od dejanske meje nad Kopačarjem »smiselno sodi v oče območje«.

Ko je novembra plahnelo vsako upanje, da nam bo pred zmrzaljo uspelo vkopati že izdelane tesal cevi, sem grozil z glavnim stavkom.

Prepozno! Zemlja je lani zamrznila prej kot običajno. Stavka bi bila brez haska. Namesto da bi MHE pričela marca letos proizvajati prve kilovate ure in s tem denar za odplačilo dolgov in za razvoj Trente, se bo zemlja majo mogoče že toliko odotalila, da bomo začeli z izkopom za cevod.

Tako ali drugače bodo Trentarji, če danes dobijo lokacijsko dovoljenje (ali pa vsa država), prikrajšani za najmanj 7 milijonov tolarjev (drobtina za drobtino – konec pogče).

In zakaj se sploh oglašam? Zakaj sem grozil s stavko? Kot avtor se borim za idejo, po kateri bi elektrarna pri enakem vlaganju letno pridelala za 13 milijonov SIT več električne energije. Črpnoslošna podobna ideja: zrno na zrno pogče. Mislim, da je treba inovativnost, strokovnost in delavnost upoštevati bolj kot nekoč, če hočemo potegniti slovenski voz iz blata. Povedati hočem, da si Slovenci lahko in da si moramo sami pomagati. Naravovarstveniki govorijo o nepopravljivi sredstvih in o doiacijah za ljudi v Trenti in v TNP nasploh.

Trentarjem in sploh ljudem na podeželju ni potrebna miloščina! Pustite nas, da prav »obdelamo svojo zemljo«, in cenite naš trud! Slovenija – Trenta, Evropa – Slovenija. Naj po isti logiki Slovenija od Evrope sprejema miloščino. Sprejemati miloščino pomeni izgubiti ponos in neodvisnost. Mi na podeželju vemo, kaj je to, 50 let so nas svobodnjaki gonili s podeželja, da bi nas odrigali od naše zemlje.

»Triglavske desetine« – tudi zemlja, ki je nekoč dajala kruh 5000 domačinom, sedaj še da. Isotom – naj bi po »bistveni pripombi« vsa varstva »postala last slovenskega naroda«? Če se že kot pijanec plota (pravna država) držite starih zakonov (TNP, Soča), molčite vsaj o novih nacionalizacijah!

Pred vsem desetletjeja me »pospikali vse pravne poti in prepričili gradnjo HE Trnovo in HE Kobarič na Soči. Zagovarjali ste gradnjo atomskih central (vse je dokumentirano) in dosegli ste, da jo imamo, nuklearno, in da ne vemo, kaj z njo!

Danilo Magajne, Solkan

Delo, 6. januarja Ostajajo male hidroelektrarne med kladivom in nakovalom?

V prilogi Znanje za razvoj je avtor Branišlav Gospodinjakič v zvezi s polemiki omini »dokazovanji« o malih hidroelektrarnah omenil tudi ribiče kot krivce za težave pri pridobitvi lokacijskega dovoljenja za gradnjo MHE v Baški grapi.

Gospod Gospodinjakič ne pove, da gre za MHE na potoku Kneža, in sicer imenovano Veliki Luti, ki jo namerava graditi družba Kneža. Primer navaja kot sum, da gre za organizirano gonjo proti splošni gradnji MHE v Sloveniji.

Da Ribiška družina Tolmin zahteva vnaprejšn plačilo odškodnine za izgubljeno ribolovno vodo, je res. V izdanem pozitivnem soglasju za pridobitev lokacijskega dovoljenja je namreč tudi pogoj plačilo odškodnine pred izdajo gradbenega dovoljenja. Pri vsakem pozitivnem soglasju postavljamo pogoj plačilo odškodnine za izgubljeni del vodotoka. Odškodnina je namenjena za nadomestitev izgubljenega vodotoka ali za nadomestitev ribjega življa. Ribiška družina Tolmin je z

– zakonom o sladkovodnem ribištvi iz leta 1976,

– sporazumom s Sob Tolmin o dodelitvi varstvenih voda v upravljanje iz leta 1985,

– sporazum s Sob Tolmin o dodelitvi varstvenih voda v upravljanje iz leta 1985,

– spremembami in dopolnitvami dolgoročnega plana občine Tolmin za obdobje 1986–2000 iz leta 1990,

– spremembami in dopolnitvami družbenega plana občine Tolmin za obdobje 1986–1990 iz leta 1991 in

– letnimi ribiškogojitvenimi načrti, ki jih vsako leto potrdjuje Zveza ribiških družin Slovenije in skupščina občine Tolmin, dolžna gospodariti v skladu z navedenimi akti.

Leta 1989 je RD Tolmin zgradila valilnico za vzrejo soške postvri kot avtohtone vrste rib v naših vodah. Pri tem smo se zavedali, da bo za lemo vzrejo 300.000 mladice treba zagotoviti zadostno kvaliteto vodno površino, svoj gojitvenih potokov. Zato smo se lotili izdelave strokovnih osnov, ki so rabile za to, da so gojitveni potoki vnešeni v planske akte občine Tolmin. Stalno, posebno intenzivno pa zadnji dve leti, pa je veliko zanimanje za izkoriščanje vodne energije v energetske namene. Kjer je bilo mogoče, smo pokazali razumevanje in izdali pozitivna soglasja. Pri tem pa smo se zavedali, da moramo izgubljeno na neki način nadomestiti.

Z ustanovitvijo Društva za izgradnjo MHE v letu 1992 smo upali, da bo na tem področju prišlo do večjega reda. Opozarjamo jih, naj se tudi oni lotijo izdelave strokovnih osnov za energetske izrabo vodotokov, da bi tako lažje uskladjali interese, vendar do tega kljub stalnim obljubam ni prišlo.

Tudi zadnja pobuda skupščine občine Tolmin za spremembe in dopolnitve dolgoročnega plana za obdobje 1986–2000 in družbenega plana za obdobje 1986–1990 pri njih ni nalezela na odziv, naši predlogi pa so ponovno upoštevali nekatere njihove želje.

Menimo, da smo do sedaj pokazali veliko mero razumevanja tudi za druge dejavnike ob naših vodah, pričakovali pa smo to tudi od njih. Očimo pa ti želijo zadeve reševati polnočno in v medijih oznanjajo samo svoje pravice, za probleme drugih pa jim ni mar. Da se mora to nehati, konec koncev zahteva 450 tolminskih, 20.000 slovenskih in tuji ribiči, ki morajo za ribolov krepko sedeti v žepu.

Ribiška družina Tolmin

Delo, 21. januarja Narodna galerija bo brez »sredine« torzo

O širini Narodne galerije v Ljubljani je bilo že toliko napisanega in izrečenega, da vsak normalen Ljubljančan pričakuje, da o tem ne bo več govora, ker je primer že zdavnaj ustrezno rešen. Med vodstvom Narodne galerije, investitorjem, projektantom in vsemi ostalimi prizadejimi institucijami je bilo namreč glede novogradnje doseženo soglasje, in sicer že pred dobrim letom dni: dva samostojna gradbena objekta (Narodna galerija in nova stavba na porušnem Klubu poslancev), povezava objektov preko kletnih etaž, plato med objekto-

ma, hortikulturno urejen in opremljen z razstavnimi eksponati na prostem. Na ta način ves projekt novogradnje povsem ustreza štirim bistvenim elementom: razstavnim prostorom, prostorom, potrebnim za obiskovalce, shranjevanju umetnin in strokovnemu delu ter servisno tehničnemu delu. Prenovljena galerija naj bi imela tako 5.888,18 m² neto površine.

Celotna zadeva je bila, kot že navedeno, rešena na opisani način, zato nas nemalo čudi članek Marijana Zlobca, objavljen na kulturni strani Dela z gornjim naslovom. Kot sredino navaja prvotno projektno rešitev širitve Narodne galerije, ki je predvidevala povezavo obeh objektov (Narodna galerija in Klub delegatov) na istem nivoju, ki vključuje tudi preseljeni Robbov vodnjak. Pri tem sploh ne omenja, da je z izvedbo spremembo projekta povezava predvidena pod nivojem v I. kleti, in tako zavaja bralce že v naslovu, saj ni res, da povezuje med obema objektoma ne bi bilo. Vmesni del oziroma plato pa naj bi bil ozelenjen, in sicer na zahtevu Zelenih Ljubljane z odraslimi, 15 metrov visokimi lipami, ker so bile stare prav zaradi možnosti izdelave kletne etaže odstranjene (korenine so namreč segale globoko v zemljo). Tako je povsem jasno, da projekti Narodne galerije »sredino« ima, samo ne takšno, kakršno bi želel avtor obravnavanega članka. Obstaja tudi pisna izjava direktorice Narodne galerije, datirana 26. 6. 1991, ki jo je priložila priložni Narodne galerije za rušenje stavbe Kluba delegatov, v kateri navaja, da bo Narodna galerija po končanih gradbenih delih prostor med objektoma oskrbela z nadomestno zelenjativno, in sicer z zasaditvijo najmanj toliko dreves, kolikor jih bo zaradi rušenja treba posaditi.

Zato nas resnično presenečajo navedbe avtorja članka v Delu in menimo, da gre za ponoven poskus izsiljevanja uveljavitve prvotnega projekta prenove Narodne galerije, ki je že zdavnaj »passé«. S tem ne kaže samo svojega načina vrednotenja »dobrin« beton ali celenje (?), temveč tudi sprevedavo pokvarjenosti, ki se je v zadnjem času v slovenskem prostoru izredno razpasla.

Marinka Drenovec, sekretarka OI Zelenih Ljubljane

Delo, 26. januarja Tok, tok, Mladika, odpr si!

S posrečeno primero iz pravljice je Jelka Šutej-Adamič, novinarka vaze kulturne redakcije, sicer načela problem Slovenskega etnografskega muzeja (SEM) in Mladike, ni pa povedala, kdo je Ali Baba, kdo pa razbojnik. Iz konteksta večletnih prizadevanj SEM po lastni stavi, po lastni razstavi, po elementarni potrebi nekega muzeja, da predstavi eno najbolj bogatih zbirk našega (slovenskega) zgodovinskega spomina, ter konstantnega zanikanja te potrebe s strani mestnih oblastei, lahko vsak razbere, kdo je kdo. Ta nevidna koprena odločujočih, ki se aličino skriva za nevidnimi ločami okultne oblasti, se počasi reče in krivci za to, da ta prekrasna Fabianjeva arhitekturna propada še od odhoda JLA, postajajo sčasoma vidni in tudi znani javnosti. Če držijo navedbe Adamičeve, si ministristvo za kulturo prizadeva, da bi SEM dobil Mladiko. Na isti frekvenci sta tudi Marjan Vidmar, predsednik IS Mesta Ljubljana, in Jože Širgar, naš župan. Za je tudi Slavko Gaber, minister za solstvo, in tudi Lojze Peterle, novi minister za zunanje zadeve, ni za predimenzionirano slovensko Farnesino. Lahko bi rekli, da so torej za rešitev cele verige infrastrukturnih vprašanj: od Slovenskega etnografskega muzeja do sprostive Narodnega muzeja, do rešitve Uršlinskega samostana, tako rekoč vsi odločujoči faktorji v republiku in v mestu. Navdušuje jih, ob dobro pripravljeni akciji, ko se z eno potezo rešijo trije veliki problemi, tudi vizija nove podobe Prešernove ulice, ki bi lahko postala (od Cankarja do Narodne galerije) elita ilusa slovenskih muzejev in ambasad. Ta urbanistična rešitev, ki bi Ljubljano res definirala kot prestolnico, nima vedno ničesar skupnega z ureditvijo Gosposve ulice in okoliških stavb tja do Ljubljance, kar je alternativa Mestnega sveta za izboljšanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport, ki zahteva Mladiko v povsem drugih kombinacijah, ki spominjajo na zgodbo o jari kači, ki se ji pravi Ljubljanski grad. Ljubljani je pač prestolnica Slovenije in v tem mestu so zbrane institucije državnega pomena, ki so seveda tudi bogastvo tega prostora ter mu dajejo svoj blek in pomen.

Gospodinjakič gledanje izza plotov le mestne logike vprašanja velikih nacionalnih institucij ne bo rešilo. Zato lahko z gospodinom Franzom Grafom von Hohenwartom po točno 160 letih ponovimo: »Das Fortschreiten des Landes-Museums ist der Pfuststein unserer Kultur!« (Jahresfeier der Eröffnung des Landes Museums im Herzogthume Krain gehalten am 4. Oktober 1832. Laibach 1832), ali po naše »Napredek Deželnega muzeja je preskusni kamen naše kulture.« Lipe seveda na tem prostoru in v tej objavi še niso omenjene.

Boris Gombač, Ljubljana

Delo, 19. novembra
Slovenska vojska, TO in zgodovina

Številni časopisi po svetu običajno objavijo samo bistvo sporočila posameznega pisma bralcev. Tako odpade gostobesedna leporečnost, namigi, zavajanja, odklanje in jedra in tudi v celofan zavita starčevska hudobnost. Zato skušam iz pisma V. Auerja sam izluščiti tisto, na kar bi moral odgovoriti.

Nobenega razloga ni za očetek, da generalu Dragutinu Ožboltu pripisujem previranje krvi med agresijo na Slovenijo. Takšna napadna razlaga mojega stališča je mogoča samo z omejitvijo agresije z dnevi od 27. junija do 7. julija 1991, s čimer pa se jaz ne strinjam. Vojaško je bila Slovenija pod velikosrbskim pritiskom vse od leta 1918, v razmerah naših dni pa je postal izrazito napaden leta 1989. Ob napovedujočih se spremembah v Jugoslaviji je takrat postajala vedno bolj grozeča senca (velikosrbskega) udara vrhov JLA. Slovenija je kljub temu nadaljevala po svoji poti in prelomni trenutek so pomenile volitve spomladi 1990. Zaradi voline zmage Demosa, ki je

napovedoval zanesljivo slovensko osamosvojitve, je velikosrbski politiki preostalo samo še discipliniranje Slovenije s silo. V imenu Jugoslavije je šlo za golo veliki-srbsko politiko in je škoda, da je bila lepa ideja iz Cankarjevih časov tako grdo izrabljena. Pred vojaškim obračunom z novo slovensko politično usmeritvijo pa je bilo – gledano s srbskega vidika – potrebno čim bolj zmanjšati možnosti, da bi se Slovenija obranila. Zato je bilo treba razorožiti slovensko teritorialno obrambo in nesporno dejstvo je, da je ta ukaz dal napisati in ga je maja 1990 podpisal Dragutin Ožbolt. Če bi ukaz po slovenskih občinah dosledno izvršili, pri njem ostali, in če Janez Janša ne bi znal oborožiti svojih enot, oboroženi odpor TO junija 1991 ne bi bil mogoč.

Ne oporekam, da Dragutin Ožbolt potem ni zbolel in ni več sodeloval pri nobenem dejanju, ki je bilo uperjeno proti Sloveniji. Kljub temu pa mislim, da je že z ukazom o razorožitvi slovenske TO storil dovolj, da je uvrščen na seznam generalov, ki so v času odločilnega pritska delovali na velikosrbski strani (in je z vidika zgolj naštevavanja na strani 204 knjig »Vojna in vojaška zgodovina Slovencev« nepomembno, katerega leta ali celo samo katerega meseca je bil ta ali oni general zraven).

Viktor Auer znova ponavlja o težki bolezni, kot da bi ta morala spodbuditi razumevanje in sočutje do Dragutina Ožbolta tudi za ravnanje maja 1990. Lahko mu zagotovim, da se mi bivši general smli kot vsi hudo bolni ljudje, toda to z njegovim podpisom na ukaz ni nima nobene zveze.

Naši bivši generali (saj so tudi zares bivši in imamo Slovenci danes enega samega generala) imajo nenavadno veliko prijateljev in zagovornikov. Viktor Auer se zavzema za Dragutina Ožbolta, mnogi za tiste iz beograjskega hotela Bristol. Rad verjamem, da številni med njimi šele zdaj spoznavajo svojo zmož. Tako mi je pred kratkim zatrdil tudi Mihajlo Terzić, ki je bil svojčas znan po zelo odločnih pismih v slovenskem tisku, zdaj pa sem ga spet srečal v Ljubljani. Človeška tragedija teh ljudi ni majhna, toda zakaj kljub vsemu nobeden izmed njih vendarle javno ne napiše, da se je motil. Zakaj mislijo, da se morajo vrniti brez vseh bremen in moralno izenačiti s tistimi, ki pa so bili na slovenski strani in za svobodno Slovenijo tudi dali, kar je bilo potrebno. Kdor pa vztraja in misli, da se ni motil, ima tudi do tega vso pravico, toda zakaj bi se Slovenija razglasila za domovino tudi tistih, ki ne zmorejo niti preproste obljube, da ne bodo delovali proti njej. Ne bo dolgo, ko bodo tudi Akstenjevič in njegumi podobni samo še jezili stari in bodo lahko svoje politične poglede brez škode razlagali tudi na Slovenskem, toda v sedanjih čudnih razmerah balkanske norije so dovolj že njihovi intervjuji z Beograda. Najhuje pa je, da tudi jaz verjamem, da so na Slovenskem našli svojo domovino, da so tu »zares doma in da so njihovi otroci samo Slovenci in nič drugega, toda prav zaradi tega jih toliko manj razumem.

O njihovi sodni krivdi, kot skuša razmišljati Viktor Auer, pa je škoda izgubljati besede. Z vidika jugoslovanske zakonodaje so gotovo vsi od prvga do zadnjega nedolžni. Teh nekaj skromnih sojenj v Sloveniji je to že potrdilo. Celu narobe. Pravno gledano bi bilo mogoče po logiki raznih Auerjev zares obsojiti zaradi izkopavanja države in zaradi kaznivih dejanj proti oboroženim silam samo Kučana, Peterleja, Janša, Bavarja, Rupla in druge iz tedanjeja političnega vrha, ki mu je uspelo osamosvojiti Slovenijo, seveda pa tudi vse slovenske teritorialce in milicinke. Poleg njih tudi junake, ki so v Gornji Radgani metali na tovornjake zažigalne steklenice, vse voznike, ki so delali iz kamionov barikade, vse elektrizarje, ki so vojašnicam izklapljalni to oficirje in vojake JLA, ko so šli nad nas s tanki, dejansko kar vse Slovence. Po logiki ki sojenja zaradi eksplozije na Črnem Vrhu bi se moralo biti tako. Če teritorialci ne bi vzemirjali stražarjev skladišča, skladišče ne bi zletole v zrak. Če teritorialci in milicinki ne bi zaustavljali tankov in kolon JLA, ne bi bilo nobenega mrtvega. Če se Slovenci ne bi uprli, bi vladal blažen mir...

Zato pravim, hvala bogu, da obstaja še kakšna druga resnica in da vsi Slovenci le niso rojeni za hlapce.

Janez J. Švajncer, Ljubljana

Delo, 9. januarja V Slovenijo še prodirajo tuje obveščevalne službe in mafija

V zadnjih nekaj tednih se je v slovenskem tisku pojavilo več člankov in intervju z direktorjem Varnostnoinformativne službe dr. Miho Brejcem, v katerih je bila omenjena možnost, da naj bi dr. Janez Drnovšek dosežanega direktorja VIS zamenjal s »svojim človekom« Nikolo Prokšljem. Dokler je šlo le za novinarska ugibanja in namigovanja (Mladina, Delavska enotnost, Delo in še nekateri drugi časniki), se mi zadeva ni zdelala sporna in nenavadna, kljub občasno zbadljivi ali celo žaljivi konotaciji. Povsem drugačen pomen pa ima kratka, vendar govorna izjava dr. Mihe Brejca v intervjuju z novinarko Darko Zvonar, ki je bil objavljen v mariborskem Večeru in 7D 27. 1. 1993. V njem gospod Brejc na vprašanje novinarke: »Veliko se je govorilo o tem, da naj bi vas Janez Drnovšek zamenjal z Nikolo Prokšljem, človekom, ki je v Beogradu skrbel za njegovo varnost,« odgovoril zelo kratko: »Ne bi želel odgovarjati na govorice z ogle. Gospoda Prokšlja osebno ne poznam, vem samo to, da se je upokojil kot bivši delavec SDV.«

Kolikor vam, je dr. Drnovšek še pred objavo intervjuja z dr. Brejcem na tiskovni konferenci ob imenovanju članov vlade ter isti dan v radijski oddaji Studio ob sedemnajstih na novinarska vprašanja o tem dal ustrezna pojasnila. Kljub temu čutim potrebo, da bralce omenjenih časnikov popolneje informiram o izkrivljenih ali neresničnih navedbah o meni, med katere sodi zlasti izjava dr. Brejca v omenjenem intervjuju.

Moja zadnja zaposlitev v SDV se je končala z decembrom leta 1989, ko sem odšel na delo v Beograd, v predsedstvo nekdanje SFRJ. Najprej sem bil uradno svetovalec predsedstva SFRJ, kasneje pa načelnik uprave v zveznem sekretariatu za notranje zadeve. V tem obdobju sem imel 14 mesecev delovne prostore v kabinetu člana predsedstva SFRJ iz Republike Slovenije in sem tudi zato večkrat prihajal v stik z dr. Janezom Drnovškom. Iz Beograda sem se vrnil v Slovenijo dne 27. junija 1991, takoj po napadu bivše JLA na Slovenijo, tako kot skoraj vsi predstavniki Slovenije v organih tedanje federacije, ter bil razporejen v ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, vendar zunaj SDV oz. VIS. Zgolj toliko v kontekstu vseh spekulacij o mojem bivanju v Beogradu in zvezh z dr. Drnovškom. Zdaj pa še na kratko o izjavi dr. Mihe Brejca.

Ne vem, zakaj gospod Brejc zanika osebno poznanstvo z menoj. Lahko razumem, da si ga ne šteje v posebno čast, kot si ga tudi sam ne štejem. Kolikor želi dr. Brejc tudi na ta način dokazati, da med VIS in bivšo SDV ni nikakršne kontinuitete, je tudi ta argument sila jalov. Resnici na ljubo sva se osebno spoznala nekako ob koncu leta 1990, v njegovi pisarni na takratni Kidričevi 2 v Ljubljani, kjer sva se pogovarjala približno četrte ure, kasnejša naključna srečanja pa so bila vedno bežna in brez medsebojnega pogovora. Kolikor je gospoda Brejca zapustil spomin na to srečanje, meni pa ne verjame, naj se prepriča pri svojih takratnih sodelavcih v kabinetu. V skrajnem primeru pa mi lahko priskrbim pričo, ki bo potrdila, da je o meni tudi drugače poizvedoval. Tako se je tudi od kompromitiral z udbovskim sindromom, kljub temu da mu to ni všeč in poskuša sedaj zatajati.

Prav tako čudna in dvoumna je Brejčeva trditev, da sem se upokojil kot bivši delavec SDV. Kolikor me je želel kompromitirati s tem, da me je označil za bivšega delavca SDV, mu to ni uspelo, saj si štejem v čast, da sem pošteno, vesmo, strokovno in uspešno opravil najrazličnejša, tudi zelo odgovorna dela v bivši SDV. Na tradiciji takratne SDV in na rezultatih našega takratnega dela temelji in vegetira tudi današnje delovanje VIS na mnogih področjih. Dejansko pa se nisem upokojil le kot bivši delavec SDV, ampak kot delavec ministrstva za notranje zadeve, vendar zunaj SDV oziroma VIS.

Tako je evidentno, da je gospod Brejc v enem samem kratkem stavku povedal dve trditvi, od katerih je ena povsem neresnična, druga pa le delno resnična. O njegovih možnih motivih ne želim obširneje razpravljati, ker ni niso znani, v vsakem primeru pa bi bilo dobro, da bi se zaustavil že pri prvem stavku svojega odgovora, t. j. da vprašanja ne želi komentirati, pa tudi pri tem bi lahko izpusil namig na govorice iz ulice, saj so te govorice bile in so še zelo razširjene tudi znotraj njegove VIS. Bog ve, ali zato ker je on tako dober direktor ter se delavci VIS bojijo, da ga ne bi izgubili, ali pa zato, ker vedo, kako (ne)uspešen in (ne)strokovnen delavec SDV sem bil sam, ter jih je »strah« mojega možnega prihoda na čelo VIS. Prav gotovo mu bom hvaležen, kolikor se bo v prihodnje izognil kakršnikoli izjavam in komentarjem o meni.

Vsekakor pa je dr. Brejc v nečem neprekosljiv, najuspešnejši, največji in najbolj frfotajoč. Kolikor vem iz več kot dvajsetletnega spremljanja delovanja tajnih služb, menim, da je imel v svojem kamnu dobi dve leti trajajočem mandatu v medijih objavljenih več intervjujev, fotografij in drugih javnih predstavitev kot vsi šefi tajnih služb v bivši Jugoslaviji skupaj. Prav tako je nedvomno rekord med vsemi šefi taksnih služb v svetu in bi ga

BORIS JEŽ

Pred rdečim semaforjem

Pred leti so si člani predstavniškega doma ameriškega kongresa hoteli dvigniti plače za 51 odstotkov. Bela hiša se je strinjala, senat pa je bil proti, ker se mu je tolikšno povznanje plač v letu hudih proračunskih omejitev zdelo nesprejemljivo.

Tudi poslanci slovenskega parlamenta si (v letu proračunskih omejitev) hočejo izboljšati dohodke – toda ne za 51 odstotkov, temveč za dvakrat, trikrat, štirikrat, pravzaprav še sami ne vedo natančno. In vse kaže, da jim bo tudi uspelo, saj pri nas nimamo nobenega senata, ki bi lahko brzdal finančno radoživost izbrancev ljudstva; »senat« se bo morda pojavil v obliki slabe vesti poslancev, toda to ni dosti verjetno, saj so očito prepričani, da se že sicer prepoceni »prodajajo«. Podobno razmišljajo mnogi slovenski žogobci, ki jih je zla usoda posadila v to z okroglim usnjem sprto deželo, v nogometno naprednem svetu pa bi morda bili s svojim vzvišenim početjem deležni slave in bogastva.

V temo, imenovano poslanske plače, nima potemtakem nobenega smisla lačati morale, ker bi jo, ubožec, morali kmalu spet odpraviti na svež zrak. Vsaka oblast se sicer rada pred javnostjo pajdasi z moralo, vendar je to nekaj takšnega, kot če visoki politik obišče sirotišnico: mizerija, ki jo vidi, mu gre pravzaprav na živce, vendar je vsaj za kakšno urico, kolikor traja obisk, tako rekoč dolžan biti v svojevrstnem sprevrtanem odnosu z njo.

Nobena oblast ne more docela mimo morale (etike), ker se je prisiljena legitimirati z njo, zato jo najraje vidi kar pri sebi, v svoji službi.

Tako smo nekoč pri nas imeli institucionalizirano moralo v obliki »lovarskih razsodišč«, ameriški kongres pa ima odbore za etiko, ki niso v svoji prizadevnosti nič manj groteskni. Pred leti so, denimo, kongresmena Barneya Franka kaznovali z opominom, ker je kongresniško stanovanje uporabljal za prostitucijo – vendar se zadeva verjetno ne bi niti pojavila pred odborom, če ne bi prej ugotovili, da je Frank homoseksualec. Neki drugi senator pa je dobil javni ukor, ker je »močno presegel« določilo, da honorarji ne smejo presegati sto tisoč dolarjev.

Zdaj ko bodo tudi naši poslanci dobili svojo mu ugledu primerno plačilo, je glede na pregovorno slovensko papeškovno pričakovati od parlamenta pravcato ofenzivno moralnega samodokazovanja. Vsi nam bodo začeli moliti pod nos najrazličnejša potrdila o svojem premoženjskem stanju, čeprav se ve, da so takšna potrdila pogosto ničvredni kosčki papirja, primerni le za karseda »dobrohotne« dacarje.

Kdor je podkupljiv (visoke poslanske plače naj bi bile lek za to človeško slabost), je podkupljiv pri tri ali pri trideset tisoč markah plače. Neki novinarski kolega je vselej pripravljen reči: »Kdo pravi, da smo novinarji nepodkupljivi? Jaz sem vselej pripravljen vzeti sto tisoč mark, za manj pa bi že premislil, ali se splošča tvegati ugle.« Toda tudi v bogatejših državah mrgoli podkupovanja, ki bi celo v naših finančnih razmerah veljalo za »cene«; s političnih prizorišč je odšlo že ničkoliko uglednih mož zaradi podkupnin, ki bi si jih lahko privoščil vsak uspešnejši slovenski obrtnik. Zato glede tega ni nobenih »cenzu-

sove«, na katere bi se lahko sklicevali naši izvoljenci.

Nasprotno, ljudje so po svoji naravi še najbolj dojemljivi za komaj opazne podkupnine, ki imajo komaj kaj opraviti s premoženjskim stanjem dotičnega. Ameriška javnost, denimo, svojim izbrancem pravzaprav še najbolj zameri, da v kongresu poceni jedo, se poceni strizajo in še ceneje perejo svoje avtomobile in za nameček si lahko dajo celo zastojni uokviriti svoje pisarniške slike!

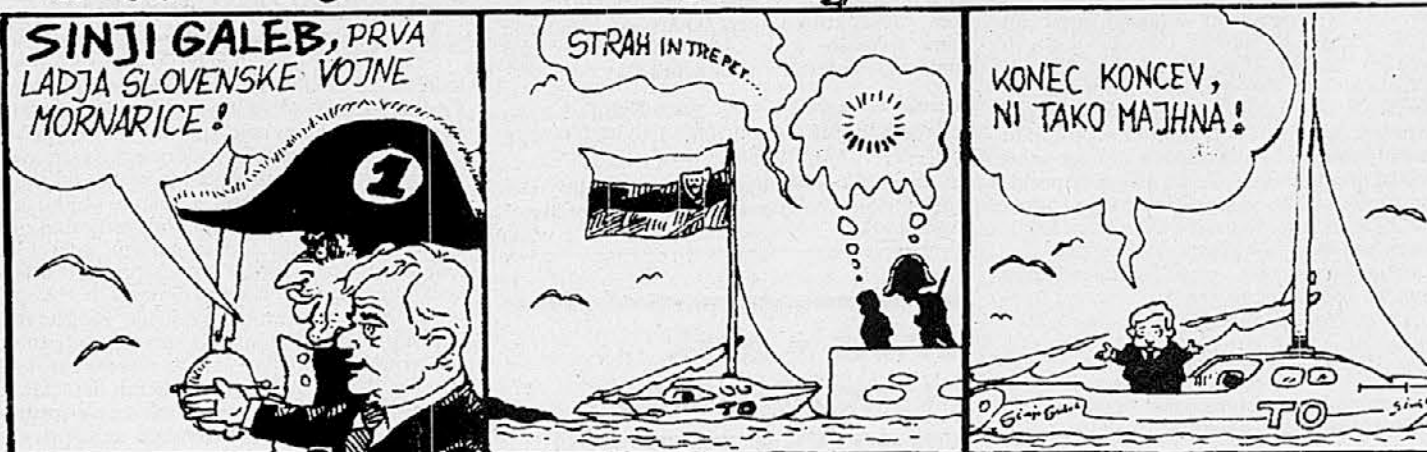
Toda Američani so v tem pogledu pravcati amaterji proti Italijanom, ki so sistem privilegijev (podkupnin) razvili do nesluhten razsežnosti. Naša dopisnica Mojca Drčar – Murko je nekoč o tem zapisala: »Kdor zapusti položaj (namestnik ali malo manj), ne izgubi toliko tistega, kar je zaslužil, kot tistega, kar porabi in za kar praviloma ne ve, koliko je vredno. Tudi zadovoljstvo ob misli, da njegovi štabi pričarajo sleherno stvar, ki si jo zaželi – od redkega teksta do vstopnice za razprodani koncert ali uro tenisa. Položaj je kot Aladinova svetilka – zaželiš si in je.«

Slovenski poslanci se (še) ne prevažajo po Ljubljani v temnih limuzinah kot vsak višji italijanski uradnik, vendar so se na dobri poti, da bodo nekoč deležni tudi tega ugodja in časti. Plače, kakršne si nameravajo doleteti, namreč v naših razmerah ne morejo biti nikakršno »plačilo za delo«, temveč so vse prej kot to: privilegij, finančna demonstracija statusa, izraz politične moči itd.

Če bo Slovenija vsaj kolikor toliko stabilna, kmalu seveda ne bo ostalo samo pri plačah, ki,

Franco Juri: Junaki na robu živčnega zloma ...

1993

rečeno v jeziku, ki ga večina poslancev še dobro obvlada, »močno izstopajo iz naše družbene realnosti«. Privilegiji so kot virus HIV (aids), ki najprej napade imunski sistem okuženega, ta pa ga potem prenaša naprej. Skratka, ko je neka družba inficirana, ne pomagajo več nobena lovariška razsodišča ali odbori za etiko; bolezen se širi naprej in zajame tudi vse institucionalizirane voze družbene vesti in morale. Sistem privilegijev in korupcije, kakršnega lahko opazujemo že onstran naše zahodne meje, se lahko v neki družbi dokončno ustali in postane celo način funkcioniranja okolja, saj ni več obrambnih mehanizmov, ki bi kakorkoli zmogli obrniti položaj.

Sicer pa ni nič čudnega, če se nastajajoča nova slovenska politična elita ne zgleduje po skandinavskih državah, kjer se menda celo kralji vozijo na biciklih, in če ji je bolj povšeči »mediteranski model«. Jugoslavija je bila glede privilegijev in drugih atributov tako imenovanih banan republik bogato obložena miza, s katere so drobtinice padale tudi na slovensko

stran, in tako vse skupaj lahko vzamemo tudi kot neko reminiscenco.

Visoke poslanske plače in s tem tudi visoke plače celotne smetane državnega aparata potemtakem niso nobena »preventiva«, temveč bodo, ravno nasprotno, spodbuda nekemu načinu razmišljanja, ki utegne Slovenijo počasi odpraviti v najbolj nezaželeno smer. Izbranci ljudstva so na zadnjih zasedanjih modrovali ob neke vrste civilizacijskih razvodnicah; če bi se odločili tako, bi voz morebiti krenili nekam proti protestantskemu severu, če pa bi se odločili drugače, bi se obrnili proti blišču sredozemskih dvorov. Odločili so se tako, kot bi se vsak v skromnosti zrasel človek – za blišč, za vsaj nekaj trenutkov tisočine noči.

Gledano perspektivno, je Slovenija verjetno sposobna vzdrževati potratno politično nomenklaturo, saj je tudi v minulih desetletjih pitala mogočen partijski aparat vse tja do Beograda, kjer je Tito uvedel že bizantinski stil. Vprašanje pa je, ali je prebivalstvo še vedno

priljubljeno na takšno »požrtvovalnost«, saj ni več nobenega strahospoštovanja do oblasti, za katero bi skrbelo policija.

Zato se slovenska politična elita sicer lahko obda s privilegiji, stražarji in črnimi limuzinami (Marx bi pripomnil, da se zgodovina ponavlja kot farsa), vendar se ji potemtakem kaj kmalu utegne pripetiti tisto, kar na svoji koži vse bolj občutijo italijanski izvoljeni in imenovani upravljalci ljudstva. Gibljejo se bolj ali manj le še med svojimi od plebsa odmaknjenimi rezervati, že pot od enega do drugega rezervata, recimo iz službe v teniški klub zaprtega tipa, pa utegne biti sila tvegana. Črna limuzina se, na primer, mora ustaviti pred rdečim semaforjem, okno je po nepazljivosti odprto in že je nekdo v njem, ki besno zakriči v notranjost: »Barabe!« To še ni tako hudo, toda če potem prileti še jajce...

Boris Jež

Ne levo ne desno

Luka Lorenci

GLOSA

Bi in ne bi, in če bi, bi tako, da ne bi... ali slovenski muzealci prodirajo v svet

Nekako tako, pravijo, razmišljajo nekatere device in podobno se obnašajo slovenski muzealci, kadar so soočeni z dejstvom, da je Slovenija postala samostojna država, ki bo lahko pričakovala od Evrope in sveta pomoč na vseh področjih, tudi na njihovem, šele takrat, ko bo pokazala voljo in pripravljenost, da se v skupna prizadevanja evropskih in svetovnih organizacij tudi vključi in v njih sodeluje. Sam sem bil v podobni dilemi, ko me je urednik Sobotne priloge prijazno povabil, da komentiram trenutno stanje in dogajanje na področju muzejske dokumentacije pri nas in silovito naglo, ki spominja na hitrost okamenjevanja fosilov, shranjenih v muzejih, s katero se kustosi in njihovi vodje odzivajo na pobude in zahteve, ki jih razne svetovne organizacije postavljajo prednje. Pravzaprav me je zavezi, da bom kot predstavnik Slovenije v komiteju za kulturo pri Svetu Evrope prisiljen še v prihodnje zagovarjati (ne)delovanje tudi tega segmenta naše kulture pripeljala do odločitve, da o temi pišem, če pa bi imel dovolj časa, bi lahko tudi sestavil in kuvertiral seznam imen vseh tistih, ki bodo na javen ali prikrit način mojemu pisanju ugovarjali, ter seznam strokovno zvenječih psevdargumentov, za katerimi bodo kolegi skrivali svoje privatiziranje, nedelo in še kaj hujšega. Na srečo je o poenotenju nacionalnih standardov, terminologije in klasifikacije pri nas v Sobotni prilogi 12. decembra lani korektno prevzela vse dokaze pro et con-

tra Jelka Šutej Adamič, tako da jih tu ni treba pojasnjevati. Poučno pa si je ogledati vzvode za nujnost tega prispevka.

Slovensko ministrstvo za kulturo je v zadnji polovici leta skušalo prodreti v maligne strukture slovenskega muzealstva na področju dokumentacije. Ne zato, da bi si lastilo pravico posegati v stroko, temveč zato, ker prav ta stroka ni ponudila nobenih poenotenjih izhodišč, s katerimi bi lahko Slovenija parirala odločnim zahtevam Sveta Evrope, Evropske skupnosti in Unesca. Te so postale aktualno urgentne prav v tem trenutku, ko so meje med evropskimi državami ukinjene, tako da nelegalnega izvoza nacionalnih kulturnih premičnih spomenikov in preprodati ukradenih predmetov enostavno ni mogoče nadzorovati drugače, kot z nekim skupnim dogovorom o njihovem evidentiranju. Ministrstvo se je torej znašlo med zahtevami tistih svetovnih organizacij, v katere se skuša država včlaniti oziroma v njih enakopravno sodelovati, in popolno neusklajenostjo pogledov ter prakse slovenskih muzealcev, ki jih seveda najmanj skrbi to, da bo svet prej ali slej tudi na tem področju preverjal, ali smo se skupnim dogovorom priključili, in predvsem, ali jih tudi uresničujemo, kdor bi v tem trenutku pomislil, da je za stanje kriv običajni izgovor strokovnjakov, namreč pomanjkanje denarja, se moti, saj je možen že na prvi pogled videti, da sta nekdanja kulturna skupnost in kasnejše ministrstvo namenila precejšnje vsote ne le za redno dokumentacijsko delo, temveč tudi za njegovo posodabljanje, se pravi za nakup računalniških naprav in najrazličnejših programov. Natančnejše podatke o tem bi lahko razgrnila finančna revizijska komisija, ki bi pregledala v vsaki instituciji nekajletne izdatke na tem področju. V stanju, kakršno je danes, jo bo verjetno novi minister prisiljen prej ali slej imenovati. Razkorak med vloženi in dobljeni je namreč prevelik, predvsem pa neprimeren in za zdaj nepreverljiv, da ga bo mogoče še naprej tajiti, oziroma si pred njim zakrivati oči. Zakaj je prevelik, verjetno ni treba razlagati, saj je dovolj zgornjo že dejstvo, da danes muzealstvo ne more pokazati ničesar vsaj minimalno dogovorjenega. Tisti, ki vsaj malo pozna podobne dileme na primer v slovenskem knjižničarstvu, ki so se začele že mnogo prej, pa tudi ve, kako težko se je dogovoriti o poenotenih strokovnih dokumentacijskih standardih in kako lahko je za družbeni denar naročiti lasten program pri prijatelju, soprogu ali kaj vem komu. Težje je razumeti, zakaj je stvar neprimerljiva, in kot za zdaj kaže, tudi nepreverljiva. To je mogoče razložiti le s pomembno logiko slovenskih muzealcev, ki pa ni tuja tudi marsikateremu drugemu področju kulture.

Gre namreč za prakso zadnjih let samoupravljanja, časa velikih možnosti nenadzorovanega obračanja inflacijskega denarja in prebujanja zavesti s potrebami avtonomiziranih stroke, ki se želi otresti nadzora politike. Če to krizamo s poskusi novega družbenega in gospodarskega sistema, v katerem se mešata privatizacija in podjetnost s stroko, ki ji država ponuja in skuša zagotoviti emancipiranost, ta pa nanjo ni pripravljena oziroma ni sposobna prevzeti moralne odgovornosti zanjo, potem dobimo najpreprostejšo logiko. Kakršna vlada danes. Muzealci so prepričani, da mora država do zadnjega kovanca podpirati njihovo strokovno delo, ne da bi imela pri tem kakršnokoli pravico sem ter tja začudeno povprašati, kako to, da še vedno niso sposobni odgovoriti na manjšim zahtevam naše zakonodaje in svetovnim predpisom, ker je to otroška bolezen družbe, ki preživlja prehod iz enega sistema v drugega, jo najlaže opišemo z ravnanjem otroka, ki je dopolnilno, ko mora v šolo, hudo bolan, popoldne, ko bi šel na prijateljev rojstni dan, pa je popolnoma zdrav.

Značilnosti zadnjega časa, odkar so se v muzejih pojavili računalniki, so razen običajnih, ki jih poznamo iz zgodnjih let sočasn s to aparatur, različne. Upamo lahko, da je danes mogoče vsaj tisto obdobje, ko kustosi, ki so jo

dobili na mizo, niso vedeli, ali gre za nov eksperiment ali za pripravo za igranje tetrisa. Že kar nekaj časa pa smo v obdobju popolnoma nekoristnega sestankovanja in pisnega polemiziranja o muzejski dokumentaciji. To je postalo tako intenzivno in popolnoma neproduktivno, da se zdi, kot da bi bilo sestankovanje in pisanje samo po sebi prelaslo v temelj muzejskega dela na tem področju. Tako trditve podpira večkrat izraženo prepričanje, da se mora vsak kustos ukvarjati z evidentiranjem in dokumentiranjem, skratka obdelavo vsakega eksponata toliko časa in tako temeljito avtorsko, da danes muzealstvo ne ukvarja celotno življenje z enim predmetom, temveč včasih celo z nekaj tisoč, potem lahko seveda sklepamo, da sprito silne in mnogovrstne identifikacije – pomislite na primer, da mora nekdo v času svojega službovanja obdelovati tako mamuta kot bolho – postanejo ti strokovnjaki tolikokrat in tako razprosnje osebnosti, kolikor predmetov so imeli pred sabo. Pri taki množici pa je seveda potrebno še več dogovarjanja in pisanja celo o tako preprosti reči, kot je dejstvo, da se vedno nihče ne ve, ali je (oziroma ali funkcionira kot) matična ustanova za vse druge pri nas Narodni muzej, Zveza muzejev Slovenije ali kdo »fantomatični« trejti – kot je tudi mogoče razbrati iz prijaznega dopisovanja enega glavnih krivcev za tako stanje. No, v resnici je vedno kriva država, še posebej zdaj, ko se je, oziroma morda zato, ker se je odločila postati država.

Slovenski muzealci bi torej šli v svet in ne bi, in če bi, bi šli tako, kot nim ustreza, se pravi brez pripravljenosti komunicirati v skupnem strokovnem jeziku, ampak vsak posebej. Če jim že ni do tujih jezikov, jim ni niti do tega, da bi vsi govorili vsaj konsenzualno pravopisno slovensčino, drugi v dolenščini, naslednji v šiškarski ljubljanski, njegov sosed ob pisalni mizi v podpeški barjanščini, spet naslednji v istem edino pravilnem idiomu, ki ga govorijo v zgornjem nadstropju Prešernove 20, kot se zdi bolj zato, da ne bi razumel niti tistega, v katerem moljica oni v spodnjem. Upam, da se bodo vsi čimprej naučili vaj pravilne pisave in izgovorjave gesla: Slovenci imamo svoj prav, pod čemer bo seveda vsakdo, posebej v Evropi in svetu takoj razumel, da ima vsak Slovenec svoj prav.

Jure Mikuz

MARKO PEČAUER

Dolgčas

Slovenija je postala dolgočasna. Od kar smo končali svojo osamosvojitveno vojno, sprejeli novo ustavo in izpeljali volitve, je vse močnejši občutek, da se v deželi ne dogaja več nič pomembnega. Po silnih preizkušnjah zadnjih let je še parlament izgubil ves svoj čar. Smo se »razvabili«, smo pričakovali preveč? Ali pa je vse to povsem normalno in se moramo na normalno stanje zdaj navaditi?

Slovenija je v zadnjih letih res doživljala silno razgibano dogajanje. In to je trajalo praktično celo desetletje. Od prvih poskusov omajati komunistični sistem do vzpostavitev samostojne, neodvisne države. Vse skupaj je bilo vedno dramatično, nepredvidljivo, prepovedano. V Sloveniji se je res dogajalo marsikaj. Ta množica dogodkov je, kot kaže, postala naš način življenja. Dogodke smo se naučili ocenjevati povsem drugače kot v kaki urejeni deželi. Za enako količino razburjenja v javnosti je morala biti slovenska afera mnogo bolj sočna, se nanašati na bolj neverjetne stvari in biti za nastopajočega bolj nevarna.

Po drugi strani pa je zanimivo, kako se je javnost v preteklih letih spopolnila. Politika je postala zanimivejša od kriminala. Kar pa je spet razumljivo, saj se je v politiki nasprotju s kriminalom kontinuirano nekaj dogajalo, bilo je pomembno za prihodnost vsakega od nas, obetale so se velike spremembe, ki bodo posele v življenje vsakega od nas. Poleg tega so se v politiki dogajale velike osebne drame, nenadni preobrati, vzponi in padci, pa tudi pravi kriminal. Kako ne bi politika postala za

Slovence tako pomembna? In tako videnje politike se je stopnjevalo ob osamosvojitveni, ustvarjanju lastne države in zaokrožitvi novega političnega in gospodarskega sistema.

Odločilno spremembo v razumevanju politike, njene vloge in pričakovanj od nje so prinesle zadnje volitve. Take naveličanosti še ne! Že v času kampanje je bilo opaziti znamenja, da začenja politika volivcem presedati. Medtem ko so vsepovsod prisotni kandidati skušali pridobiti še zadnje neopredeljene volivce, je bilo vse glasneje slišati mnenja, naj se vendar ta cirkus že enkrat konča, da bi spet lahko začeli normalno živeti. In ko je bilo cirkusa res konec, je zavladal dolgčas.

Mesec dni je bila najvažnejša novica iz Slovenije, da glede oblikovanja nove vlade ni nič novega. V časopisih smo čez cele strani objavljali članke o tem, da ni nič novega. Kljub izjavam vodilnih politikov, da smo v usodnem obdobju, in kasneje, da je bil dosežen zgodovinski kompromis, so nam ostali v spominu predvsem kisl nasmeški novega premiera in njegovih asimetričnih koalicijskih partnerjev. Kaj bi bilo zgodovinskega in usodnega v tem, da odšel v koalicijsko sodelovanje stranke, ki doslej niso sodelovale, ni bilo povsem jasno. Tovrstnih preobratov smo v zadnjih letih doživeli že veliko.

Politika je bila v teh nekaj letih več kot le »umetnost mogočega«. Postavila si je težko uresničljive cilje, za njihovo uresničitev je potrebovala našo pozornost in podporo. In ker je šlo za temeljna vprašanja prihodnjega živ-

ljenja Slovenije, je našo pozornost in podporo dobila. Vsi smo se po malem ukvarjali s politiko in ji namenjali velika pričakovanja. Politika je dobila status »umetnosti mogočega«. Kar nekaj časa se je vedno znova dogajalo, da je tisto, kar se je še pred kratkim zdelo nedosegljivo, postalo realnost.

Zasedanje parlamenta je bilo dolgo časa tako rekoč vsakič »zgodovinsko«, in tudi pozornost javnosti je bila usmerjena vanj. In koliko je bilo negodovanja nad trenutku neprimernim obnašanjem poslancev, ki so – tako se je zdelo nekaterim – razbijali enotnost v »tem kritičnem trenutku« in ki so iz tega visokega doma delali cirkus.

A ko je bil izčrpan seznam vseh velikih državnih ciljev, se je preusmerila tudi pozornost javnosti. Počasi so postajala pomembnejša vprašanja gospodarstva, sociale in druga, ki vplivajo neposredno na življenje posameznika. Hkrati s tem je začel padati tudi rating politike kot dejavnosti in počasi je v zavesti velikega dela javnosti začela funkcionirati le še kot »cirkus«. In zdaj je že zaslediti mnenja, da je škoda, da v novem parlamentu ni več človeka, kakršen je bil Vitomir Gros. Politika še cirkus ni več.

Novi slovenski parlament je zgled te dolgočasne uniformiranosti. Ni več divjega prerakanja za vsako vejico, replik in replik na replike, odmevnih nastopov, ki bi spravili na noge pol Slovenije. V enem dnevu je sposoben sprejeti več kot dvajset zakonov brez kakih velikih ugovorov in pomislekov. Vladajoča koalicija molči, ker ve, da je močna, opozicija molči, ker

se boji, da je šibka. Vlada dela zaprta za zidove svoje palače, o predsedniku republike skoraj ni slišati. Kot v trših komunističnih časih, pravijo nekateri, le da je namesto enega CK, kjer so se včasih vse dogovorili, zdaj več takih zaprtih organov. Kar je seveda pretrano stališče. Daleč od tega smo: navsezadnje je še vedno mogoče slišati mnogo različnih mnenj. Vendar smo bili navajeni mnogo bolj živahnega dogajanja.

Lahko bi torej rekli, da se je slovenska politika upejala in zato postala manj zanimiva. Na zadevo pa lahko pogledamo tudi z druge strani. V zadnjih letih se je tako naprezala, toliko prehitela čas, v tako kratkem času dosegla tako pomembne spremembe, da to opazimo šele zdaj, ko se vrača v normalno stanje. Prav za to gre: v zadnjih letih je bilo vse skupaj tako nenormalno. Prav zato je zbujało veliko pozornosti. Zdaj, ko je politika spet postala samo umetnost mogočega, postaja predvidljiva in manj zanimiva. Politika je v normalni državi, kjer so temeljna vprašanja urejena, pač nekaj dolgočasnega.

Včasih smo govorili, kako lepo bi bilo živeti v normalni, dolgočasni državi, kjer bi moral novinar, če bi hotel napisati dobro politično reportažo, oditi na pot na tuje. Zdaj smo tu nekje.

Čeprav nam novinarjem tudi doma ne bo zmanjkalo snovi. Samo manj odmevno bo naše delo.

Normalno je dolgočasno.

Marko Pečauer